

ВІСНИК

**Дніпропетровського
університету**

**Серія: світове господарство і
міжнародні економічні
відносини**

Dnipropetrovsk University Bulletin.

Series: World Economy and International Economic Relations

Visny`k Dnipropetrovs`kogo Universy`tetu.

**Seriya: svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni
vidnosy`ny`**

Випуск 7

Том 23

2015

*Надруковано за рішенням вченої ради
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
згідно з планом видань на 2015 р. (протокол № 6 від 18.12.2014 р.)*

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. **Ю. В. Орловська**

д-р екон. наук, доц. **Н. А. Навроцька**

Вісник містить результати наукових досліджень провідних фахівців, науковців, здобувачів наукових ступенів та звань з питань сучасного розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин, місця та перспектив держав на світових ринках товарів, послуг, факторів виробництва, впливу та наслідків глобалізації для їх розвитку, шляхів і прогнозів розвитку міжнародної економічної системи.

Bulletin contains research results that cover materials on contemporary development of the world economy and international economic relations, places and perspectives on the world markets for goods, services and factors of production, the impact and consequences of globalization for their development, ways and forecasts for the international economic system.

Редакційна колегія (Editorial Board)

Голова редакційної колегії:

Стукало Наталія Вадимівна – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, декан факультету міжнародної економіки, д-р екон. наук, проф.

Заступник голови редакційної колегії:

Хамініч Світлана Юріївна – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри маркетингу.

Науковий секретар редакційної колегії:

Дзяд Олена Василівна – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів.

Члени редакційної колегії:

Фолькер Толкмитт – Університет прикладних наук м. Міттвайда (Німеччина), проф., декан економічного факультету;

Георгій Бода – Університет Корвініус (Угорщина), професор;

Пелих С.О. – Академія управління при Президенті Республіки Білорусь, д-р екон. наук, заслужений працівник промисловості Республіки Білорусь, проф. кафедри економіки підприємств;

Чернега О.Б. – Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (м. Кривий Ріг), д-р екон. наук, проф., в.о. ректора;

Макаренко М.І. – Українська академія банківської справи Національного банку України, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри міжнародної економіки;

Єлісєєва О.К. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри статистики, обліку та економічної інформатики;

Гришкін В.О. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, д-р екон. наук, доцент кафедри економіки та управління національним господарством;

Тимошенко Л.М. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, д-р екон. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри економіки та управління національним господарством;

Мешко Н.П. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, д-р екон. наук, завідувач кафедри менеджменту та туристичного бізнесу;

Краснікова Н.О. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів;

Сардак С.Е. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, д-р екон. наук, проф., професор кафедри економіки та управління національним господарством;

Джусов О.А. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, д-р екон. наук, професор кафедри менеджменту та туристичного бізнесу;

Литвин М.В. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, канд. екон. наук, завідувач кафедри міжнародної економіки і світових фінансів.

УДК 339:504

О. В. Дзяд, К. В. Цветасва

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РЕСАЙКЛИНГ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ВІДХОДІВ У ПРОМИСЛОВО РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Проведено порівняльний аналіз утворення та переробки муніципальних відходів у промислово розвинених країнах світу, встановлено різний рівень ресайклінгу в країнах, відсутність прямої залежності між переробкою відходів та рівнем економічного розвитку країн. Найвищий рівень ресайклінгу муніципальних відходів зафіксовано у переробці паперу, металів та скла. У національних політиках керування відходами домінують фінансові інструменти.

Ключові слова: керування муніципальними відходами, переробка відходів, повторне використання ресурсів, звалища, компостування, спалення відходів, ЄС, Японія, США.

Е. В. Дзяд, К. В. Цветаева

РЕСАЙКЛИНГ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ОТХОДОВ В ПРОМЫШЛЕННО РАЗВИТЫХ СТРАНАХ МИРА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Проведен сравнительный анализ генерирования и переработки муниципальных отходов в промышленно развитых странах мира, установлен различный уровень ресайклинга в странах, отсутствие прямой зависимости между переработкой отходов и уровнем экономического развития стран. Самый высокий уровень ресайклинга муниципальных отходов зафиксирован в переработке бумаги, металлов и стекла. В национальных политиках управления отходами доминируют финансовые инструменты.

Ключевые слова: управление муниципальными отходами, переработка отходов, повторное использование ресурсов, свалки, компостирование, сжигание отходов, ЕС, Япония, США.

O. V. Dzyad, K. V. Tsvetayeva

RECYCLING OF MUNICIPAL WASTE IN THE INDUSTRIAL DEVELOPED COUNTRIES: COMPARATIVE ASPECTS

World processes of globalization have led to the expansion of industrial production of the modern world, accompanied by the huge amount of raw materials and energy resources aimed at the production of wealth. Industrial production is considered the foundation of economic development and socio-economic levels of society, and the amount of the consumed raw resources is regarded as an indicator of economic prosperity. The solution to the problem of renovation of natural resources against the background of the dynamic development of the world economy is to get the raw materials from the waste of consumption and production, and hence the product recycling resources.

The aim of the article is carrying out a comparative analysis, organizing and defining the features of recycling in industrially developed countries (IDC) of the world. The methods of comparative and structural analysis, dynamic rows, systematic and comprehensive approach have been practiced to achieve this goal. Information database of the study was taken from the foreign and national scientific articles, the reports of OECD, Eurostat, the European Environment Agency and Environmental Protection Agency of the USA.

The conducted analysis allows making the conclusion that the industrial countries gradually build a society «recycling» converting wastes to cheap, efficient, environmentally clean and almost unlimited resources for economic growth. The volume of trade recycling resources is increasing every year both within the EU and beyond. A clear dependence between the level of economic development and the level of recycling among households is not observed. The amount and the proportion of waste in landfills, which have a negative impact on the environment gradually reduces in all countries. According to type of materials, the high level of recycling is registered in the processing of paper and cardboard, metals, glass. The national policy of management of municipal wastes aimed at stimulating of the recycling and the prevention of the generation of waste through the establishment of high differential taxes at landfills spreading the principle of «polluter pays» sharing responsibility for the waste between producers and consumers. Prospects for future research will be related to the assessment of municipal waste management policy indicators on sustainable development.

Key words: *management of municipal wastes, municipal waste generation, waste prevention, landfilling, recycling, cross-country analysis, the EU countries, USA, Japan.*

Постановка проблеми. Обмеженість природних ресурсів та зростаючий попит на них на сьогодні є одним із основних протиріч суспільства, що загострюється не тільки в економічній, а й політичній, екологічній сферах, набуває глобальних масштабів. Екстенсивне споживання ресурсів протягом XX століття призводить до сировинної залежності економік багатьох країн світу, загострення екологічних проблем, пов'язаних із впливом на навколишнє середовище у процесі видобутку сировини, виробництва продукції та утилізації відходів виробництва й споживання. За експертними оцінками, щорічно у світі утворюється близько 3 млрд. тонн сміття, що потребує вирішення питання його переробки, захоронення та утилізації. Тому майже у кожній країні світу актуальним завданням є створення ефективної системи керування промисловими та побутовими відходами. Суттєві зміни у ресурсозабезпеченні пов'язані з переходом до широкомасштабного використання вторинної сировини, яка стає «новою сировинною базою» світової економіки. Сучасні дослідження вчених вказують на практично безмежні можливості переробки відходів. Актуальність питання у першу чергу серед промислово розвинених країн підтверджується реалізацією ними концепції сталого розвитку, в якій ефективне вирощання ресурсів та екологічна безпека – основні критерії розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пошуку нових дешевих альтернативних джерел поповнення ресурсів набуло пріоритетності серед вітчизняних та зарубіжних економістів, екологів, політиків, державних керівників, дослідників. Як товари, що втратили свої споживчі властивості через фізичний та моральний знос, але можуть бути використані як сировина (готова продукція) після переробки, ресайклінгові ресурси розглядають А. Борисов, А. Гринин, А. Касимов, Г. Лобачьова, Л. Лозовский, Б. Райзберг, В. Семенов, Е. Стародубцева, Н. Щербань [2; 4; 6; 8 11]. Визначення сутності та класифікації ресайклінгових ресурсів подано у роботах Л. Бельдєєвої, Н. Непогодіної [1; 9]. Питання повторної переробки побутових та промислових відходів і створення ресайклінгових ресурсів – альтернативної сировини, енергії, палива, що уможливають певною мірою забезпечення ресурсного потенціалу світової економіки в умовах глобалізації досліджуються у роботах А. Красавіна [7]. Якщо технології переробки вторинних ресурсів уже існують та широко використовуються, до того ж оцінки негативного впливу відходів, особливо вуглецевого газу, на навколишнє середовище широко представлені в літературі, то економічний ефект використання побутових відходів, практика та досвід ресайклінгу у світі дотепер не систематизовані. Розробка

національної стратегії поводження з відходами потребує компаративного аналізу стану використання ресайклінгових ресурсів провідних країн світу.

Формулювання мети. Мета написання статті – проведення порівняльного аналізу, систематизації та визначення особливостей ресайклінгу у промислово розвинених країнах (ПРК) світу. Для досягнення поставленої мети автори застосували методи компаративного та структурного аналізу, динамічних рядів, системного та комплексного підходів. Інформаційну базу дослідження склали наукові статті зарубіжних та вітчизняних учених, звіти ОЕСР, Євростату, Європейського Агентства з навколишнього середовища, Агентства захисту навколишнього середовища США.

Виклад основного матеріалу. Реалізація завдань політики сталого розвитку, зокрема її екологічного складника, передбачає проведення політики керування відходами, що задекларовано у відповідних стратегіях розвитку більшості промислово розвинених країн світу. Хоча зміст терміна «ресайклінг муніципальних відходів» остаточно не визначений, у звітах ОЕСР, Євростату наводяться статистичні дані про рівень переробки побутових відходів, які свідчать про різні способи поводження з ними. «Муніципальні відходи» генерують в основному домогосподарства, крім того, до означених відходів відносять подібні відходи від торгівлі, діяльності офісів та громадських організацій. Їх збирають, утилізують від імені муніципальних властей або через систему муніципального управління. Хоча приватна підприємницька діяльність у сфері комунального господарства має особливості, зокрема, скажімо, не всі країни створюють умови для роботи приватних компаній, прийнято вважати, що підприємці діють у межах муніципальних програм з переробки відходів або за «дорученням» місцевих органів самоврядування. Під ресайклінгом розуміють переробку відходів виробництва та споживання (вторинних ресурсів), причому отримані товари, сировина, вироби з них повторно використовуються. Альтернативними способами поводження із побутовими відходами за технологічним принципом є їх зберігання, захоронення, знешкодження (безпечне спалювання).

Статистичні дані ОЕСР свідчать, що обсяги муніципальних відходів за останні тридцять років, практично у всіх розвинених країнах світу, постійно зростають. Найвищі темпи зростання за період з 2000–2011 рр. були зафіксовані в Ірландії (149%), Норвегії (140%), Ісландії (135%), Данії (124%) та Швеції (124%), а дещо уповільнені – у Німеччині (91%), Японії (95%), Словаччині (93%) та Туреччині (98%) (табл. 1).

Оскільки муніципальні відходи в основному створюються домогосподарствами, то доцільно порівняти відносні показники на душу населення. Наведені в табл. 1 дані свідчать, що у розрахунку на душу населення найбільші обсяги відходів були в Канаді (3779 кг), Греції (1120 кг), що перевищувало рівень, наприклад, Норвегії у 1,3–4,6 рази відповідно. Високий рівень також був у Данії, Ірландії та США, Іспанії, Швейцарії, найнижчий – у Словаччині (291 кг) та Польщі (321кг).

Серед країн ЄС позитивний приклад ресайклінгу муніципальних відходів продемонстрували Німеччина (66%), Бельгія (59%), Нідерланди (50%), Швеція (49%), аналогічний рівень зафіксований у Швейцарії (51%), Японії (50%) у 2011 р. Найнижчий рівень переробки відходів зафіксовано у Польщі, Литві та Словаччині – від 8% до 11%. Прогрес, досягнутий окремими країнами ЄС у питанні переробки відходів, далеко не для всіх країн є характерною ознакою. Протягом цього періоду у 12 країнах рівень переробки вторинних відходів зростав більше ніж на 10%, тим часом як в десяти країнах зафіксовано зростання на рівні 5–10% [17]. Наприклад, Польща збільшила рівень ресайклінгу з 7% до 21%, тобто на 14%,

Таблиця 1. Ресайклінг муніципальних відходів у промислово розвинених країнах*

Країна	Загальний обсяг муніципальних відходів у 2000 р., тис. тонн	Загальний обсяг муніципальних відходів у 2011 р., тис. тонн	Чисельність населення у 2011 р., тис. чол.	Темпи зростання відходів у 2011/2000, %	Обсяг відходів на душу населення 2011р., кг	Рівень переробки (ресайклінгу) муніципальних відходів у 2011 р.,%
Австрія	4260	4850	8470	114	572,6	63
Бельгія	4860	5210	10575	107	492,7	58
Канада	11280	12980	3434	115	3779,8	30
Данія	3545	4365	5569	123	783,8	42
Фінляндія	2600	2675	5358	103	499,3	32
Франція	31230	34310	65166	110	526,5	35
Німеччина	52810	47890	82552	91	580,1	66
Греція	4450	5000	4461	112	1120,8	18
Угорщина	4550	4595	10075	101	456,1	36
Ісландія	130	175	304	135	575,7	18
Ірландія	2280	3400	4435	149	766,6	36
Італія	28960	32550	60052	112	542,0	36
Японія	54830	52035	128056	95	406,3	50
Нідерланди	9770	10310	16518	106	624,2	51
Норвегія	2755	3860	4725	140	816,9	42
Польща	12225	12265	38125	100	321,7	21
Португалія	4530	5005	10710	110	467,3	19
Словаччина	1710	1580	5422	93	291,4	9
Іспанія	24730	26154	36830	106	710,1	33
Швеція	3795	4720	9290	124	508,1	49
Швейцарія	4730	5355	7507	113	713,3	51
Туреччина	30620	30000	75886	98	395,3	1
Великобританія	33955	34780	61601	102	564,6	39
США	216865	230555	308746	106	746,7	34,1
Загалом у ЄС-27	252480	258200	502500	102	513,8	-

*розрахована та складена авторами за [19].

що еквівалентно щорічному зростанню на 3,6%. Зростання рециркуляції побутових відходів спостерігалось в Словенії, Угорщині, Італії, Чехії та Латвії. Рівень ресайклінгу у США за період з 2000 по 2010 р. з 28,6% збільшився до 34,1% – у 2010 р. Великі інвестиції у переробку відходів були зроблені на початку 2000-х, але протягом десятиліття будівництво нових виробничих потужностей не відбувалося, як наслідок, темпи зростання рециркуляції відходів прогальмовувалися.

За видами твердих побутових відходів на повторну переробку потрапляють такі матеріали, як папір та картон, великогабаритні товари, пластик та метал. У

Рис. 1. Ресайклінг в окремих країнах ЄС у 2001 та 2011 рр.,
% від загального обсягу побутових відходів [21]

США та ЄС переробляють відповідно 38,1% та 33,5% паперу, 12,1% великогабаритних товарів, близько 11% пластику, харчових відходів – 10,9% та 34,7% [3]. Одним з найбільш ефективних є ресайклінг старих автомобілів: у Німеччині, Бельгії, Литві та Болгарії він досягає 87% [18]. Прогрес окремих країн ЄС у сфері переробки та використання твердих відходів зображений на рис. 1.

Зростаючий обсяг відходів, дефіцит благородних металів, високі витрати на видобуток корисних копалин і обмежена площа полігонів для захоронення відходів стали поштовхом до розвитку європейського ринку переробки твердих відходів.

Потенціал утилізації біологічних відходів суттєво поступається твердим відходам. В Європейських країнах (за винятком Кіпру, Норвегії, Швейцарії) у 2008–2010 рр. біологічні відходи складали 37% від побутових відходів, а їх утилізація коливалась на рівні 0–10%. Низькі показники свідчать про відсутність загальноєвропейських зобов'язань країн щодо переробки біовідходів, оскільки згідно з Директивою ЄС про звалища для країн обмежений лише обсяг біорозпадних відходів [13].

Прийняття Директиви вимагало від країн скорочення біорозпадних відходів на звалищах у довгостроковій та середньостроковій перспективі, причому на 25% до 2006 р., на 50% – до 2009 р., на 65% – до 2016 р. від рівня 1995 р. За оцінками ЄС, не всі країни дотримувалися встановлених орієнтирів: так, станом на 2010 р. тільки сім країн Європи досягли встановленого орієнтира 2016 р.; більшість країн протягом 2006–2010 рр. суттєво скоротили відходи на звалищах (Естонія, Угорщина, Італія, Польща, Португалія, Іспанія, Ірландія, Великобританія); Естонія та Великобританія відповідали європейським вимогам у 2013 р. Для заохочення урядів європейське законодавство було «пом'якшено» – строки виконання встановлених орієнтирів для окремих країн (Ірландії, Португалії, Словаччини, Хорватії) були продовжені на чотири роки. Така політика передбачала скорочення обсягів спалення відходів, викидів вуглекислого газу у навколишнє середовище, крім того, стимулювала переробку вторинної сировини та її використання у виробництві. Новий імпульс для переробки біовідходів може створити прийняття єдиних стан-

дартів якості (критеріїв щодо відходів) для генерованого компосту, здатного покращувати ґрунт, що у подальшому сформує попит на нього у сільському господарстві та садівництві.

Пріоритет сучасної політики промислово розвинених країн у сфері переробки відходів – їх мінімізація за рахунок максимальної переробки (ресайклінгу) та запобігання утворенню. У США ще наприкінці XIX століття підприємці дійшли висновку, що збір сміття та його переробка – вигідна справа. Так, у 1895 році в Нью-Йорку була створена і впроваджена перша у світі система попереднього сортування сміття. Щодо використання ресайклінгових ресурсів, то переробка відходів стає стратегічним завданням урядової політики у переважній більшості країн. Так, співвідношення між способами поводження з відходами в Японії наведено на рис 2.

Як видно з рис. 2, частка ресурсів на переробку з 2000 по 2010 р. збільшилась майже вдвічі, обсяги ресайклінгових ресурсів (в основному заліза, скла і змішаних металів) зросли майже втричі, а загальний рівень утилізації досяг 83% у 2013 р. Закони Японії стимулювали розвиток нових технологій переробки (проектування технологічних ліній) та екодизайну. За прогнозами, рівень переробки у 2015 р. повинен перевищити 40%, тим часом як частка відходів, що підлягають захороненню та спаленню, зменшується.

Сучасну правову базу європейської політики ресайклінгу сформували: тематична стратегія у питанні попередження та переробки відходів (2005), дорожня карта ресурсоефективної Європи (2011), Рамкова Директива про відходи (2008), а також ряд актів вторинного права з питань поводження з кожним із типів відходів окремо [12]. Як свідчить практика ЄС, національні правові норми країн досить диференційовані, конкретизують способи реалізації європейської політики. Удосконалення системи керування відходами та висока ресурсоефективність економіки промислово розвинених країн (ПРК), як складники сталого розвитку, досягаються різними інструментами економічної політики (табл. 2.).

Одним із найпоширеніших інструментів ресайклінгової політики є інструмент «забруднювач платить». В Австрії, Нідерландах, Бельгії, Італії, Данії, Німеччині, як податковий стимул, інструмент заохочує споживачів до системи розділен-

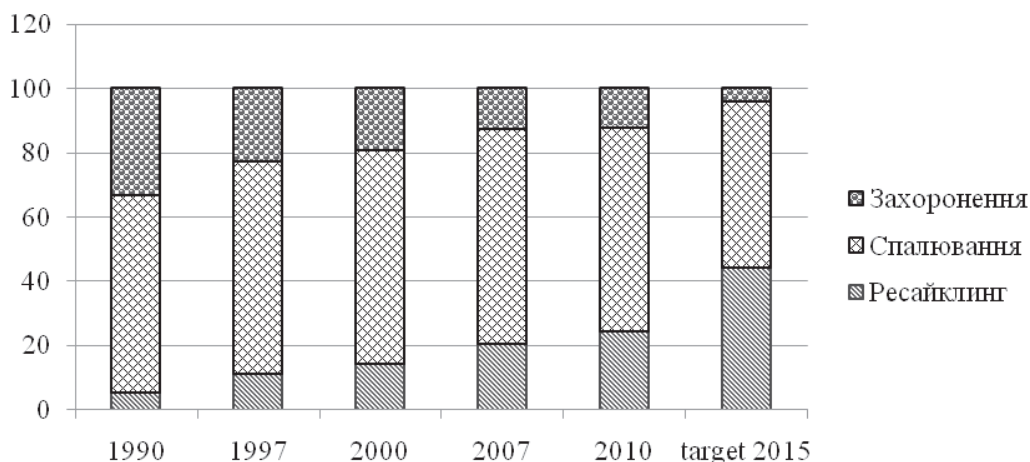

Рис. 2. Поводження з відходами у Японії, 2010 р.,% [22]

Таблиця 2. Економічні інструменти політики ресайклінгу у ПРК світу [10]

Економічні інструменти впливу	Основні функції	Профілактика утворення відходів	
		Сфера	Ефективність
«Забруднювач платить» (РАУТ)	Стимулює скорочення побутових відходів	Побутова, комунальна	Середньо – висока
Deposit–Refund	Збільшує повторне використання матеріалів	Комунальна	Середньо – висока
Податок на захоронення	Сприяє зменшенню відходів на полігонах	Комунальна	Середньо – низька
Податкові пільги	Інвестування в екологічно чисті технології	Фірми	Середня
Обмін матеріалами	Сприяє зменшенню використання первинних матеріалів	Комунальна	Середня
Товарні сертифікати	Стимулює скорочення відходів	Побутова, фірми	Середньо – висока
Перекладення відповідальності за генерацію відходів на виробника	Стимулює скорочення відходів	Фірми	Середньо – низька
Добровільні угоди	Стимулює скорочення відходів	Виробнича	Середня

ня відходів та їх скорочення, а виробників – оплачувати послуги компаній, що займаються вивезенням та утилізацією відходів, відповідно до їх ваги. Схема РАУТ, наприклад, у Бельгії дозволила зменшити обсяги залишкових відходів на 70%, у Данії та Італії – на 18% за збільшення в останніх роздільного збору на 8% [19]. Аналогічні програми працюють у Каліфорнії (штат Мічиган), Нью-Йорку і Вашингтоні з 1972 р., м. Сан-Франциско практикує аналогічну програму з 1932 року. За оцінками United States Environmental Protection Agency реалізація програми забезпечила скорочення побутових відходів на 29% (з 9% до 38%) і збільшення переробки з 6 до 40% [23]. У 70-х рр. в Японії програму запровадили у 30% муніципалітетах, у м. Тайбей з 1999 р. обсяги відходів скоротились на 35,08%, переробки – збільшились у 2,6 разу.

Скороченню відходів на звалища сприяє встановлення зборів та податків на захоронення, утилізацію та транспортування відходів. Податок на захоронення та розміщення відходів є стимулом для переходу до більш екологічно чистих методів утилізації відходів, наприклад, за рахунок рециркуляції або компостування. У Європі такий податок уведений у двадцяти країнах та регіонах, причому податок на захоронення коливається від 10–11 євро за тонну на окремі види відходів в Італії та Франції до 107 євро – у Нідерландах, збір на послуги захоронення відходів – від 10–12 євро за тонну – в Данії та Великобританії, до 120 та 135 євро – у Італії та Швеції відповідно [18]. У результаті такої політики загальна вартість на звалищі однієї тонни муніципальних відходів варіюється від 17,50 євро за тонну в Литві до 155,50 євро – у Швеції, у Німеччині вартість коливається від 140 до 220 євро за тонну. Найактивнішими учасниками програм скорочення утилізації на звалищах та ресайклінгу були Німеччина, Нідерланди, Швеція та Бельгія. Високі ставки податків та зборів не тільки зменшили відходи на звалищах, а й за 1996–2004 рр. збільшили на 20% обсяг переробки відходів та на 50% обсяг спалювальних відходів. Позитивним зрушенням у сфері ресайклінгу сприяє введення квот на від-

новлення (переробку) пакувальних матеріалів, причому з початку 2009 р. в ЄС квоти на переробку збільшені до 50–65%, у тому числі для переробки скла, паперу – 60% [15].

Досить поширена в Європі практика мінімізації відходів – перекладення відповідальності за утворення відходів на виробника. Оскільки відповідні витрати можуть бути дуже високими, то всі або більшість підприємств галузі створюють спеціалізовану компанію з переробки або утилізації відходів. Фінансування її діяльності здійснюється підприємствами галузі та торговельними компаніями, які сплачують щорічний фіксований та змінний збір (залежно від виду матеріалів). Таке перекладення відповідальності за відходи на виробників практикують майже всі країни Європи, 10 з яких об'єднані в організацію «ПРО Європа». Організація здійснює оцінку національних систем збору і переробки відходів, присуджує товарам знак «Зелена точка», що вказує на подальшу утилізацію, сортування, пакування та переробку відходів [5]. Розмір зборів, які сплачують виробники за відходи, наведені у табл. 3.

Розміри зборів за тону пакувального матеріалу різняться за країнами та видами матеріалів. Так, найбільші збори сплачують в Естонії, Німеччині, Нідерландах, Австрії, Польщі за утилізацію пластику, високі ставки зборів установлені на кольорові метали та папір. За інформацією Європейської Комісії, у 2004 р. в ЄС-25 середня частка відновлення відходів упаковки та спалювання їх на енерговідновлювальних заводах становила 65,6%, а переробки – 53,9%. Для окремих видів пакувальних матеріалів вона становила: для скла – 58%, паперу і картону – 70,4%, металів – 57%, пластмаси – 24,6% [20].

Недоліком такої схеми є організація додаткових контролюючих інстанцій з боку державних органів. Однак така схема дозволяє мінімізувати рівень відходів

Таблиця 3. Розмір зборів на утилізацію за відходи упаковки в окремих країнах ЄС у 2012 р., євро за тону [19]

Країна	Щорічний фіксований збір	Максимальний середній збір за тону					
		Папір	Скло	Алюміній	Сталь	Пластик	Дерево
Австрія	–	120	71	450	270	670	14
Бельгія	–	17,60	18,4	137,90	37,6	199,40	–
Болгарія	min75 для виробників, що займають місце ≤ 10 т на ринку	80	40	100	30	130	50
Чехія	65 за реєстрацію	47,14	29,1	21,38	95,4	105,89	–
Естонія	–	110	100	260	260	410	40
Франція	–	163,3	4,80	60,60	30,2	237,80	–
Німеччина	–	175	74	–	–	1296	–
Ірландія	–	22,73	9,18	83,62	78,5	89,16	10,60
Італія	–	22	17,8	52	31	140	8
Латвія	min84 ліцензований збір	16	49	68	68	133	16
Литва	–	59,22	260	112,82	113	310,68	–
Нідерланди	–	64,90	45,6	573,10	112	335,40	22,80
Польща	–	150	40	300	200	600	80

та збільшити переробку за обмежених інвестицій у переробний бізнес. Аналогічним інструментом виявилися добровільні угоди (Voluntary agreements) між органами влади, відповідальними за поводження з відходами та підприємствами окремих галузей. Схема перекладення відповідальності на виробника має обов'язковий характер на державному/регіональному рівні.

Відносно новим інструментом політики ресайклінгу є товарні сертифікати (товарні екологічні дозволи – tradable environmental permits). Власник товарного сертифіката має право «забруднювати» навколишнє середовище у рамках своєї квоти та продавати невикористану квоту іншим споживачам. Товарні екологічні дозволи поширені у Великобританії, в основному під час роботи з відходами упаковки.

Заохочують поведінку раціонального використання ресурсів і серед споживачів, наприклад, через уведення розширеного збору за переробку (Advanced Recycling Fee). Із урахуванням життєвого циклу товару такі збори сплачують споживачі електротоварів та автомобілів, наприклад, у США та Японії. Для таких товарів рівень ресайклінгу становить 75–80%, решта – практично не підлягає переробці. Уряд Японії намагається спонукати виробників до 2015 р. переробляти 70% відходів, які не підлягали переробці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що промислові країни світу поступово будують суспільства «ресайклінгу», перетворюючи відходи життєдіяльності на дешеві, ефективні, екологічно чисті, практично необмежені ресурси економічного зростання. Рівень переробки муніципальних відходів досить різний серед країн, найвищий – у країнах ЄС. Чіткої залежності між рівнем економічного розвитку країн та рівнем переробки відходів домогосподарств серед країн не спостерігається. В усіх країнах поступово зменшується обсяг та частка відходів на звалищах, які негативно впливають на навколишнє середовище. За видами матеріалів високий рівень ресайклінгу зафіксований у переробці паперу та картону, металів, скла. Національні політики керування відходам спрямовані на стимулювання переробки та попередження утворення відходів шляхом установлення високих диференційованих податків та зборів на звалища, поширення принципу «забруднювач платить», розподілу відповідальності за відходи між виробниками та споживачами. Перспективи подальших досліджень будуть пов'язані з оцінкою впливу ресайклінгу на показники сталого розвитку країн.

Бібліографічні посилання

1. Бельдеева, Л. Н. Экологически безопасное обращение с отходами [Текст]: монографія / Л. Н. Бельдеева; под ред. Л. Ф. Комаровой. – Барнаул: «Азбука». – 2006. – 179 с.
2. Борисов, А. Б. Большой экономический словарь [Текст] / А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир. – 2003. – 895 с.
3. Ведущий российский портал бизнес-планов, руководств и франшиз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.openbusiness.ru/html/dop5/musor.htm> – Загл. с экрана.
4. Гринин, А. С. Промышленные и бытовые отходы. Хранение, утилизация, переработка / А. С. Гринин, В. Н. Новиков. – М.: Фаир-Пресс. – 2002. – 336 с.
5. Інформаційне видання Україна комунальна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/jeuropejska-klasifikacija-vdkhodv-31267> – Заголовок з екрана.
6. Касимов, А. М. Современные проблемы и решения в системе управления опасными отходами [Текст] / А. М. Касимов, В. Т. Семенов, Н. Г. Щербань. – Харьков: ХНАГХ. – 2008. – 510 с.
7. Красавін, А. П. Защита окружающей среды в угольной промышленности [Текст] / А. П. Красавін. – М: Недра, 1991. – 221 с.

8. **Лобачева, Г. К.** Состояние вопроса об отходах и современных способах их переработки [Текст]: учеб. пособие / Г. К. Лобачева. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2005. – 176 с.
9. **Непогодина, Н. И.** Совершенствование определения и оценки отходов как вторичных материальных ресурсов [Текст] / Н. И. Непогодина // Економіка і фінанси. – 2012. – № 130. – С.138–139.
10. Офіційний сайт ОЕСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=env/epoc/ppc\(2000\)5/final](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=env/epoc/ppc(2000)5/final) – Заголовок з екрана.
11. **Щербань, Н. Г.** Современный экономический словарь [Текст] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
12. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives, OJ L 312, 22.11.2008, p. 3–30. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/envi/dv/com-ac_drc%282014%29d033542-02_/com-ac_drc%282014%29d033542-02_en.pdf – Title from the screen.
13. Commission Decision 2011/753/EU of 18 November 2011 establishing rules and calculation methods for verifying compliance with the targets set in Article 11(2) of Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council (notified under document C(2011) 8165), OJ L 310, 25.11.2011, p. 11–16. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2013-0544&format=XML&language=EN> – Title from the screen.
14. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Taking sustainable use of resources forward – A Thematic Strategy on the prevention and recycling of waste, COM/2005/0666 final, 21.12.2005. [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/reports-commission/rep_comm_95_en.pdf – Title from the screen.
15. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Roadmap to a Resource Efficient Europe, COM(2011) 571 final, Brussels, 20.9.2011. [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/eccomm2012_bg.pdf – Title from the screen.
16. Proposal for a decision of the European Parliament and of the Council on a General Union Environment Action Programme to 2020, «Living well, within the limits of our planet», COM(2012) 710 final, 29.11.2012. [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/environment/newprg/pdf/PE00064_en.pdf – Title from the screen.
17. European Commission [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/final_report_10042012.pdf. – Title from the screen.
18. European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/Commission%20Working%20Doc.pdf>.
19. European Commission [Electronic resource]. – Access mode: <http://ec.europa.eu/environment/waste/packaging/data.htm> – Title from the screen.
20. Managing municipal solid waste – a review of achievements in 32 European countries. – EEA Report. – 2013. – № 2. – 37 с. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eea.europa.eu/publications/managing-municipal-solid-waste> – Title from the screen.
21. OECD Factbook. Sustainable Development in OECD Countries [Electronic resource]. – Access mode: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264016958-8-en> – Title from the screen.
22. OECD Environmental Performance Reviews [Electronic resource]. – Access mode: http://www.oecd-ilibrary.org/environment/oecd-environmental-performance-reviews-japan-2010_9789264087873-en – Title from the screen.
23. United States Environmental Protection Agency [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.epa.gov/waste/conserve/tools/rmd/rei-rw/result.htm> – Title from the screen.

Надійшла до редколегії 10.12.2014

УДК 339.72.015

К. В. Жиліна*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Розглянуто наслідки впливу глобальної фінансової кризи на функціонування системи пенсійного забезпечення; проаналізовано діяльність пенсійних фондів, направлену на подолання негативних зовнішніх факторів та уникнення фінансових ризиків; виявлено основні сучасні тенденції, пов'язані з трансформацією інструментів пенсійного забезпечення під впливом глобалізаційних процесів; наведено прогнози щодо докорінних змін у глобальному економічному просторі, зокрема поступового зміщення світових пенсійних полюсів з акценту на потужні механізми пенсійного забезпечення розвинутих країн у бік висхідних країн Азії, Центральної і Східної Європи.

Ключові слова: пенсійні фонди, пенсійне забезпечення, глобальні пенсійні активи, фінансові ризики, стратегії.

К. В. Жилина**ГЛОБАЛЬНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ
ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ**

Рассмотрены последствия влияния глобального финансового кризиса на функционирование системы пенсионного обеспечения; проанализирована деятельность пенсионных фондов, направленная на преодоление негативных внешних факторов и избежание финансовых рисков; выявлены основные современные тенденции, связанные с трансформацией инструментов пенсионного обеспечения под воздействием глобализационных процессов; приведены прогнозы относительно коренных изменений в глобальном экономическом пространстве, в частности постепенного смещения мировых пенсионных полюсов с акцента на мощные механизмы пенсионного обеспечения развитых стран в сторону восходящих стран Азии, Центральной и Восточной Европы.

Ключевые слова: пенсионные фонды, пенсионное обеспечение, глобальные пенсионные активы, финансовые риски, финансовые стратегии.

K. V. Zhylina**GLOBAL TRANSFORMATION OF PENSION FINANCIAL INSTRUMENTS**

The purpose of this paper is a comparative analysis of developed countries and rising economies' pension markets in the context of globalization; research of the structure and value of pension funds' assets under management; analysis of transformations in the global pension markets over the past decade to determine the prospects of possible changes in the power balance.

General scientific and special methods of research were used: scientific analysis, a comprehensive economic and statistical analysis (for comparison of the global pension markets), system approach.

The effects of the global financial crisis on the pension market are reviewed; the activity of pension funds to overcome the negative external factors and avoid financial risks is analyzed; the major trends in global pension markets related to their transformation under the influence of globalization are identified; the forecasts concerning significant changes in the global economic environment and, in particular, the gradual shift of

global pension poles from the emphasis on the strong mechanisms of pensions provision in developed countries towards rising Asia, Central and Eastern Europe.

As the result of conducted analyzing, the study of the influence of financial globalization on pension markets' functioning, received further development. The forecasts of significant changes in the global economic environment and, in particular, the gradual shift of global pension poles from the emphasis on strong pension provision's mechanisms of developed economies towards rising Asia, Central and Eastern Europe are made.

The issue of pension markets' functioning in the global economic environment today is very sharp. The practical value of the work lies in the results of the conducted analysis, which enable to predict the probability and assess the prospects for further progress and redistribution of power balance in global markets due to globalization processes.

Key words: *pension funds, pension provision, global pension assets, financial risks, financial strategies.*

Постановка проблеми. Як свідчать результати чисельних досліджень діяльності системи пенсійного забезпечення, у зв'язку з фінансовими ризиками, спричиненими світовою кризою, пенсійні фонди більшості країн світу зазнали значних збитків. Державам з потужними фінансово-економічними системами глобальна рецесія продемонструвала їх недоліки та слабкі ланки. А для країн, економіка яких розвивається, стресові умови виявилися тяжким випробуванням на міцність. Цікавою особливістю є те, що за період після світової фінансово-економічної кризи країни перерозподіляються за ознаками, зовсім не характерними для докризових часів. Під впливом глобалізаційних процесів відбуваються докорінні зміни у світовому економічному просторі, а водночас і трансформація системи пенсійного забезпечення, зокрема поступове зміщення світових пенсійних полюсів з акценту на потужні механізми пенсійного забезпечення розвинутих країн у бік висхідних країн Азії, Центральної і Східної Європи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання функціонування системи пенсійного забезпечення в глобальному економічному просторі і, зокрема, у кризовий період, а також в умовах відновлення та подолання негативних зовнішніх факторів, ухилення від фінансових ризиків на сьогодні є дуже гостре для більшості країн світу. Висвітленням актуальних питань функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах фінансової глобалізації займаються провідні вітчизняні та зарубіжні науковці – А. Бахмач, С. Брагін [14], В. Домбровський [5], Т. Кухтик, Д. Леонов, М. Плаксі, В. Пластун, С. Румянцева, А. Ткач, Д. К. Дас [1] та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливої уваги потребує питання вивчення структури та співвідношення активів, що перебувають під управлінням пенсійних фондів, дослідження динаміки їх розподілу протягом посткризових років. Крім того, необхідно також проаналізувати трансформації системи пенсійного забезпечення, що відбулися внаслідок фінансової кризи. Це уможливить поглиблене розуміння минулих тенденцій для оцінки поточної ситуації щодо інвестування в різні класи активів, а також визначення перспективи можливих зрушень стосовно розподілу сил на ринку пенсійного забезпечення у найближчому майбутньому.

Формулювання мети. Метою написання даної статті є порівняльний аналіз функціонування ринку пенсійного забезпечення розвинених країн та країн, що розвиваються в умовах глобалізації; систематизація заходів урядів і пов'язаних з ними інвестиційних стратегій пенсійних фондів країн світу, що виявились особливо успішними засобами подолання наслідків світової фінансової кризи; вивчення структури та співвідношення активів, що перебувають під управлінням пенсійних фондів, дослідження динаміки їх розподілу протягом посткризових років; аналіз трансформацій на ринку пенсійного забезпечення за останнє десятиріччя з метою визначити перспективи можливих зрушень в перерозподілі сил на світових пенсійних ринках.

Виклад основного матеріалу. Фінансова глобалізація – це процес інтеграції фінансової системи країни в глобальні фінансові ринки та інституції, що виражається в лібералізації та дерегуляції внутрішнього фінансового сектора. Основу сучасної епохи фінансової глобалізації заклали дві вирішальні події – Нафтовий шок 1973 р. і крах Бреттон-Вудської системи. Відтоді країни почали проводити політику лібералізації та відкритості, що стимулювало зростання мобільності капіталу. Досягнення в галузі комп'ютерної техніки стали одним із найголовніших факторів на підтримку фінансової глобалізації. Транснаціональні корпорації також відіграли важливу роль у глобальній фінансовій інтеграції. Вони розширили свої мережі шляхом злиття з іншими національними та міжнародними фірмами або їх поглинання. Головними рушійними силами у фінансовій глобалізації стали уряди, позичальники, інвестори та фінансові інститути. Кожен із цих учасників ринку активно спонукав до розвитку економіки в напрямку фінансової інтеграції [1].

А отже, констатуємо, що фінансова глобалізація відкрила нові можливості та принесла істотні переваги, оскільки в умовах постійної інновації продукції, впровадження нових технологій, географічної та галузевої інтеграції почався стрімкий розвиток фінансових ринків.

Водночас ці процеси створили ризики для учасників ринку, інститутів і фінансової системи в цілому, оскільки за певних обставин додаткові канали передачі потрясінь можуть становити небезпеку фінансовій стабільності. Так звані «інфекційні захворювання» економіки та кризи є основними недоліками фінансової глобалізації, вони спричиняють драматичні зміни в структурі національних ринків та міжнародного капіталу. Економічні та фінансові кризи 1990-х рр. показали, що фінансова глобалізація не є безпрограшна, вона може призвести до ринкової трансформації фундаментального характеру – банкрутства банків, корпоративних банкрутств, турбулентності фондового ринку, виснаження валютних резервів, девальвації валюти і збільшення податкового тягаря [1, 2].

Глобальна фінансова криза почалася в 2007 р., коли фінансові ринки відчули втрату довіри з боку інвесторів, що спричинило кризу ліквідності, а потім – падіння всієї фінансової системи. Слабка грошово-кредитна політика США, низькі процентні ставки, високе боргове навантаження, складні фінансові інструменти, такі як іпотечні цінні папери і жадібність інвесторів, призвели до подальшого загострення ситуації, а у вересні 2008 р. – до краху фінансової системи.

Наслідки фінансової кризи для інвесторів були екстремальними. Хоча деякі з них накопичили величезні прибутки протягом цього періоду, більшість інвесторів зазнали величезних втрат через невдалі інвестиційні стратегії. Фінансові потря-

сіння призвели до змін у стратегіях розподілу активів великих фондів, сприйнятті ринку керуючих фондами, поведінці інвесторів і т.д.

Відомо, що левову частку від загальносвітового обсягу активів, що перебувають в управлінні, порівняно з іншими видами інституційних інвесторів, акумулюють пенсійні фонди (а саме майже половину від 79,8 трлн. доларів США) [3]. Пенсійний фонд можна визначити як сукупність активів самостійної юридичної особи, придбаних за рахунок внесків у пенсійний план з виключною метою його фінансування [4].

Як свідчать результати чисельних досліджень діяльності світових пенсійних ринків, у зв'язку з фінансовими ризиками, зумовленими світовою кризою, пенсійні фонди більшості країн світу зазнали значних збитків. Падіння в обсязі активів склало 17%, тим часом як подальше щорічне зростання перебувало в межах 10% [5].

Розглядаючи діяльність пенсійних фондів, спрямовану на подолання негативних зовнішніх факторів та ухилення від фінансових ризиків у кризових умовах, необхідним вважаємо виокремити деякі заходи і стратегії, що виявились особливо успішними засобами подолання наслідків світової фінансової кризи. Серед них – стратегічні заходи урядів та різноманітні інвестиційні стратегії пенсійних фондів.

Наприклад, уряд Бразилії скасував обмеження щодо інвестування в акції для закритих пенсійних фондів. Це дозволило їм перевести свої кошти із інструментів з фіксованою доходністю у більш ризикові інструменти з більшим потенційним інвестиційним доходом, скажімо акції публічних та приватних компаній. Пенсійний фонд Норвегії теж скуповував акції, маючи на меті скористатися їхньою низькою вартістю.

На відміну від попередніх, пенсійні фонди 100 компаній Великобританії з найбільшою капіталізацією під тиском уряду збільшили інвестиції в облігації, деякі з них подвоїли у своєму портфелі альтернативні інвестиції (в т.ч. у хедж-фонди – до 20%). Голландські та швейцарські пенсійні фонди диверсифікували свої портфелі, використовуючи похідні інструменти на товари. Амафоре – асоціація всіх пенсійних фондів Мексики – здійснювала інвестування активів на внутрішньому ринку в акції, облігації та нерухомість для оживлення внутрішніх ринків [6–8].

Накопичувальний фонд працівників (EPF) у Шрі-Ланці, що є найбільшим пенсійним планом країни, з метою зменшити стимули для позичання та неповернення коштів на рахунок у пенсійному фонді дозволив дострокове зняття 30% коштів з рахунків [8]. В Ісландії вкладникам також було дозволено знімати частину коштів з накопичувальних рахунків для задоволення невідкладних фінансових потреб [9].

У пошуках нових рекламних стратегій задля популяризації участі в них провідні пенсійні фонди світу здійснювали етичне інвестування, посилюючи інформаційну взаємодію зі своїми учасниками. Як результат сумлінної праці, пенсійні фонди деяких країн продемонстрували позитивні показники, поступово відновивши темпи зростання. Обсяг світових пенсійних активів за 2009 р. зріс на 11%, за 2010 р. – на 8%, досягнувши показника у 31,01 трлн. доларів США, що перевищило докризовий максимум у 29,6 трлн. доларів на кінець 2007 р. У подальшому обсяг світових активів продовжував зростати (рис. 1).

США, як і раніше, продовжують панувати на світовій арені розміщення пенсійних активів, володіючи 63% загальносвітового обсягу. Ще на п'ять країн – Ве-

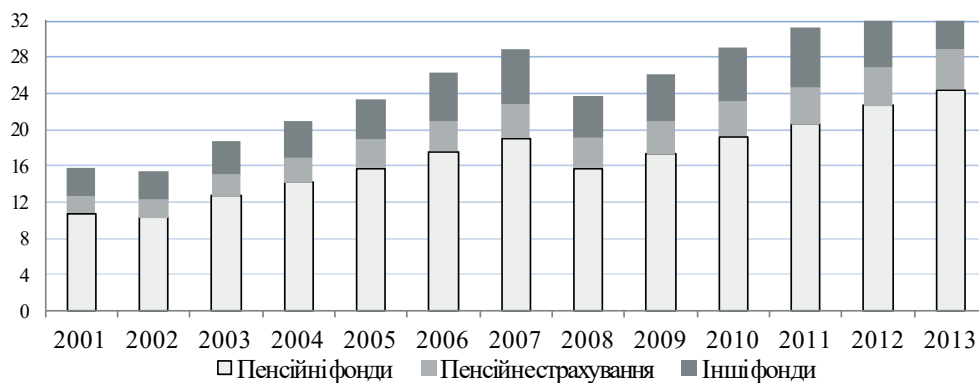

Рис. 1. Динаміка обсягу глобальних пенсійних активів у 2001–2013 рр., трлн. дол. США*

* побудовано за даними TheCityUK. Pension markets 2014 [3].

ликобританію, Канаду, Японію, Нідерланди і Австралію – припадає третина пенсійних активів. При цьому найбільші темпи зростання пенсійних активів серед розвинутих країн зафіксовані в Канаді, Великобританії та США (табл. 1).

Сумарно за останні десять років активи пенсійних фондів зросли майже вдвічі. При цьому частка активів пенсійних фондів висхідних економік на світових фінансових ринках зросла з 3,2% у 2005 р. до 4,1% у 2012 р.

Таблиця 1. Активи пенсійних фондів за групами країн*

Країна	2005	2011	2012	Відхилення 2012/2011, %
США	14731	15760	17371	10
Канада	1342	1600	2019	26
Великобританія	2685	2622	2969	13
Нідерланди	770	998	1057	6
Данія	359	512	552	8
Швейцарія	435	551	551	—
Франція	124	254	254	—
Швеція	165	234	234	—
Фінляндія	150	207	217	5
Німеччина	113	176	171	-2
Іспанія	100	138	131	-5
Італія	54	99	109	9
Ірландія	97	100	100	—
Польща	27	59	75	27
Норвегія	20	28	32	15
Португалія	27	32	28	-14
Австрія	15	20	20	1
Угорщина	9	17	19	13
Бельгія	17	19	18	-8
Туреччина	3	14	17	23
Ісландія	20	15	17	9
Росія	12	15	15	—
Інші країни Європи	10	33	36	12

Країна	2005	2011	2012	Відхилення 2012/2011, %
Японія	1262	1351	1388	3
Австралія	584	839	1124	34
Південна Корея	69	80	159	98
Бразилія	—	243	301	24
Сінгапур	73	91	91	—
Гонконг	44	68	78	16
Індія	45	62	62	—
Китай	8	37	41	12
Нова Зеландія	12	14	20	42
Таїланд	9	15	15	—
Інші країни Азії та Океанії	11	14	14	—
Мексика	77	113	140	24
Чилі	68	107	136	28
Колумбія	17	31	46	50
Перу	10	23	31	33
Аргентина	23	33	33	—
Інші країни Латинської Америки	12	18	21	18
Південно-Африканська Республіка	202	166	166	—
Ізраїль	42	91	107	17
Нігерія	—	9	14	46
Інші країни Африки та Близького Сходу	6	12	12	—
Разом	23856	26919	30012	11

* побудовано на основі статистичних даних ОЕСР [10].

Серед них перше місце за обсягом пенсійних активів займає Бразилія (найбільший пенсійний ринок поза межами ОЕСР, охоплює понад 301 трлн. дол. США), друге – Південно-Африканська Республіка, третє – Мексика, четверте – Чилі, п'яте – Польща, відтак – Індія, Колумбія, Китай, Аргентина, Перу та ін. Найбільші темпи зростання за п'ять років спостерігаються в Туреччині, Китаї та Перу – 467%, 412% і 210% відповідно (табл. 2).

Таблиця 2. Пенсійні активи країн, що розвиваються*

Країна	Пенсійні активи, млрд. дол. США		% до світового обсягу (2012)	Відхилення 2012/2005, %
	2005 р.	2012 р.		
Бразилія	200	301	1,0	50
Китай	8	41	0,3	412
ПАР	202	166	0,6	-17
Мексика	77	140	0,5	82
Індія	45	62	0,2	38
Чилі	68	136	0,5	100
Польща	27	75	0,2	178

Країна	Пенсійні активи, млрд. дол. США		% до світового обсягу (2012)	Відхилення 2012/2005, %
	2005 р.	2012 р.		
Туреччина	3	17	0,06	467
Угорщина	9	19	0,06	112
Аргентина	23	33	0,1	44
Колумбія	17	46	0,2	171
Перу	10	31	0,1	210
Інші країни	59	123	0,4	109
Висхідні економіки разом	749	1192	4	59
Світ	23382	29061	-	24
Частка висхідних економік, %	3,2	4,1	-	28

* побудовано на основі статистичних даних ОЕСР [10].

Потужні механізми пенсійного забезпечення мають такі розвинуті країни, як Данія, США, Нідерланди, Канада і Швейцарія, в яких розмір пенсійних активів перевищує величину національного доходу (рис. 2), що вказує на надзвичайну важливість пенсійних фондів як могутніх гравців на вітчизняних фінансових ринках.

Активи, що сягають 50% – 100% розміру національної економіки, були накопичені в 11 країнах, здебільшого в Австралії, Великобританії, Фінляндії, Південній Африці та Чилі. Для порівняння, співвідношення пенсійних активів до національного доходу в таких європейських країнах, як Франція та Іспанія, складає менше 10%.

Унаслідок останньої світової фінансової кризи в багатьох країнах у 2008 р. пенсійним фондам довелося зіткнутися з проблемою падіння ставки доходності, що в деяких випадках сягала двозначного відсотка. 2009, а відтак і 2010 рік показав позитивну дохідність для широкого кола країн. Найбільшу віддачу отримали пенсійні фонди Нідерландів, Нової Зеландії та Чилі. З від'ємного на позитивний

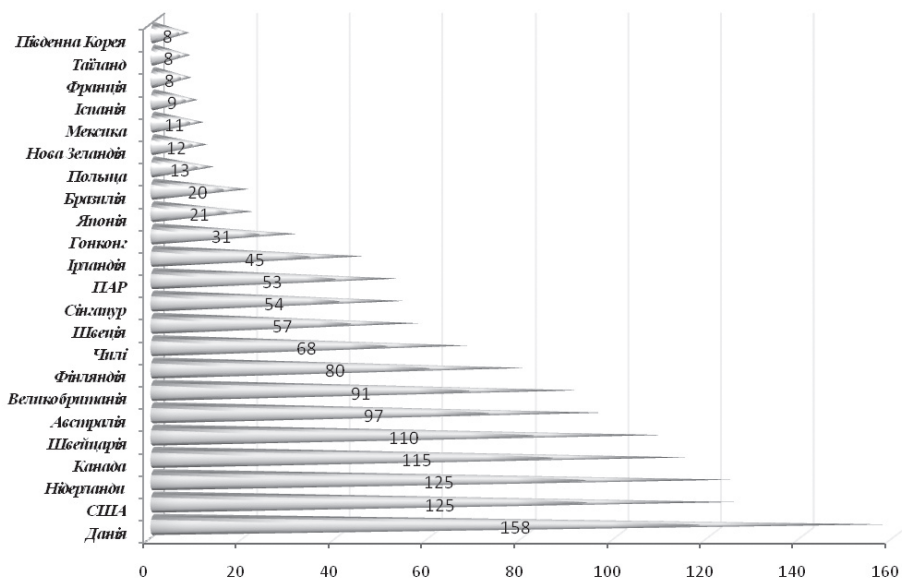

Рис. 2. Співвідношення пенсійних активів до національного доходу деяких країн, %*

* побудовано за даними TheCityUK. Pension markets 2013 [11].

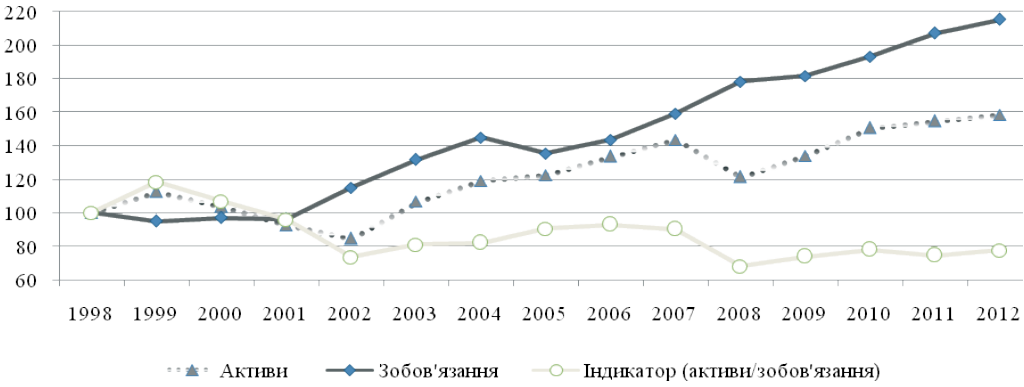

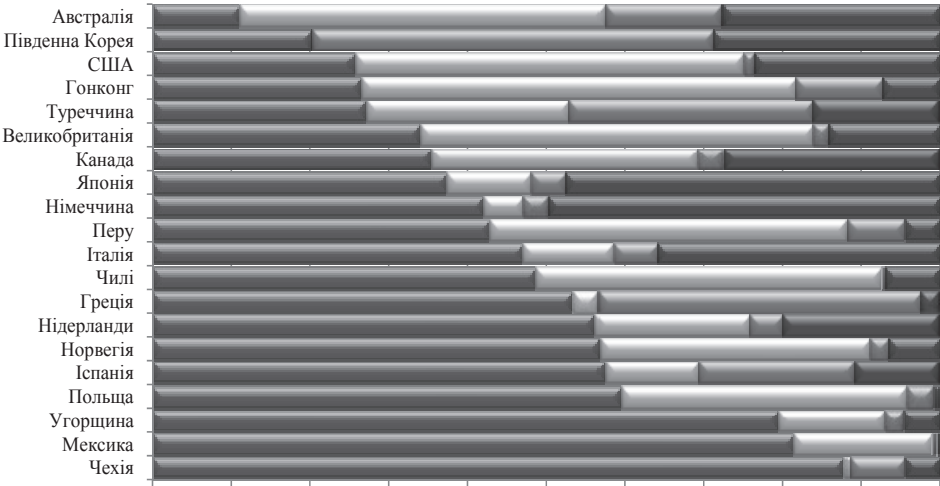
Рис. 3. Активи та зобов'язання одинадцяти найбільших пенсійних ринків світу*
* побудовано за даними Global Pensions Asset Study 2013 [12].

змінити свої показники Нова Зеландія, Австралія, Південна Корея та Чехія. Нато- мість, Іспанія та Греція показали від'ємні ставки доходності.

Слід зауважити, що посткризове відновлення активів у 2009–2010 рр. лише частково скоротило розрив із зобов'язаннями, зростання яких спостерігається з 2001 р. (рис. 3). У результаті індикатор (активи / зобов'язання) покращився з по- значки 68 в 2008 р. до 75 в 2011 р. Погіршення показника спостерігалось у 2008 р., коли різке падіння активів збіглося зі зростанням зобов'язань. Необхідно звер- нути увагу на ту обставину, що розмір зобов'язань як і раніше продовжує являти собою проблему глобального масштабу для фінансування пенсій за схемами з ви- значеними виплатами (DB).

Найбільші пенсійні фонди світу втратили довіру до акцій як до найкращої довгострокової інвестиції у міру збільшення зобов'язань. Аналізуючи структуру розподілу пенсійних активів (рис. 4), ми можемо спостерігати результат тенденції поступового зменшення інвестування в акції внаслідок проведення пенсійними фондами політики зниження ризиковості капіталовкладень.

Найвища частка активів, розміщених в акції, у Гонконгу, Великобританії та Сполучених Штатів Америки, тим часом як в умовах пошуку можливості змен-

*Інше включає інвестиції в нерухомість, позики, взаємні фонди і приватне інвестування.

Рис. 4. Структура розподілу активів пенсійних фондів деяких країн світу у 2012 р. [10]

шити ризик своїх портфелів пенсійні фонди більшості країн віддають перевагу альтернативним інструментам, які приносять інвестдохід, але не пов'язані з акціями, наприклад облігаціям – більш надійним, консервативним та прозорим інвестиційним продуктам, дохідність за якими менше схильна до коливань.

Як свідчать дані дослідження Міжнародного валютного фонду щодо перспектив розвитку світової економіки, відновлення світової економіки триває, хоча вона й досі залишається ослабленою [13]. У країнах з розвинутою економікою зростання наразі є занадто низьке, а у країнах, що розвиваються, темпи росту, помітні раніше, також знизилися.

Однак безсумнівим є факт зростання ринку пенсійного забезпечення. Обсяг пенсійних активів, накопичених приватними фондами 13 найбільших ринків світу (Австралія, Бразилія, Канада, Франція, Німеччина, Гонконг, Ірландія, Японія, Нідерланди, ПАР, Швейцарія, Великобританія, США), уже в 2012 р. досяг 29,8 трлн. доларів США (що дорівнює 78,3% ВВП цих країн). Для порівняння, у 2010 р. цей показник становив 23,3 трлн. доларів США (на 2,9 трлн. доларів, або на 15% більше, ніж у 2009 р., що свідчить про значну компенсацію падіння вартості активів у кризовому 2008 р.) [14]. При цьому активи семи з них (Австралії, Канади, Японії, Нідерландів, Швейцарії, Великобританії та США) становлять 95% від загального обсягу. Це розвинуті країни, для економіки яких характерні стабільні показники.

Водночас, за прогнозами аналітиків, сукупна вартість пенсійних активів у світі до 2020 р. зросте на 66% і досягне 36 трлн. євро. Водночас результати досліджень свідчать про те, що найвищі темпи зростання пенсійних активів очікуються саме на ринках, що розвиваються, – в країнах Азії, Центральної і Східної Європи. До 2020 р. ринки країн Азії будуть зростати на 16,8% щороку і досягнуть сукупного обсягу в 2,2 трлн. євро. Аналогічна динаміка прогнозується і на ринках країн Центральної та Східної Європи, більшість з яких за останнє десятиліття створили обов'язкові системи накопичувального пенсійного забезпечення. Темпи зростання до 2020 р. на цих ринках прогножуються на рівні 15,5% [15]. При цьому

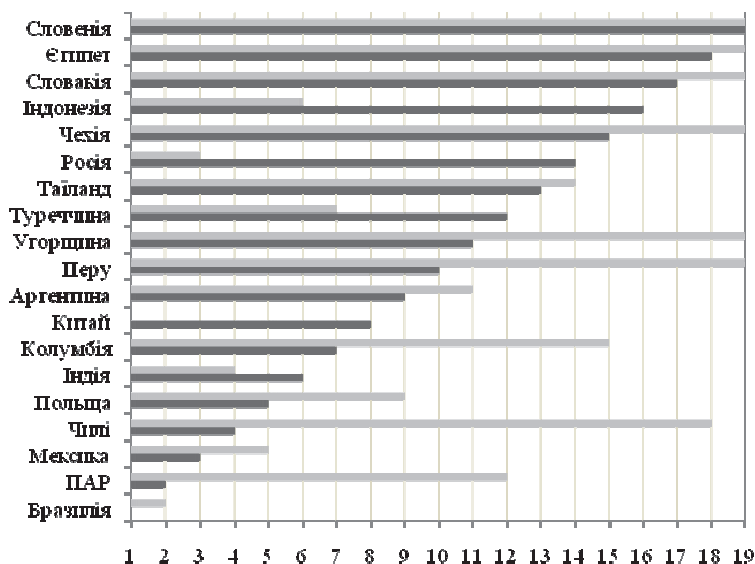

Рис. 5. Ренкінг країн, що розвиваються, за розміром номінального ВВП та обсягом пенсійних активів*

* побудовано за даними TheCityUK. Pension markets 2013 [11].

найбільш розвинений пенсійний ринок – у Бразилії, обсяг пенсійних активів Південно-Африканської Республіки дозволяє їй зайняти друге місце серед висхідних економік, Мексики – відповідно третє. Ренкінг країн, що розвиваються, за розміром номінального ВВП та обсягом пенсійних активів наведений на рис. 5.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для збереження пенсійних фондів від надмірних ризиків з боку глобальних ринків та нестабільності світової фінансово-економічної системи держави проводили політику підсилення контролю за інформаційною взаємодією фондів зі своїми учасниками, що включала, зокрема, заходи щодо збільшення прозорості діяльності, чіткого інформування учасників про ризики і винагороди і т.д. Занепокоєні проблемою убезпечення своєї діяльності, фонди активно розробляли та втілювали в життя плани з диверсифікації, що передбачають інвестування більш безпечні, хоча і менше дохідні цінні папери.

Відмінності у стратегіях боротьби з кризовими умовами показали, що єдиного алгоритму вирішення проблеми не існує. Кожна країна намагається або власноруч віднайти рецепт оздоровлення економіки в цілому і пенсійної галузі зокрема, або ж вдало використати досвід, запозичений у інших країн.

За приголомшливим падінням фінансового ринку і втратою фондами значної частини вартості накопичених активів настало економічне відродження. Пенсійним фондам поступово вдалося не лише відновити темпи зростання, а й перевищити докризові показники.

У цей час пенсійні фонди дещо трансформували структуру активів. Зокрема, у рамках проведення пенсійними фондами політики зниження ризиковості капіталовкладень можемо відзначити тенденцію до поступового зменшення інвестування в акції, довіра до яких поступово втрачалась через значні коливання їх доходності, на користь облігацій як більш надійних інвестиційних продуктів.

А втім зміна економічних умов сприяла й глобальним трансформаціям у сфері функціонування системи пенсійного забезпечення. Сумарно за останнє десятиліття активи пенсійних фондів зросли майже вдвічі. Проте незаперечним є факт зростаючої важливості економік, що розвиваються. На фоні помірного збільшення загальносвітового показника вартості пенсійних активів за останні роки результати досліджень ринку пенсійного забезпечення висхідних країн говорять самі за себе: акумулюючи значні ресурси, вони зростають випереджувальними темпами. Серед них перше місце за обсягом пенсійних активів займає Бразилія, за нею – Південно-Африканська Республіка, Мексика, Чилі та Польща. Найвищі темпи зростання за п'ять років зафіксовані в Туреччині, Китаї та Перу – 467%, 412% і 210% відповідно.

Частка активів пенсійних фондів висхідних економік на світових фінансових ринках зросла за останнє десятиліття. І хоча їх пенсійні активи в розмірі 1192 трлн. дол. США складають лише 4% світового обсягу, вагомим аргументом на користь важливості цих економік є 59-відсотковий приріст за 5 років, що втричі випереджає загальносвітове зростання. При цьому доля ринку пенсійного забезпечення висхідних економік у світі зросла на 28%.

Беручи до уваги прогнози аналітиків, доходимо висновку, що в глобальному економічному просторі наразі відбувається докорінний перерозподіл сил. Трансформується світова економіка, що приводить до поступового зміщення світових пенсійних полюсів з акценту на потужні механізми пенсійного забезпечення

розвинутих країн, таких як Данія, США, Нідерланди, Канада і Швейцарія, у бік висхідних країн Азії, Центральної і Східної Європи.

Бібліографічні посилання

1. **Dilip, K. Das** Globalization in the World of Finance: An Analytical History [Електронний ресурс] / Dilip K. Das // Global Economy Journal. Berkeley Electronic Press. – 2006. – vol. 6(1), p. 2. [Electronic resource]. – Access mode: <http://ideas.repec.org/s/bpj/glecon.html>. – Title from the screen.
2. The Globalization of Finance and its Implications for Financial Stability [Electronic resource]. – Access mode: <http://poseidon01.ssrn.com/delivery.php? ID0240941130 =&EXT=pdf>. – Title from the screen.
3. TheCityUK. Pension markets 2014 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.thecityuk.com/assets/Uploads/Fund-Management-2014.pdf>. – Title from the screen.
4. Private Pensions. OECD Classification and Glossary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/privatepensionsoecdclassification andglossary.htm>. – Title from the screen.
5. **Пластун, В. Л.** Тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні і світі [Електронний ресурс] / В. Л. Пластун, В. С. Домбровський. – Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1254>. – Заголовок з екрана.
6. The National Association of Pension Funds is the UK [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.napf.co.uk>. – Title from the screen.
7. Netherlands Authority For the Financial Markets [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.afm.nl>. – Title from the screen.
8. Super funds look overseas for private equity // «IPE» – «Investment & Pensions Europe» [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ipe.com/articles/print.php?id=30325>.
9. Pensions and Investment // P&I [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.pionline.com>. – Title from the screen.
10. OECD Pension Markets in Focus / Financial services in emerging economies / datasheet 2013 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/globalpensionstatistics.htm>. – Title from the screen.
11. TheCityUK. Pension markets 2013 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.thecityuk.com/research/our-work/reports-list/pension-markets-2013>. – Title from the screen.
12. Global Pensions Asset Study 2013 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.towerswatson.com/assets/pdf8991Global-Pensions-Asset-Study-2013-Towers-Watson.pdf>. – Title from the screen.
13. World economic outlook. Coping with High Debt and Sluggish Growth / International Monetary Fund [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo>. – Title from the screen.
14. **Брагін, С.** Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України / С. Брагін, О. Макаренко // Вісн. НБУ. – 2011. – № 1. – С. 18–24.
15. Ринок пенсійних послуг: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/119.htm. – Заголовок з екрана.

Надійшла до редколегії 28.12.2014

УДК 339.97

М. В. Литвин

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ

Проаналізовано результати кількісного оцінювання сталого розвитку для країн світу та основні геополітичні сценарії світового розвитку, визначено перспективи досягнення сталого розвитку різних країн світу.

Ключові слова: сталий розвиток, досягнення сталого розвитку, сценарії світового розвитку, країни світу.

М. В. Литвин

ПЕРСПЕКТИВЫ ДОСТИЖЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СТРАН МИРА

Проанализированы результаты количественного оценивания устойчивого развития для стран мира и основные геополитические сценарии мирового развития, определены перспективы достижения устойчивого развития стран мира.

Ключевые слова: устойчивое развитие, достижение устойчивого развития, сценарии мирового развития, страны мира.

M. V. Lutvun

PROSPECTS OF ACHIEVEMENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE WORLD COUNTRIES

The aim of the article is determination and analysis the prospects of achievement of the sustainable development of the world countries.

To achieve this aim in this work uses a wide range of methods: analysis i synthesis, induction i deduction, methods of scientific abstraction, methods of structural-functional analysis, system analysis, analytical group, comparison, graphic method.

The main result are: global financial crisis has a significant impact on the sustainable development of every country in the world and led to decrease of the social and environmental fields, reducing the quality and safety of society life, and confirmed the need for implementing the principles of sustainable development at the global level.

The results of quantitative evaluation of the sustainable development for the world countries and basic geopolitical scenarios of world development are analysed. The prospects of achievement of the sustainable development of world countries are determined.

The scientific novelty of the results consists in the ground of prospects of achievement of the sustainable development of the world countries.

Substantive provisions and results of research are used during teaching of discipline «Global economic financial problems» with the students of faculty of international economy of the Dnepropetrovsk national university Oles Gonchar.

The work is interesting for: the students of economic faculties, research workers, public authorities, enterprises and organizations for evaluating the sustainable development.

Key words: sustainable development, achievement of sustainable development, scenarios of world development, world countries.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. у багатьох сферах світового розвитку поглибилися кризові явища. Така ситуація поставила людство перед необхідністю формування нового світогляду, обґрунтування нових цінностей, морально-етичних критеріїв та корекції цілей і пріоритетів, найбільш прийнятною метою якого в найближчому майбутньому є його сталий розвиток. Концепція сталого розвитку пропонує новий підхід до проблем світоустрою. Він передбачає суттєві зміни у всіх сферах суспільного життя, висуваючи на порядок денний питання про цивілізований діалог між природою та суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам досягнення сталого розвитку приділяється особлива увага. Погляди вчених стосовно даного питання досить суперечливі. Особливості забезпечення сталого розвитку у різних країнах світу є дискусійним питанням серед авторів та експертів. Так, окремим теоретичним аспектам забезпечення сталого розвитку присвятили свої дослідження вітчизняні та іноземні вчені, як-от: М. З. Згуровський, І. А. Брижань, Л. С. Шевченко, О. Г. Білорус, О. Ф. Новіков, Є. В. Хлобистов та ін. Проблемам впливу глобальної фінансової кризи на сталий розвиток країн світу присвячені дослідження провідних вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: С. Н. Бобильов, А. М. Бойко, П. Вандерберг, Д. В. Василенко, В. Гриценко, М. В. Єршов, А. Г. Зима, О. Рогач, С. Ткаленко та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Критичний аналіз праць дослідників свідчить про недостатність висвітлення проблем, пов'язаних, насамперед, із дослідженням перспектив досягнення сталого розвитку різних країн світу, що і зумовило вибір теми дослідження, його мету та свідчить про його актуальність.

Формулювання мети. Метою написання статті є визначення та аналіз перспектив досягнення сталого розвитку країн світу. Методологічну базу дослідження сформулювали праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, інформаційно-аналітичні матеріали міжнародних фінансових інститутів. Для досягнення мети застосовували методи наукової абстракції, порівняльного, структурного аналізу та синтезу, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Глобальна фінансова криза 2008–2010 рр. стала важливим стимулюючим фактором до переосмислення діючих та пошуку нових, більш досконалих форм забезпечення суспільства матеріальними та духовними цінностями. В основі такого пошуку – розвиток та уточнення концепції сталого розвитку, яка пов'язує благополуччя нинішнього покоління людей з благополуччям майбутніх поколінь: задоволення потреб сучасного часу не повинно підривати можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [1].

Прояви трьох майже одночасних криз (фінансово-економічної, соціальної та екологічної) у минулому десятилітті підтвердили недостатність моделі кількісного економічного зростання та критерію короткострокової максимізації прибутку у діяльності бізнесу і довели необхідність пошуку більш ефективних схем виробництва і споживання та критеріїв успішності політики і економічної діяльності, які б відповідали довгостроковим суттєвим потребам людства [2]. Ці пошуки уможливили обґрунтування Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) у 2008 р. Глобального зеленого нового курсу, спрямованого на сприяння оздоровленню фінансової системи, подолання рецесії в економіці, переведення післякризового розвитку на шлях сталого розвитку [3]. Розвиваючи положення Глобального зеленого нового курсу, ЮНЕП присвятив свою нову доповідь 2011 р.

«Назустріч «зеленій економіці»: шлях до сталого розвитку та викорінення бідності» аргументації на користь інвестування 2% світового ВВП в «озеленення» десяти найважливіших секторів економіки з метою істотно змінити характер розвитку та спрямування потоків державних і приватних інвестицій на ефективне використання ресурсів та зменшення викидів парникових газів. Десять ключових секторів включають сільське господарство, житлово-комунальне господарство, енергетику, рибальство, лісництво, промисловість, туризм, транспорт, утилізацію та перероблення відходів, керування водними ресурсами [4].

Світовий центр даних зі сталого розвитку за дорученням Міжнародної ради з науки щорічно аналізує сталий розвиток країн світу. В табл. 1 зведено вибірккові результати оцінювання сталого розвитку для десятки країн-лідерів, десятки країн-аутсайдерів, країн BRICS та країн пострадянського простору (NIS) [5].

Таблиця 1. Результати кількісного оцінювання сталого розвитку для країн світу за 2013 рік*

Країна	Рейтинг Q	Q	Рейтинг Cql	Cql	G	Ie	Iec	Is	Рейтинг Csl	Csl	Ivul
Десятка країн-лідерів											
Швеція	1	2,85	7	1,36	0,95	0,82	0,80	0,74	4	1,48	0,67
Нова Зеландія	2	2,84	2	1,40	0,97	0,77	0,84	0,81	7	1,44	0,71
Ісландія	3	2,81	16	1,28	0,95	0,78	0,69	0,75	2	1,53	0,63
Австралія	4	2,80	18	1,26	0,83	0,55	0,85	0,79	1	1,54	0,62
Норвегія	5	2,80	4	1,37	0,96	0,84	0,75	0,79	8	1,43	0,73
Швейцарія	6	2,79	1	1,48	0,91	0,91	0,89	0,75	18	1,32	0,84
Фінляндія	7	2,79	11	1,31	0,95	0,74	0,81	0,72	5	1,48	0,68
Канада	8	2,76	17	1,27	0,86	0,60	0,85	0,75	3	1,49	0,67
Люксембург	9	2,75	14	1,30	0,89	0,83	0,79	0,64	6	1,45	0,70
Данія	10	2,72	9	1,33	0,94	0,72	0,83	0,75	11	1,39	0,77
Десятка країн-аутсайдерів											
Камерун	97	1,57	103	0,37	0,83	0,22	0,26	0,17	50	1,20	0,96
Сенегал	98	1,57	96	0,48	0,89	0,30	0,30	0,23	87	1,09	1,07
Таджикистан	99	1,56	100	0,41	0,75	0,15	0,29	0,27	63	1,15	1,00
Мадагаскар	100	1,54	94	0,52	0,77	0,35	0,34	0,20	102	1,02	1,13
Індія	101	1,53	98	0,44	0,58	0,12	0,40	0,25	89	1,09	1,07
Бангладеш	102	1,43	101	0,39	0,90	0,21	0,26	0,21	100	1,04	1,12
Нігер	103	1,42	106	0,30	0,72	0,17	0,24	0,11	81	1,11	1,04
Пакистан	104	1,38	104	0,34	0,79	0,16	0,26	0,17	101	1,03	1,12
Узбекистан	105	1,36	105	0,34	0,56	0,08	0,20	0,31	103	1,02	1,14
Зімбабве	106	1,35	102	0,38	0,36	0,45	0,09	0,11	105	0,97	1,18
Країни BRICS											
Бразилія	34	2,34	44	0,98	0,86	0,66	0,46	0,57	14	1,37	0,79
Росія	56	1,94	80	0,61	0,80	0,27	0,34	0,44	16	1,34	0,82
Китай	81	1,75	74	0,63	0,70	0,21	0,46	0,43	79	1,12	1,04
Південна Африка	96	1,57	81	0,60	0,52	0,10	0,53	0,41	106	0,97	1,18
Індія	101	1,53	98	0,44	0,58	0,12	0,40	0,25	89	1,09	1,07

Країна	Рейтинг Q	Q	Рейтинг Cql	Cql	G	Ie	Iec	Is	Рейтинг Csl	Csl	Ivul
Країни NIS											
Латвія	23	2,44	24	1,19	0,82	0,84	0,54	0,67	32	1,25	0,91
Литва	25	2,46	22	1,19	0,92	0,76	0,64	0,66	34	1,24	0,92
Естонія	26	2,41	30	1,11	0,89	0,54	0,69	0,69	21	1,30	0,86
Грузія	47	2,08	47	0,91	0,93	0,56	0,55	0,47	56	1,17	0,99
Росія	56	1,94	80	0,61	0,80	0,27	0,34	0,44	16	1,34	0,82
Казахстан	67	1,82	82	0,60	0,50	0,09	0,54	0,41	36	1,23	0,93
Україна	73	1,80	77	0,62	0,73	0,29	0,29	0,50	53	1,18	0,97
Азербайджан	79	1,75	72	0,65	0,72	0,22	0,48	0,42	84	1,11	1,05
Молдова	85	1,73	85	0,58	0,81	0,26	0,32	0,42	66	1,15	1,01
Киргизстан	89	1,63	90	0,54	0,94	0,29	0,31	0,33	86	1,09	1,06
Таджикистан	99	1,56	100	0,41	0,75	0,15	0,29	0,27	63	1,15	1,00
Узбекистан	105	1,36	105	0,34	0,56	0,08	0,20	0,31	103	1,02	1,14

* побудовано за даними [5–6].

Як показує аналіз результатів оцінювання сталого розвитку в глобальному контексті, для більшості країн світу характерною є взаємозалежність соціально-інституціонального та економічного складників сталого розвитку, що підтверджує взаємозв'язок між рівнем економічного добробуту країни та рівнем розвиненості її соціальної сфери. Такі країни, як США, Австралія, Канада, Швейцарія та Данія традиційно займають вищі позиції за всіма напрямками вимірювання сталого розвитку. Найнижча позиція належить Зімбабве – країна з найбільш критичними показниками якості життя на планеті, надзвичайно низькою тривалістю життя, очікуваною тривалістю життя населення тощо.

За межами тенденції також опинилися такі країни, як Греція, Італія, Венесуела, Еквадор, Аргентина та ін. У цих країнах значення індексу соціально-інституційного виміру відчутно перевищують значення за економічним виміром. Між соціально-інституціональним та екологічним вимірами можна спостерігати суттєві відхилення від середнього значення тенденції. Країнами з найвищими показниками за цими двома вимірами стали Швеція, Швейцарія та Ізраїль [5].

Особливо виокремлюється група країн з низькими значеннями індексу соціально-інституційного та екологічного вимірів. Лівову частку країн у цій групі складають країни Африки, для яких характерним є тісний взаємозв'язок надзвичайно несприятливих екологічних умов та гранично низьких показників людського розвитку та якості життя.

Розбіжності в екологічному та економічному вимірах спричинені, як правило, не взаємним їх впливом, а територіальним розміщенням країн, кліматом тощо. Провідними країнами у співвідношенні екологічного та економічного вимірів є: Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Швеція. Значна перевага економічного складника над екологічним характерна для Об'єднаних Арабських Еміратів та Ботсвани [5–6].

Як видно з рис. 1, загальна тенденція залежності між компонентою якості життя та індексом економічного виміру сталого розвитку має нелінійний характер та є зростаючою. Так, країни Албанія, Алжир, Аргентина, Боснія і Герцеговина, Венесуела, Греція, Еквадор, Ісландія, Іспанія, Італія, Киргизстан, Коста-Рика, Молдова, Непал, Нікарагуа, Україна, Хорватія, Чеська Республіка, розташовані вище кривої загальної тенденції, утворюють групу країн з економічно необґрунтованим високим рівнем якості життя [7].

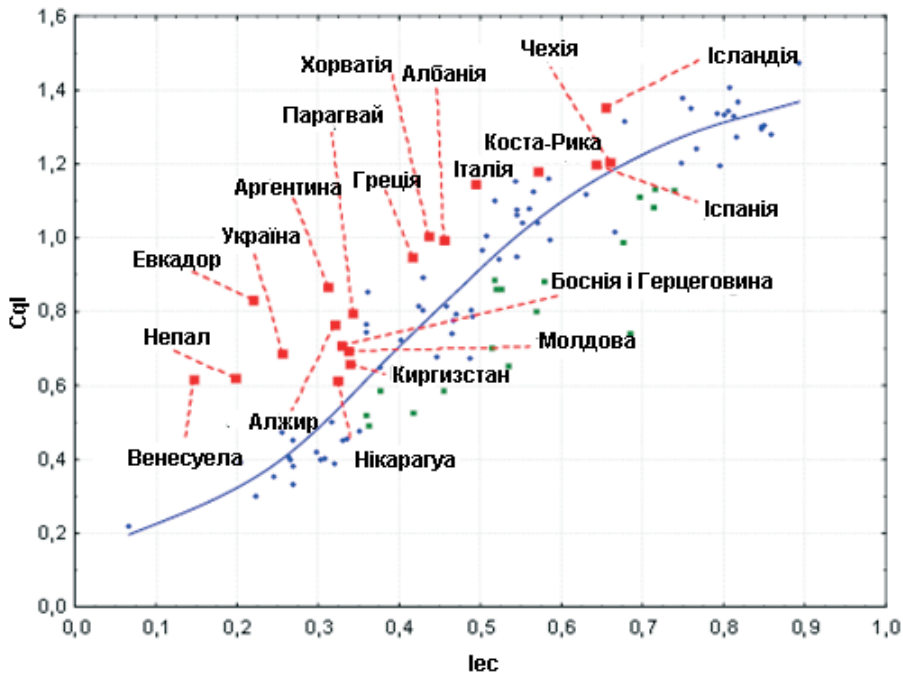

Рис. 1. Групування країн за компонентою якості життя (CqI) та економічним виміром (Iec) сталого розвитку: група країн з соціальним пріоритетом розвитку у 2013 р.*

* побудовано за даними [5–6].

Такий дисбаланс зумовлює потребу в зовнішніх запозиченнях економічних ресурсів, що є небезпечною тенденцією, яка створює загрозу боргової кризи. Країни другої групи (рис. 2), до якої входять Бельгія, Ботсвана, Грузія, Естонія, Ізраїль, Йорданія, Кіпр, Корея, Об'єднані Арабські Емірати, Південна Африка, Таї-

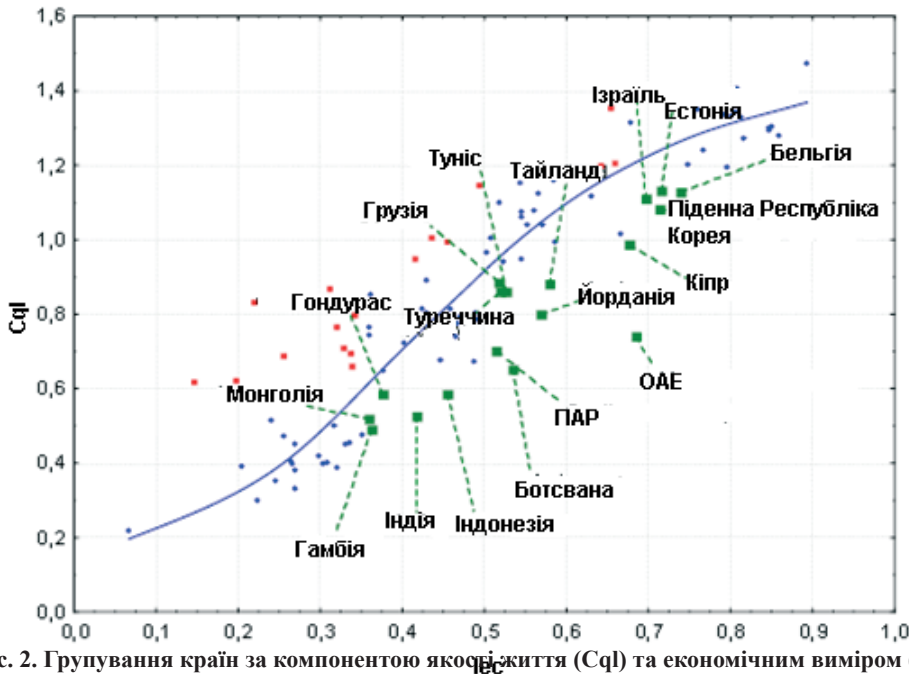

Рис. 2. Групування країн за компонентою якості життя (CqI) та економічним виміром (Iec) сталого розвитку: група країн з економічним пріоритетом розвитку у 2013 р.*

* побудовано за даними [5–6].

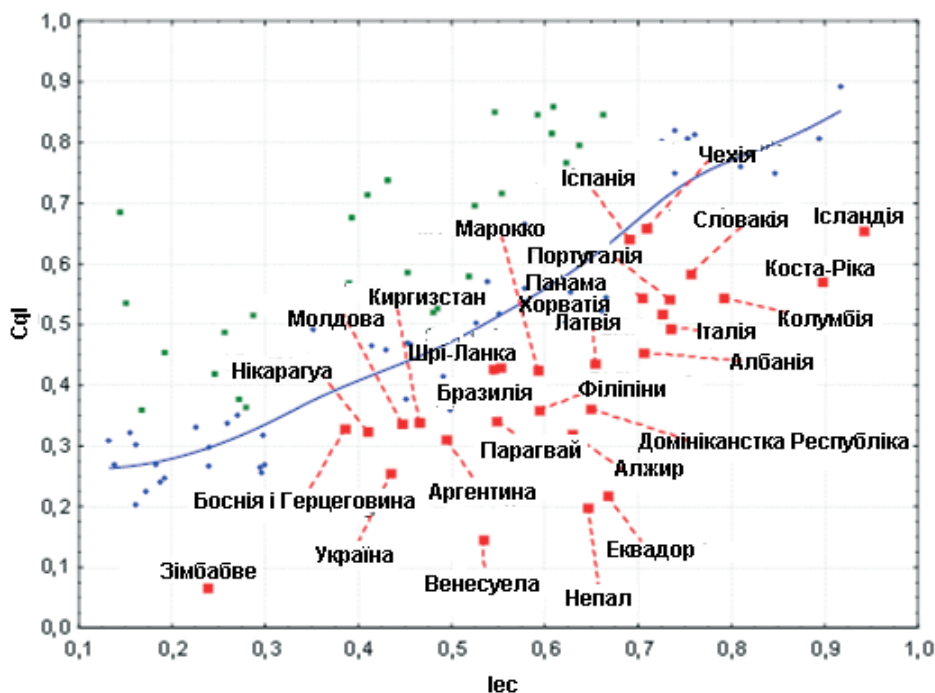

Рис. 3. Групування країн за екологічним (I_e) та економічним (I_{ec}) вимірами сталого озвитку: «країни-експортери» екологічних ресурсів у 2013 р.*

* побудовано за даними [5–6].

ланд, Туніс, Туреччина, мають занижений по відношенню до рівня економічного розвитку рівень якості життя [5;8].

Розглядаючи залежність між індексами економічного та екологічного вимірів сталого розвитку, можна також сформулювати дві групи країн, для яких характерне порушення загальної тенденції. Такі країни, як Албанія, Алжир, Аргентина, Боснія і Герцеговина, Бразилія, Венесуела, Домініканська Республіка, Еквадор, Ісландія, Іспанія, Італія, Киргизстан, Колумбія, Коста-Рика, Латвія, Марокко, Молдова, Непал, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Португалія, Словаччина, Україна, Філіппіни, Хорватія, Чеська Республіка, Шрі-Ланка (рис. 3), мають рівень економічного розвитку нижчий від можливого за наявними у цих країнах екологічними ресурсами.

Деякою мірою це уможливило країнам зростання економічного потенціалу за рахунок використання наявних екологічних ресурсів. Найпростішим способом нарощування економічного потенціалу для таких країн є експорт екологічних ресурсів, іншими словами, ці країни можуть бути потенційними «експортерами» [5–6].

Можливості експортувати екологічні ресурси створюють для «країн-експортерів» особливі умови розвитку: надлишок екологічних ресурсів може використовуватися ними як застава для запозичень економічних ресурсів, які можна буде спрямовувати на першочергову реалізацію соціальної політики, наслідком якої є необґрунтоване перевищення рівня якості життя над рівнем економічного розвитку, що, у свою чергу, створює потенціальну загрозу боргової кризи.

Іншим негативним наслідком з погляду концепції сталого розвитку є висока ресурсомісткість економіки та неефективне використання природних ресурсів. На відміну від вищезазначених країн, такі країни, як Австрія, Бельгія, Ботсвана, Гамбія, Гондурас, Данія, Естонія, Ізраїль, Індія, Індонезія, Ірландія, Йорданія, Канада, Ки-

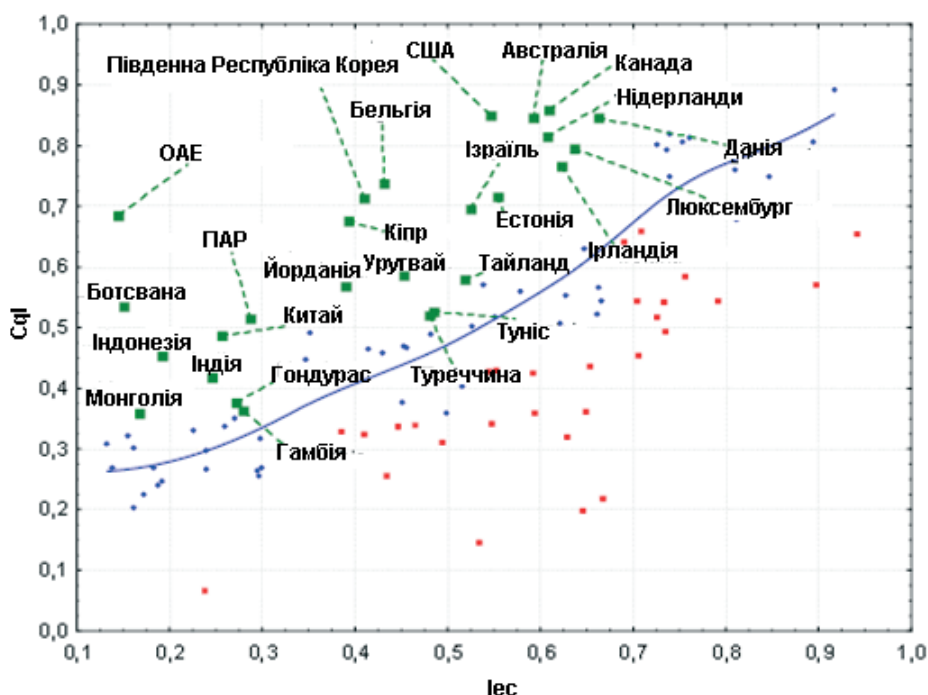

Рис. 4. Групування країн за екологічним (Iec) та економічним (Ies) вимірами сталого розвитку: «країни-імпортери» екологічних ресурсів у 2013 р.*

*побудовано за даними [5–6].

тай, Кіпр, Корея, Люксембург, Монголія, Нідерланди, Об'єднані Арабські Емірати, Південна Африка, Сполучені Штати Америки, Таїланд, Туніс, Туреччина, Уругвай (рис. 4), характеризуються перевагою рівня економічного розвитку над наявними у них екологічними ресурсами. Цим країнам властивий дефіцит екологічних ресурсів, тому їх умовно можна назвати «імпортерами» [5; 9].

У контексті дослідження перспектив досягнення сталого розвитку країн світу необхідно проаналізувати геополітичні сценарії світового розвитку, розроблені дослідниками США, в яких відображено світові тенденції до 2020 р. [10].

Сценарій 1 «Давоський мир» – його основу становить активізація глобалізаційних процесів, у яких активна роль належить Індії й Китаю, що, згідно з прогнозами, за темпами зростання економіки випереджають Європу. Істотному збільшенню впливу цих країн не тільки в регіоні, але й в усьому світі сприяє втрата долларом США своїх позицій. Відповідно до цього варіанта розвитку подій центром розробки високих технологій та концентрації великих виробництв є США та Центральна Європа. З погляду сталого розвитку за таких умов в розвинених країнах, по-перше, зросте безпосередня загроза життю та здоров'ю населення внаслідок збільшення екологічного навантаження на території цих країн; по-друге, погіршиться стан довкілля внаслідок діяльності технологічно відсталих виробництв у периферійних країнах (у тому числі шкідливих, винесених із розвинених країн); по-третє, якість життя, високий рівень споживання у провідних країнах світу спричинить зміну у структурі потреб, зміщуючи акцент на їхні якісні характеристики, як-то: споживання екологічно чистих продуктів, стан довкілля тощо [10–12].

Сценарій 2 «Рах Americana» – ґрунтується на зростанні впливовості США та її абсолютизації. Відповідно до нього за глобальну безпеку відповідатиме Ва-

шингтон, що практично одноосібно приймає рішення. Основний полюс конкуренції та протистояння концентрується в Індії та Китаї. Для сталого розвитку суспільства такий сценарій означає, у першу чергу, зростання обсягів видобутку природних ресурсів, що поступово призведе до збільшення екологічного навантаження, тимчасової підтримки відносно прийнятного рівня життя населення в розвинених країнах, а потім – соціальної диференціації в розвинених країнах та посилення розриву між багатими та бідними верствами населення, країнами та регіонами [10; 12].

Сценарій 3 «Новий халіфат» – розвиток подій визначатиметься створенням транснаціонального теократичного співтовариства ісламістами, що може спричинити спалах терористичної війни проти неісламського світу. Головним наслідком такого сценарію для сталого розвитку може стати економічний спад і соціальна нестабільність. Нерівномірність економічного розвитку і виключення категорії соціальної справедливості із міждержавних стосунків призведе до посилення запиту на неї на національному рівні, посилюючи тим самим загрозу і національній, і глобальній соціальній стабільності. Наявність індивідуалістських суб'єктивних складників глобальної соціальної та економічної політики ісламських країн може стати підґрунтям сталої напруги у відносинах не лише між різними соціальними верствами населення всередині країни, але і в глобальному просторі [10; 12].

Сценарій 4 «Спіраль страху» – похідне від третього сценарію, утім ставить під сумнів можливість консолідації мусульманських країн до 2020 р. У рамках сценарію прогнозується загострення локальних і регіональних конфліктів, до яких залучатимуть інші держави. Головний наслідок такого сценарію розвитку – економічний спад і міжнародна нестабільність. За таких умов сталий розвиток суспільства характеризують: порушення економічної і соціальної рівноваги, поглиблення розриву у рівнях розвитку населення, асиметрична світова структура виробництва, попиту і споживання. Утворення світових полюсів надзвичайної бідності і надзвичайного багатства призведе до загострення проблеми голоду, погіршення здоров'я, до зростання неписьменності населення, погіршення стану екосистеми, від яких напряму залежить світовий добробут [10; 13].

Саме ці сценарії, які аналізують можливості подальшого розвитку – від панування Америки до диктату ісламістів, є основою більшості сучасних геополітичних, економічних, соціальних та інших прогнозних досліджень в інших країнах. Українські фахівці найбільш імовірним вважають перший сценарій, найменш вірогідним – четвертий [10]. Отже, згідно з викладеними сценаріями основні тенденції подальшого розвитку світу полягають:

- у суттєвому збільшенні впливу Китаю та Індії, хоча США і Європа, найбільш імовірно, збережуть світове лідерство;
- продовженні економічного зростання світової економіки: у 2020 р. рівень зростання перевершить показник 2000 р. на 80%, а дохід на душу населення збільшиться на 50%. Наслідком стане подальше розширення населення світу за рівнем добробуту та доходів;
- стрімкому зростанні потреб в енергоносіях та мінеральних ресурсах через активний розвиток Китаю та Індії з населенням близько 2,7 млрд. осіб;
- поглибленні демографічної кризи в Європейському Союзі, Росії, Україні та ін. та, як наслідок, старінні населення і зменшенні кількості робочої сили [10].

Серед глобальних економічних, екологічних, геополітичних, соціальних і технологічних ризиків, визначених у доповіді Світового економічного форуму в Давосі в 2007 р., найбільшим викликом для XXI століття вважають зміни клімату, які стануть фактором міжнародних і громадянських воєн у найближчі 50 років. Основні наслідки змін клімату можна визначити таким чином: підвищення рівня морів, затоплення великих територій, зростання потреби в енергоносіях, збільшення цін на традиційні енергоносії та нетрадиційні й відновлювальні джерела енергії, опустелення і деградація земель, скорочення посівних площ, проблеми з забезпеченням продовольством, зміна екосистем, часткове зникнення видів та ареалів їх перебування, збільшення кількості повеней, засух, штормів [14].

Найявні тенденції щодо консолідації зусиль для подолання наслідків, безперервне споживання вуглеводнів та природного газу, загострення енергетичної кризи не стільки через обмеження запасів природних копалин, скільки через стрімке зростання обсягів енергоспоживання зумовлять активний розвиток науки та техніки. Згідно з циклічними теоріями (зокрема, великих циклів М. Д. Кондратьєва) на межі 2020 р. відбудеться перехід до VI хвилі на основі новітніх інноваційних розробок у галузі енергетики, нанотехнологій, космосу. Світовий розвиток характеризуватиме економічне зростання, укріплення геополітичних позицій розвинутих країн, стрімкий розвиток науки, поява принципово нових технологічних можливостей розв'язання поточних проблем та пом'якшення загроз майбутнього [5].

Основні перспективи досягнення сталого розвитку країн світу можна сформулювати у такий спосіб. По-перше, за будь-яким сценарієм світовий розвиток буде супроводжуватись подальшим поділом країн на багаті та бідні, а також держави, що можуть впливати, і держави, які перебувають у зоні впливу. За таких умов продовжиться експансія екологічно небезпечних виробництв у країни, що розвиваються. Тому загальний рівень забруднення залишатиметься на тому ж рівні, зміниться лише його територіальний розподіл [10].

По-друге, розвиток нових технологій, зокрема нових видів палива та енергії, призведе до появи принципово інших джерел, форм та видів забруднення. Наразі не достатньо вивчені наслідки для людини цих нових видів забруднення, не проводяться дослідження щодо найбільш небезпечних видів та джерел забруднення, їх впливу на довкілля та людину, не розроблена система моніторингу й контролю [10].

По-третє, нові технології, продукти, методи господарювання спричинять появу нових видів відходів, які будуть накопичуватись паралельно з існуючими. Проте наразі увагу сконцентровано на винаході нових матеріалів, сполук, палива тощо, що, у свою чергу, спричиняє відставання розвитку технологій з утилізації та переробки відходів [14].

По-четверте, подальше зростання кількості населення Землі обумовлює збільшення потреб у споживанні й виробництві енергії та освоєння нових територій, що у подальшому призведе до зміни або навіть знищення навколишнього середовища [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, існують перспективи сталого розвитку різних країн світу. Аналіз основних геополітичних сценаріїв світового розвитку до 2020 р. («Давоський мир», «Рах Americana», «Новий халіфат» та «Спіраль страху») показав, що основними тенденціями подальшого розвитку світу будуть: суттєве збільшення впливу Китаю та Індії; стрімке зростання потреб в енергоносіях та мінеральних ресурсах; поглиблення демо-

графічної кризи в Європейському Союзі, Росії, Україні. Для досягнення стало-го розвитку країн світу міжнародне співтовариство має співпрацювати за такими основними напрямками діяльності, як забезпечення економічного розвитку на основі радикально модифікованої ринкової системи; забезпечення стійкого соціального розвитку на основі принципу справедливості; екологізація суспільної свідомості на основі використання систем освіти і засобів масової інформації. Перспективи подальших досліджень будуть пов'язані з дослідженням механізмів та інструментів досягнення сталого розвитку різними країнами світу.

Бібліографічні посилання

1. **Зеркалов, Д. В.** Життєдіяльність. Сталий розвиток. Довкілля [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.zerkalov.kiev.ua> – Заголовок з екрана.
2. **Білорус, О. Г.** Глобальна перспектива і сталий розвиток: системні маркетингові дослідження [Текст] / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
3. Рекомендації щодо оновлення Маастрихтської стратегії ОБСЄ в економіко-довкільному вимірі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/> – Заголовок з екрана.
4. Устойчивое развитие, достойный труд и зеленые рабочие места [Текст] –Женева: Междунар. бюро труда, 2013. – 139 с.
5. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти [Текст] в 2-х частинах: Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку / за ред. М. З. Згуровського. – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 200 с.
6. Світовий центр даних зі сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization> – Заголовок з екрана.
7. **Динкевич, А. И.** Мировой финансово-экономический кризис [Текст] / А. И. Динкевич // Деньги и кредит. – 2009. – № 10. – С. 23–30.
8. Устойчивое развитие и гражданское общество: проблемы и перспективы [Текст] // под ред. В. М. Захарова. – М.: Ин-т устойчивого развития, 2013. – 84 с.
9. Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України [Текст]: наукова доповідь / за ред. чл. – кор. НАН України Л. В. Шинкарук. – К.: НАН України, 2012. – 152 с.
10. **Татаренко, Н. О.** Сценарії глобалізації: варіативність концепцій і реалії [Текст] / Н. О. Татаренко // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2011. – № 4. – С. 159–166.
11. Мировая экономика: выход из кризиса [Текст] // под ред. Г. И. Мачавариани. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – 97 с.
12. **Потехін, О.** Глобалізація системи безпеки [Текст]: навч. посіб. / О. Потехін, І. Тодоров. – Донецьк, 2011. – 248 с.
13. **Юрчишин, В.** Суперечності посткризових перспектив [Текст] / В. Юрчишин. – К.: Центр Разумкова, 2011. – 43 с.
14. **Хлобистов, Є. В.** Сталий розвиток та екологічна політика у глобальних викликах: від передбачення до прогнозування [Текст] / Є. В. Хлобистов, Л. В. Жарова, М. В. Ільїна // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2008. – С. 33–42.

Надійшла до редколегії 30.12.2014

УДК: 37.016:338:379.8

І. А. Марчук

Вінницький національний університет імені М. І. Пирогова

НАБУТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Основними завданнями впровадження Болонської системи організації навчального процесу є забезпечення високого рівня якості вищої освіти і сприяння мобільності суб'єктів європейських університетів шляхом визнання кваліфікацій та їх профілів. Необхідно вжити ряд заходів для модернізації якості вищої освіти, оскільки існуючі стандарти не завжди відповідають Європейській системі забезпечення якості вищої освіти. Набуття економічної грамотності студентів ВНЗ сприятиме підвищенню мобільності студентів та полегшить їх адаптацію в умовах країни, де вони можуть отримати роботу.

Ключові слова: інтеграційна система, Болонський процес, фахівець, навчальний процес, бізнес-середовище, стратегічний розвиток, аспект.

И. А. Марчук

ПРИБРЕТЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ МОБИЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Основными задачами внедрения Болонской системы организации учебного процесса является обеспечение высокого уровня качества высшего образования и содействие мобильности субъектов университетов путем признания квалификаций и их профилей. Необходимо принять ряд мер для модернизации качества высшего образования, поскольку существующие стандарты не всегда соответствуют Европейской системе обеспечения качества высшего образования. Приобретение экономической грамотности студентами вузов будет способствовать повышению мобильности студентов и облегчит их адаптацию в условиях страны, где они могут получить работу.

Ключевые слова: интеграционная система, Болонский процесс, специалист, учебный процесс, бизнес-среда, стратегическое развитие, аспект.

I. A. Marchyk

ECONOMIC LITERACY ACQUISITION IN THE CONTEXT OF INCREASED MOBILITY OF STUDENTS

The main objectives of the Bologna educational system is to provide high quality higher education and the promotion of mobility subjects of European universities through the recognition of qualifications and profiles. At the present stage of development of Ukraine in this issue important challenge is the implementation of standards, guidelines and basic tools that facilitate interoperability, comparability, and the timing of recognition of periods of study (education) specialists after 2010. The education system of Ukraine always characterized by its breadth and depth, its goal was not only to provide knowledge and skills, but also to shape identity, its cultural values and worldview. Qualitative changes in the business environment of the country indicate the necessity for training specialists of the new format, which should be able to predict the economic phenomena and events to estimate the effects of the adoption of certain management decisions and quickly adapt to changes in the environment. It should have

taken steps to upgrade the quality of higher education, because existing standards do not always meet the European System of quality assurance.

Entry economic literacy of university students will help to increase the mobility of students and facilitate their adaptation to the conditions of the country, where they can get the job.

Key words: *integration system, Bologna process, specialist, training process, the business environment, strategic development aspect.*

Постановка проблеми. Європейська вища освіта крокує шляхом кардинальних змін. Уніфікуються національні системи підготовки фахівців, створюється загальноєвропейський науковий та освітній простір, здійснюються доволі радикальні інституційні перетворення [2].

Болонський процес, який передбачає багатоваріантність (тобто ніхто не вимагає створення в різних країнах абсолютно ідентичних освітніх систем), став головним інструментом інституційних перетворень у вишах, метою яких є зміцнення та покращення взаємозв'язків між різними системами освіти.

Для України з її традиційно потужною освітянською галуззю впровадження Болонського процесу є особливо важливе. Вища освіта України вже понад 10 років іде шляхом інтеграції з європейською освітою згідно із засадами Болонського процесу. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС) – система трансферу і накопичення кредитів, що діє в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти [3].

Згідно з вищезазначеним законом вища освіта України буде і надалі інтегруватися у простір Європейської вищої освіти, що надасть можливість студентам українських університетів підвищити свою мобільність та адаптуватися до умов країни, де вони можуть отримати роботу.

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У багатьох європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети повинні значною мірою зберігати свої власні традиції, надбання та досвід, оскільки мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду у навчальний процес українських університетів [4].

Міністерство освіти і науки особливу увагу приділяє тому, щоб кожен університет, враховуючи загальні рекомендації та поради міністерства для всіх університетів України, формував своє власне освітнє середовище, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основними завданнями впровадження Болонської системи організації навчального процесу є забезпечення високого рівня якості вищої освіти і сприяння мобільності суб'єктів європейських університетів шляхом визнання кваліфікацій та їх профілів. На сучасному етапі розвитку України в цьому питанні важливим викликом є запровадження стандартів, рекомендацій і основних інструментів, що сприятимуть сумісності, порівняльності, визнанню періодів і термінів підготовки (навчання) фахівців.

Інтеграція системи вищої освіти України сприятиме: забезпеченню якості вищої освіти; визнанню періодів і термінів підготовки; мобільності студентів, викладачів, наукових працівників; забезпеченню справедливого доступу до вищої освіти; зміцненню позицій українських університетів на національному, європейському і світовому ринку праці та ринку освітніх послуг [5].

Формулювання мети. З огляду на вищевказане, сьогодення є надзвичайно важливим для системи вищої освіти України у визначенні ключових короткотермінових стратегій розвитку та узгодженні національної нормативно-правової бази зі стандартами і рекомендаціям. Період 2010–2020 рр. повинен стати ключовим у реалізації довготермінових стратегій забезпечення сталого розвитку та удосконалення системи вищої освіти України, визнання її в європейському і світовому просторі в контексті забезпечення якості її надання.

Виклад основного матеріалу. Стабільний розвиток будь-якої економічної системи пов'язаний із розвитком системи освіти, яка, у свою чергу, є джерелом робочої сили та базою підвищення її якісного потенціалу. Систему освіти України завжди характеризували широта та глибина: її завданням було не тільки надавати знання, а й формувати особистість, її культурні цінності та світогляд. Саме така ситуація відображала суспільні потреби та була притаманною нашому суспільству в минулому. Але кардинальні перетворення у світі впродовж останніх десятиліть змінили саме людство, відповідних перетворень зазнав і процес викладання у ВНЗ. До того ж якісні зміни в бізнес-середовищі країни свідчать про необхідність підготовки фахівців нової формації, здатних прогнозувати економічні явища та події, оцінювати результати та наслідки тих чи інших управлінських рішень та швидко адаптуватися до змін середовища [8].

Дослідження поточного стану сфери вищої освіти України показали, що значною проблемою освіти є недостатня співпраця роботодавців і освітніх закладів з питань підготовки молодих спеціалістів. Сучасним студентам важливо випробувати набуті знання і навички на практиці, отримати досвід роботи та знайти можливого роботодавця ще під час навчання у ВНЗ. У свою чергу, фірма, що співпрацює з ВНЗ, отримує можливість натренувати собі спеціаліста із необхідним для неї набором навичок та умінь.

Варто виділити і проблему розбіжності між теорією викладання і практикою, що породжує безробіття серед молоді. Існуючий набір дисциплін для викладання охоплює переважно всі аспекти майбутньої діяльності, що свідчить про спроби підготувати спеціалістів широкого профілю і тим самим зберегти їх від безробіття. Водночас ВНЗ, зокрема медичні, готують молодих спеціалістів, виходячи не з потреби економіки, а на основі державного замовлення та популярності спеціальностей серед абітурієнтів. І, як наслідок, за різними аналітичними оцінками, 60–80% випускників працюють не за спеціальностями і на досить мало оплачуваних посадах. За таких обставин ВНЗ повинні вивчати потреби ринку праці в спеціалістах різних напрямів, аналізувати вимоги бізнесу до молодих спеціалістів, їхніх знань та навичок не тільки в Україні, але й за кордоном.

Дисбаланс на ринку праці виникає також через відношення роботодавців до молодих спеціалістів, більшість яких висуває високі вимоги до випускників, стверджуючи, що випускники освітніх закладів недостатньо володіють практичними навиками тієї чи іншої спеціальності, тому не можуть в повному обсязі виконувати поставлені виробничі завдання. Утворюється своєрідне «замкнуте коло», оскільки роботодавці дуже рідко вживають заходів для виправлення даної

проблеми: не завжди надають можливість проходити виробничу практику на підприємствах та не співпрацюють з освітніми закладами щодо покращення підготовки молодих спеціалістів.

Оскільки освітня система України функціонує в умовах ринку, налагодження активної взаємодії бізнесу і вищої освіти є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності національної економіки, подолання негативних наслідків економічної кризи та забезпечення сталого розвитку економіки держави, у тому числі і в медичній сфері [10].

Важливим завданням в оцінці якості освіти є аналіз домінуючих оцінювальних підходів в європейському освітньому просторі, а також визначення першочергових заходів щодо модернізації оцінки якості української вищої освіти. Важливість та актуальність поставленого завдання підтверджується приєднанням України до Болонського процесу 19 травня 2005 р (Норвегія), який визначає якість освіти як основу створення європейського простору. Сучасні критерії оцінювання якості освіти в Україні лише формуються, але за законодавством навчальні заклади матимуть: свободу у формуванні навчальних планів; приділятимуть особливу увагу до якості підготовки фахівців; необхідність постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості; стимулювання інновацій в освітніх стандартах. Європейська система забезпечення якості освіти ґрунтується на Європейських стандартах і рекомендаціях які, у свою чергу, вибудовуються на таких основних принципах:

- зацікавленість студентів і роботодавців, а також суспільства в цілому у високій якості вищої освіти;
- ключова важливість автономії закладів і установ, збалансована усвідомленням того, що несе із собою дуже серйозну відповідальність;
- система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїй меті і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для виконання цієї системою своїх завдань.

Таким чином, слід відзначити, що в Україні існує ряд невирішених питань у системі забезпечення якості освіти, які, у свою чергу, впливають на її стан та якість. Необхідно вжити ряд заходів для модернізації якості вищої освіти, оскільки існуючі стандарти не завжди відповідають Європейській системі забезпечення якості вищої освіти. Набуття економічної грамотності студентів ВНЗ сприятиме підвищенню мобільності студентів та полегшить їх адаптацію в умовах країни, де вони можуть отримати роботу.

Підготовка української вищої школи до академічної мобільності може мати два етапи. Перший етап – переміщення студентства між ВНЗ України. Нині навіть у разі переведення з одного навчального закладу до іншого в межах однієї спеціальності можливе виникнення суттєвої академічної різниці, хоча всі навчальні заклади країни діють згідно із затвердженими стандартами вищої освіти [9].

Другий етап – системне партнерство ВНЗ, де мобільність є частиною відносин, на які впливають такі фактори:

- місце розташування ВНЗ (у різних конкурентних середовищах або в єдиному);
- фінансова скоординованість навчання в різних навчальних закладах;
- паритетність, особливо в обміні студентами, які навчаються на умовах державного замовлення.

Необхідно відповісти на запитання: «Як надати можливість студентам України використати права щодо полегшення доступу мешканцям кожної країни Європи і студентам навчальних закладів до освітніх ресурсів та ринків праці інших країн» (Лісабонська конвенція, Сорбонська і Болонська декларації) [6].

Зазначимо три принципи, які є найважливіші для виконання в нашій державі: мобільність членів освітянського простору, насамперед студентів, привабливість освітянських послуг та можливість працевлаштування. Об'єднує ці три принципи те, що вони не стосуються безпосередньо системи освіти, це – прерогатива держави. У вітчизняних умовах можуть бути виконані під час соціоекономічного інтегрування країни в європейський простір.

В Україні мобільності заважають системні невідповідності, візовий режим, економічні характеристики нашої країни, зрештою, різниця між рівнем життя в Україні та країнах ЄС. Але коли йдеться про інтернаціоналізацію освіти – зусилля держави мають бути ексклюзивними [7].

Привабливість ВНЗ для студентів – це комплексна компонента, яка враховує перспективу для кар'єри, якість та вартість навчання і проживання, доступність побутових послуг, відповідність європейським освітнім стандартам тощо [10].

Працевлаштування – це третій принцип забезпечення прав людини на транснаціональну освіту. Болонська декларація підтвердила, що можливість влаштування на роботу – це основне питання для вищих навчальних закладів у всій Європі; це стратегічна мета, яка не має альтернативи. Працевлаштування – це індикатор успіхів усього Болонського процесу в цілому. Він настільки важливий, що в дискусіях про доцільний термін навчання на будь-якому рівні учасники дійшли висновку, що навчатися, використовуючи принцип «навчання через усе життя», потрібно доти, доки не знайдеш роботи [1].

Запровадження мобільності в Україні передбачає:

- заснування в організаційно-функціональній структурі ВНЗ міжнародного офісу та бюро для організації обміну студентами та викладачами;
- створення банку даних про світові, європейські та національні університети і їх навчальні матеріали;
- інтернаціоналізацію та скоординованість навчальних планів;
- упровадження кредитно-трансфертної системи ЄКТС;
- розробку веб-сторінок, які б відображали процеси, що відбуваються у створених консорціумах;
- створення необхідної системи кураторства, яка б допомогла студентам та викладачам у практичній реалізації їхніх потреб щодо мобільності;
- організацію студентських служб для адаптації студентів у новому середовищі;
- створення нової системи підвищення кваліфікації та перепідготовки для професорсько-викладацького складу, яка б задовольняла потреби ринкової економіки України для реалізації важливого загальноєвропейського принципу «освіта через усе життя»;
- упорядкування наукових ступенів в Україні, під керівництвом Міністерства освіти і науки систематизації термінології мобільності студентів та професорсько-викладацького складу в Україні, та створення відповідного тлумачного словника.

Прийняття закону «Про вищу освіту» можна вважати важливим політичним рішенням, яке сприятиме проведенню реформ та може бути «покладено в осно-

ву зовнішньої політики держави, спрямованої на інтеграцію вітчизняної системи вищої освіти в європейський простір» [8]. У законі України «Про вищу освіту» упорядковані наукові ступені але більшість заходів потребують реалізації.

Еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства, вона має розвиватися у гармонійному взаємозв'язку з суспільством у цілому, беручи на себе роль його провідника. Представниками європейського простору вищої освіти можуть стати держави, які повною мірою сприяють студентському самовиявленню, тобто забезпеченню золоті триади – мобільність, привабливість, працевлаштування [7].

Висновки. Отже, академічна мобільність стає невід'ємним складником сучасної освіти і зростатиме надалі. Для України досягнення ефективної міжнародної академічної мобільності в контексті Болонського процесу реальне лише за умови створення продуктивної системи національної мобільності, нормативно-правової бази, організаційно-економічного механізму, визначення джерел фінансування та готовності до партнерства.

Бібліографічні посилання

1. Аксиология образования. Фундаментальные исследования в педагогике [Текст]: монография / под науч. ред. А. В. Кирьяковой. – М.: Дом педагогики, 2008. – 578 с.
2. Товажнянський, Л. Л. Болонський процес: цикли, ступені, кредити [Текст] / Л. Л. Товажнянський, Є. І. Сокол, Б. В. Клименко – Х.: НТІ «Харків. політехн.ін-т», 2004. – 143 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> – Заголовок з екрана.
4. **Кирьякова, А. В.** Взаимосвязь аксиологии и инноватики в университетском образовании [Текст] / А. В. Кирьякова // Высшее образование в России. – 2007. – № 12. – С. 59–64.
5. **Кирьякова, А. В.** Аксиологические индикаторы качества образования в контексте болонского процесса / А. В. Кирьякова, Л. В. Мосиенко, Т. А. Ольховая // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 8 (3). – С. 519–523 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=7981140 – Загл. с экрана.
6. **Мосиенко, Л. В.** Молодежная субкультура: проблема становления: монография [Текст] / Л. В. Мосиенко. – М.: Дом педагогики, 2010. – 207 с.
7. **Ольховая, Т. А.** Теория и практика становления субъектности студента университета [Текст] / Т. А. Ольховая. – Н. Новгород: ВГИПУ, 2006. – 133 с.
8. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Документи і матеріали. Травень – грудень 2004 р. [Текст] / упорядники: М. Ф. Степко [та ін.]. – Т.: Вид-во ім. В. Гнатюка, 2005. – Ч.2. – С. 188.
9. **Повзун, В. Д.** Жизненные ценности студентов университета в новых социокультурных условиях [Текст] / В. Д. Повзун // Вестн. ОГУ. – 1999. – № 3. – С. 72–77.
10. **Старенька, И.** Болонский процесс. Перспективы внедрения в Украине [Текст] / И. Старенька // Персонал. – 2005. – № 7. – С. 64.

Надійшла до редколегії 12.12.2014

УДК 339:338.48

Н. П. Мешко, К. В. Карплюк

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ ЯК НАПРЯМ
У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ ІМІДЖІ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ**

Проаналізовано стан розвитку промислового туризму в Дніпропетровській області та обґрунтовано важливість формування туристичного іміджу регіону. Зроблено висновок про переваги успішного розвитку промислового туризму для компаній та територіальних громад. Запропоновано впровадження кращого досвіду європейських та американських компаній з організації суб'єктів промислового туризму в Дніпропетровському регіоні.

Ключові слова: промислові підприємства, міжнародний досвід, економічна доцільність, стратегія.

Н. П. Мешко, К. В. Карплюк

**РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОГО ТУРИЗМА КАК НАПРАВЛЕНИЕ
В МЕЖДУНАРОДНОМ ТУРИСТИЧЕСКОМ ИМИДЖЕ
ДНЕПРОПЕТРОВСКОГО РЕГИОНА**

Проанализировано состояние развития промышленного туризма в Днепропетровской области и обоснована важность формирования туристического имиджа региона. Сделан вывод о преимуществах успешного развития промышленного туризма для компаний и территориальных общин. Предложено внедрение лучшего опыта европейских и американских компаний по организации субъектов промышленного туризма в Днепропетровском регионе.

Ключевые слова: промышленные предприятия, международный опыт, экономическая целесообразность, стратегия.

N. P. Meshko, K. V. Karpluk

**THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL TOURISM AS A TREND
IN INTERNATIONAL TOURIST IMAGE OF DNIPROPETROVSK REGION**

The article is devoted to the development of international tourism in Ukraine. Dnipropetrovsk region traditionally developed industrial potential and it has become a prerequisite for the formation of the unique tourism resources for the organization of industrial tourism.

The international experience and current state of development of industrial tourism in the Dnipropetrovsk region were considered. Also the tourist activity of the enterprises of the region was analysed. Some proposals for the implementation of international experience in our region were developed. The scientific novelty of this work consists in the fact that it was the analysis of industrial tourism of Dnipropetrovsk region, on the basis of which was substantiated the necessity of the development of this activity in our region.

The obtained results can be used as a basis for the introduction and popularization of industrial tourism in Dnipropetrovsk region. Moreover, it is planned to use them for

further research in the field of industrial tourism both in our region and in Ukraine in general.

Key words: *industrial enterprises, international experience, economic feasibility, strategy.*

Постановка проблеми. Глобалізація сучасного світу, що виявляється в багатьох сферах життєдіяльності суспільства, потребує нових парадигм соціально-економічного розвитку. Актуальною проблемою стає пошук нових стратегій конкурентоспроможності територій, що зумовлено загальносвітовою тенденцією перетворення локальних утворень на самостійних гравців глобального ринку. Здійснення структурної перебудови економіки промислових регіонів України є однією з важливих проблем у контексті забезпечення їх міжнародної конкурентоздатності. Використання туристично-рекреаційного потенціалу набуває стратегічного значення як напрям сталого розвитку, що ґрунтується на максимальному застосуванні місцевих ресурсів. Водночас практичне впровадження такого алгоритму розвитку промислових регіонів потребує оцінки їх можливостей, встановлення економічної доцільності і потреб розвитку туристичного бізнесу.

У контексті підписаної Україною Угоди про асоційоване членство в ЄС з метою приєднатися до когорти розвинутих демократичних країн Європи актуальність створення позитивного іміджу регіону, країни розглядається як одне із пріоритетних завдань державної політики і безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здатність іміджу виступати в сучасних умовах важливим конкурентним ресурсом відзначають науковці П. Біленький [3], І. Важеніна [4], А. Парфіненко [11] та ін. У більшості досліджень імідж території, передусім, розглядають у площині формування міжнародного іміджу держави. Імідж регіону є тим ресурсом, що дає змогу якісно вирізнитися на фоні інших регіонів, забезпечуючи приплив грошових ресурсів у вигляді інвестиційних, туристичних та міграційних потоків, впливаючи на продуктивність ведення господарства, тобто підвищує конкурентоздатність регіону.

Питанням та проблемам розвитку промислового туризму присвячені дослідження багатьох зарубіжних та українських вчених, серед них праці українських авторів В. Г. Кулеша [5, 6] та О. В. Пендерецького [10]. Так, В. Г. Кулеш у роботі «Перспективи розвитку промислового туризму у світі та Україні» обґрунтовує необхідність розвитку промислового туризму та розробки і застосування брендингу індустріальних регіонів України [5]; О. В. Пендерецький зосереджує увагу на шляхах реалізації туристичного потенціалу промислових об'єктів Західної України. У подальшому автор планує більш детально розробити пріоритетні туристичні маршрути.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість робіт зарубіжних авторів присвячені пошуку перспектив розвитку промислового туризму в межах країн та конкретних локальних групувань. А. Отгаар в роботі «Industrial Tourism» детально аналізує сучасний стан ринку даного виду послуг в розвинутих країнах і звертає увагу на найбільш перспективні країни для розвитку цього виду туризму [1]. О. В. Лисікова в роботі «Індустріальний туризм в городському пространстві» аналізує досвід індустріально-екскурсійних практик у різних містах Росії [7], зосереджуючи увагу на дослідженні особливостей та перспектив індустріального туризму на основі компаративного аналізу.

Огляд наукових досліджень свідчить про необхідність оцінки перспектив розвитку промислового туризму кожного регіону окремо, оскільки саме пошук

унікальності території є вагомим фактором формування туристичного іміджу для отримання конкурентних переваг території в умовах глобального ринку туристичних послуг.

Формулювання мети. На основі аналізу науково-теоретичних джерел, статистичних звітів, оцінки діяльності окремих об'єктів туристичного бізнесу Дніпропетровського регіону обґрунтувати перспективи розвитку промислового туризму в регіоні в контексті формування туристичного іміджу території і розробити заходи щодо впровадження успішного міжнародного досвіду з використання промислових активів як об'єктів туризму.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на історичний аналіз науково-теоретичних джерел можна стверджувати, що першими, хто запровадили практику запрошувати туристів на підприємства, були американські компанії. У 1866 р. завод «Jack Daniel's» відкрив свої двері для зацікавлених туристів [10]. За оцінками фахівців, на сьогодні в США майже не залишилось підприємств, які б не приймали туристів, адже таким чином вони підвищують свій статус соціально-орієнтованих об'єктів і забезпечують «відкритість» бізнесу для широкого загалу.

У Західній Європі промисловий туризм активно почав розвиватися наприкінці XX ст. Найбільше об'єктів було створено у Німеччині, Франції, Чехії, Нідерландах, Іспанії та Італії. За результатами досліджень Всесвітньої туристичної організації «UNWTO», 95% підприємств Західної та Північної Європи, Азії та США відкриті для туристів [9]. В Україні процес становлення та організації промислових турів перебуває на початковій стадії розвитку і охоплює майже всі індустриальні регіони.

Дніпропетровська область – один із найбільших промислових регіонів України, у структурі промисловості якого переважають підприємства металургійної та машинобудівної індустрії. У регіоні діють понад 700 великих промислових підприємств, на яких працює близько 760 тис. осіб і їх діяльність спрямована на випуск товарів виробничого та споживчого призначення. На Дніпропетровщині виробляється близько 17–18% усієї промислової продукції України, за цим показником область посідає друге місце в Україні [2]. Значна частина підприємств має вікову історію і складний технологічний процес.

На Дніпропетровщині є підприємства, які, за оцінками фахівців, належать до найбільших в Європі виробництв. Серед них можна виділити Нижньодніпровський трубопрокатний комбінат, систему кар'єрів Інгuleцько-Криворізького району, марганцеворудні й феросплавні комбінати в м. Орджонікідзе та м. Нікополь, а також надсучасний металургійний комплекс «Інтерпайп» та ін. Слід зазначити, що останнім часом мешканці більшості регіонів України й іноземці все більше цікавляться екскурсіями на промислові підприємства регіону. Зростання попиту на туристичні маршрути промислового призначення підтверджує тезу, що цей напрям відкриває нові можливості для туристичних фірм.

Проведений аналіз туристичної активності промислових підприємств регіону свідчить, що лише 8% з обстежуваних суб'єктів мають позитивний досвід в організації екскурсій для туристів на своїх виробничих майданчиках (табл. 1).

**Таблиця 1. Туристична активність підприємств Дніпропетровського регіону
за галузевою ознакою ***

Галузь	Підприємства, на яких постійно проводять екскурсії	Підприємства, на яких екскурсії проводились декілька разів	Підприємства, на яких екскурсії взагалі не проводяться
Добувна промисловість		• «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» • «Суша Балка» • «Вільногірський гірничо-металургійний комбінат»	• «Ерлан» • «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» • «Північний гірничо-збагачувальний комбінат»
Машинобудування			• «ДЕВЗ» • «ДніпроТяжМаш» • «ДСЗ» • «ДніпроТяжБумМаш» • «Дніпропетровський агрегатний завод» • «ДКЗ» • «Дніпропетровський завод прокатних валків» • «АлюМаш» • «Дніпропетровський приладобудівний завод» • «Синельниківський ресорний завод» • «Дніпропресс»
Металургія	• Інтерпайп НИКО-ТЪЮБ • Інтерпайп СТАЛЬ • Інтерпайп НМТЗ	• Дніпродзержинський металургійний комбінат	• Інтерпайп ВторМет
Харчова промисловість	• «Агро-Союз» (молочне виробництво) • Кондитерська фабрика «АВК»		• Дніпропетровський завод «Олейна» • Дніпропетровський комбінат харчових концентратів • Дніпровський крохмалопаточний комбінат • «Тотал» • Дніпропетровський пивоварний завод «Дніпро»
Хімічна промисловість			• «Полифарб» • «Інтеркерама»
Інші галузі			• Виробництво м'яких іграшок «Детство» • Виробництво м'яких іграшок «Twins-toys» • Виробництво шпалер «Вініл» • Виробництво меблів «Меблі Прогрес»

* розроблена авторами.

У наведеному переліку потенційних суб'єктів промислового туризму заслуговують на увагу лише завод «Інтерпайп» та аерокосмічний музей при ПМЗ, де туристи – регулярні відвідувачі. Щотижня «Інтерпайп Сталь» відвідує близько 500 туристів, щодня організатори проводять щонайменше по три екскурсії виробничими майданчиками підприємства. Основними відвідувачами підприємства є

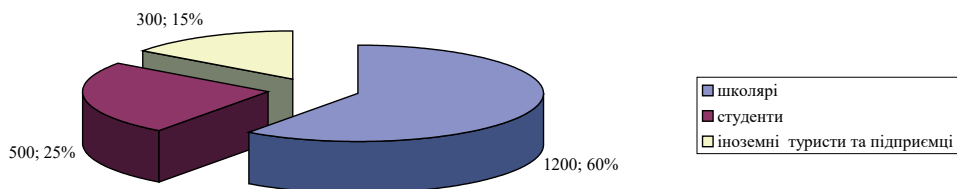

Рис. 1 Кількість туристів на заводі «Інтерпайп Сталь» (чол./місяць) *

* побудовано за даними [8].

школярі (60%), близько чверті – студенти, 15 відсотків – іноземні туристи та підприємці (рис. 1).

Піклуючись про висококваліфіковану підготовку майбутніх фахівців, компанія «Інтерпайп Сталь» пропонує студентам різноманітні програми стажування, які проводить щорічно в період літніх канікул протягом одного місяця. Беручи участь у програмі «Стажування в Інтерпайп», студенти мають можливість ознайомитись з особливостями промислового менеджменту успішної міжнародної компанії.

Як показують результати аналізу, більшість підприємств, які не займаються організацією екскурсій і не долучаються до розвитку промислового туризму, мають проблеми з «відкритістю» підприємства для зовнішніх користувачів.

За оцінками організаторів проекту «K12», які розпочали у 2013 р. молодіжну ініціативу «Дніпропетровськ – центр промислового туризму», дуже складно переконувати керівництво заводів у необхідності і економічній доцільності екскурсій. Багато керівників підприємств відразу ж відмовляються від пропозицій, а втім організатори проекту не втрачають надію зрештою переконати в доцільності заходів. Наприклад, основною причиною категоричної відмови директора металургійного заводу імені Петровського підтримати молодіжну ініціативу є неготовність підприємства: часті нещасні випадки, порушення техніки безпеки, технології виробництва. А проте можна сподіватися, що розпочата молодіжна ініціатива стане позитивним індикатором і стимулом для промислових підприємств покращити умови виробництва з метою подальшої «відкритості» для туристів.

Відкритість підприємств для відвідин українських та іноземних туристів слід розглядати як можливість ознайомити їх з технологічними процесами, експозиціями спеціалізованих індустриальних музеїв тощо. Проте керівництву промислових підприємств слід враховувати й інші мотивації до «відкриття» підприємств для відвідувачів. По-перше, в умовах конкуренції екскурсії на виробництво – це сильний маркетинговий хід. Приймаючи гостей на території свого підприємства, власник має нагоду продемонструвати його потужність і потенціал, якість продукції, переваги перед конкурентами. По-друге, це підвищення інвестиційної привабливості підприємства. Проведення екскурсій для широкого загалу туристів – це ще й можливість знайти потенційних інвесторів, оскільки серед «ділових туристів» здебільшого є топ-менеджери компаній, які займаються вивченням інвестиційно привабливих регіонів та об'єктів. По-третє, розвиток промислового туризму – ще один напрям збільшення дохідності підприємства.

Критерії прибутковості промислового туризму для різних підприємств можуть бути різними. Дуже важливо вміло «подати» туристичний об'єкт: чим цікавіше це буде здійснюватися, тим більш затребуваними будуть тури. Головне – сповнити відвідування підприємства цікавими враженнями, золотою серединою яких є естетичні враження, розваги, мастер-класи і навчання, розумний екстрим. Крім оплати за екскурсію, підприємства можуть отримати дохід від продажу своєї продукції. Наприклад, на Клавдієвському заводі ялинкових іграшок (Київська область) під час екскурсій для школярів проводять мастер-класи з розпису ялин-

кових прикрас, а після завершення екскурсії охочі можуть викупити ексклюзивні подарунки за прийнятними цінами.

Світовий досвід свідчить, що промисловий туризм для самого підприємства – це, скоріше, боротьба за імідж, а опосередковано – за престиж того регіону, в якому воно розташоване. Тому дуже часто регіональні органи влади стимулюють великі підприємства, розташовані в регіоні, відкривати свої двері для туристів. Для регіону промисловий туризм є вигідний: надходження до бюджету регіону залежать від продажів товарів та послуг, які потенційно збільшуються у разі залучення нових ділових партнерів на виробництвах, що є туристично-привабливими. Крім того, формується позитивний імідж регіону як на державному, так і на міжнародному рівні (табл. 2)

Для підприємств регіону процес формування іміджу соціально-орієнтованого виробництва шляхом перетворення його на об'єкт промислового туризму повинен стати складовою частиною стратегії інноваційного розвитку. Успішні міжнародні ТНК мають досить ефективні системи стратегічного планування, яке починається з прогнозування на 5–10, а в деяких метакорпораціях – на 25 років, особливо це стосується впровадження високих технологій. Прогнози будуються на таких рівнях: глобальному; конкретних регіонів «базування»; країн; галузі, іноді – на рівні групи продуктів.

Інноваційний розвиток світової економіки супроводжується створенням принципово нових форм глобальних корпорацій. Деякі з них пов'язані з розвитком внутрішнього підприємництва і децентралізацією компаній (кругові, горизонтальні корпорації), інші – з розвитком високих технологій. Якісне ефективне

Таблиця 2. Переваги розвитку промислового туризму в регіоні *

Для підприємств	Для туристів	Для регіону
Стимулювання збільшення продажів продукції	Отримання нових знань, емоцій, вражень тощо	Залучення інвестицій
Залучення інвестицій	Альтернатива стандартному відпочинку	Додаткові надходження до бюджету
Формування позитивного іміджу на державному та міжнародному рівнях	Придбання товарів безпосередньо у виробника	Підвищення туристичної привабливості регіону
Реклама виробництва	Лояльна цінова політика промислових турів	
Залучення нових кваліфікованих працівників	Потенційне працевлаштування	Знайомство з промисловим потенціалом регіону
Додатковий прибуток	Підвищення довіри до виробника	
Довіра споживачів	Потенційне співробітництво	Стимулювання розвитку інфраструктури
Формування корпоративної культури	Обмін досвідом	Збільшення кількості робочих місць
Співробітництво з іншими підприємствами		Підвищення іміджу регіону
Обмін досвідом		

* розроблена авторами.

управління інноваційними активами в таких масштабах в умовах жорсткої глобальної конкуренції – завдання виняткової складності для українських підприємств та ФПГ.

Перетворення промислового комплексу в туристичний об'єкт стимулює поліпшення корпоративного клімату, більш того, в такому випадку зростає мотивація робітників. Промисловий туризм краще будь-якої реклами, адже, побачивши на власні очі якісний процес виробництва, турист стає більш лояльним до виробника певної групи товарів та послуг. Ефективна реклама промислового підприємства, яка не потребує фінансових витрат – це дієвий засіб додаткового прибутку і все це поєднує в собі промисловий туризм. Велика кількість вітчизняних та зарубіжних туристів готові платити кошти, аби на власні очі побачити процес виробництва. Не тільки виробництво товарів, а й виробництво послуг можна перетворити на шоу для туристів без шкоди для виробничого процесу. У практиці міжнародних компаній розроблені різні форми організації екскурсій для туристів, які доцільно вивчати та адаптувати для українських підприємств (табл. 3).

Таблиця 3. Міжнародний досвід організації об'єктів промислового туризму*

Підприємство	Країна	Особливості екскурсій	Підприємства, на яких пропонується впровадити міжнародний досвід
Компанія FORD (Ford Motor Company) – автомобілебудування	США	Автобусні екскурсії по історичних місцях, де жив і працював засновник компанії Екскурсії по всіх збиральних цехах	Металургійний завод «Інтерпайп»
Корпорація CASE – будівництво будівельної техніки	США	Апробація туристами будівельної техніки (бульдозери, екскаватори та ін.) на полігоні з піском	Дніпропетровський комбайновий завод
Фабрика AMERICAN GIRL – виготовлення ляльок	США	Екскурсії по цехах Театралізоване шоу Безкоштовний обід	ПТК «Детство» та «Twins-toys» з виготовлення м'яких іграшок
Компанія THE BOING COMPANY, AIRBUS, NORTHROP GRUMMAN CORPORATION – авіа- та ракетобудування	США, Франція	Апробація туристами техніки на тренажерах Збірка туристами моделей літаків та ракет Обід в «космічних» їдальнях	Південний машинобудівний завод ім.О.М. Макарова
Концерн VOLKSWAGEN – автомобілебудування	Німеччина	Можливість спостерігати за виробництвом через скляні стіни Можливість віртуальної збірки автомобілів індивідуальної комплектації	Синельниковський ресорний завод, шпалерна фабрика «Винил»
Завод HEINEKEN – пивоваріння	Нідерланди	Скляний коридор під стелею, через який можна спостерігати процес пивоваріння	Дніпропетровський пивоварний солодовий завод
Концерн BMW – автомобілебудування	Німеччина	Вільний вхід для туристів на територію заводу для спостереження процесу виробництва Безкоштовний обід	Дніпропетровський приладобудівний завод, підприємство з виробництва керамічної плитки «Inter Cerama»
Фабрика CADBURY – виготовлення кондитерської продукції	Великобританія	«Шоколадний» Disney Land	Шоколадна фабрика «АВК», підприємство з виготовлення харчових наповнювачів «Тотал»

* розроблена авторами.

Наприклад, у Німеччині різновидом промислового туризму є історико-промисловий туризм, популярний як серед місцевого населення, так і іноземних туристів. Його ідея полягає у відвідуванні занедбаних промислових підприємств, де раніше розташовувалися старі виробничі майданчики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний стан розвитку промислового туризму в Дніпропетровському регіоні має ознаки становлення і є важливим напрямком у формуванні туристичного іміджу регіону, оскільки уявлення про ту чи іншу територію безпосередньо впливає на ступінь попиту на неї з боку потенційних туристів.

Доведено, що провідні країни ЄС накопичили багаторічний досвід формування та розвитку інфраструктури промислового туризму як окремого напрямку туристичного бізнесу. Міжнародні компанії використовують екскурсійну діяльність як важливий інструмент формування позитивного іміджу та покращення корпоративної культури. Обґрунтовано, що створення туристичного образу регіону для потреб туристичного бізнесу досягається шляхом реалізації стратегій, як корпоративних, так і регіональних.

Підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу Дніпропетровщини потребує розробки та впровадження низки заходів, спрямованих на подолання перешкод розвитку туристичного бізнесу. Найбільш популярним механізмом формування туристичного іміджу території і менеджменту дистанції є пошук унікальності суб'єктів туристичного бізнесу та створення сприятливого середовища для розвитку в'їзного міжнародного туризму. Подальшого вивчення потребує досвід країн світу щодо створення прямих та непрямих методів стимулювання компаній та МСП для розвитку промислового туризму в контексті забезпечення позитивного іміджу регіонів та локальних угруповань.

Бібліографічні посилання

1. **Otgaar, A.** Industrial Tourism: Where the Public Meets the Private. [Text] / A. Otgaar, No. EPS-2010–219-ORG. Erasmus Research Institute of Management (ERIM), 2010–272 p.
2. **Афанасьєв, О. Є.** Промисловий туризм на Дніпропетровщині: напрями, перспективи та досвід використання [Текст] // Минуле, сучасне та майбутнє туризму Дніпропетровщини: Матеріали обласної відкритої туристсько-краєзнавчої конференції. – Д.: 2006. – С. 88–90.
3. **Біленький, П.** Дослідження проблем конкурентоспроможності [Текст] / П. Біленький // Вісн. НАН України. – 2007. – № 5. – С. 8–18.
4. **Важенина, И. С.** Концептуальные основы формирования имиджа и репутации территории в конкурентной среде [Текст]: автореф. дис. на соиск. степ. д-ра наук / И. С. Важенина. – Екатеринбург, 2008. – 48 с.
5. **Кулеш, В. Г.** Перспективи розвитку промислового туризму в світі та Україні. [Текст] / В. Г. Кулеш // Вісн. ДІТБ. – 2010. – № 14. – С. 90–95.
6. **Кулеш, В. Г.** Промисловий туризм як основа формування туристичного бренду індустріального регіону [Текст] / В. Г. Кулеш // Вісн. ДІТБ. – 2012. – № 16. – С. 109–114.
7. **Лысикова, О. В.** Индустриальный туризм в городском пространстве: Кейс-Стади Саратова [Текст] / О. В. Лысикова // Лабиринт. Журн. соц.– гуманитар. исслед. – 2014. – № 1. – С. 38–48.
8. Матеріали інформаційного сайту «PR и event-сопровождение ИНТЕРПАЙП СТАЛЬ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mainstream.ua>. – Заголовок з екрану.
9. **Прибиткова, Л.** Туризм у промислових містах: міф чи реальність? [Текст] / Л. Прибиткова // Партнери. – 2005. – Вип. 12 (78).
10. **Пендерецький, О. В.** Територіальна організація промислового туризму Карпатського суспільно-географічного району та основні напрямки її вдосконалення [Текст] / О. В. Пендерецький – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. – 225 с.
11. Туристичний імідж регіону [Текст]: монографія / за ред. А. Ю. Парфінєнка. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 312 с.

Надійшла до редколегії 26.01.2015

УДК 631.15:338

О. Г. Михайленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Розглянуто основні напрями сучасної наукової думки щодо сутності поняття «сталий розвиток сільського господарства» та його складових елементів, визначено фактори впливу та умови сталого розвитку сільського господарства. На основі багатофункціональності галузі теоретично обґрунтовано «піраміду потреб» сталого розвитку сільського господарства, доведено необхідність узгодження орієнтирів сталого розвитку на всіх рівнях управління та стадіях відтворення сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, багатофункціональність галузі, потреби розвитку галузі, економічний, соціальний, екологічний складники сталого розвитку.

О. Г. Михайленко

УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Рассмотрены основные направления современной научной мысли о сущности понятия «устойчивое развитие сельского хозяйства» и его составляющих элементов, определены факторы влияния и условия устойчивого развития сельского хозяйства. Исходя из многофункциональности отрасли теоретически обоснована «пирамида потребностей» устойчивого развития сельского хозяйства, необходимость согласования ориентиров устойчивого развития на всех уровнях и стадиях воспроизводства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельское хозяйство, многофункциональность отрасли, потребности развития отрасли, экономическая, социальная, экологическая составляющие устойчивого развития.

O. G. Mikhaylenko

SUSTAINABLE AGRICULTURE: THEORETICAL ASPECTS

The transition of humanity on the path of sustainable development needs a revision of many aspects of the modern world. Thereby problems of development of agriculture require a special attention, because the main purpose of this field is to solve the food problem, and the results of this industry always depend on climatic conditions and the environment. At the same time, certain approaches in the organization of agricultural production can have a negative impact on the state and development of agrolandscapes.

The aim of the author's research is generalization of existing approaches to the definition of sustainable development of agriculture, determining factors of influencing and conditions of stability of sustainable agricultural development, analysis of assessing methodology of sustainable development, which can be used to assess the sustainability of export-oriented agriculture. Also the main point is determination of indicators of sustainable development of agriculture in Ukraine.

The achieving of sustainable development is extremely important for countries whose economies have excessively high dependency on energy, raw materials and other important resources. Expanding the use of its own mineral resources, especially the

excessive export of raw materials and products from it with low added value, cause for countries not only negative economic consequences but also environmental. In particular it polluted environment, increased land degradation, increased man-made threats. Together with climate changes and the threats they significantly influence on the choice of state decisions in relation of ensuring effective sustainable development of country.

At the present stage of sciences development, there are different approaches to the definition of «sustainable development of agriculture», but the general idea is that the sustainable development of agriculture is the main condition for the providing of environmentally-friendly and safe for health food of the population at levels sufficient to fully meet the needs of people in the global, regional and national levels.

In such a situation should be particularly emphasized that sustainability of development is based on unity and balanced development of three components – economic, environmental and social. It's impossible to implement any of the three components of sustainable development strategies in isolation, one at the expense of others. They organically interrelated and interdependent. However, it should be noted that this unity key element is environmental. All other elements are meaningless without nature conservation and habitation of people. Based on the three components of sustainable development, indicators of sustainable development of export-oriented agriculture have been defined by author.

So, in author's opinion, sustainable development of agriculture is a driven, dynamic, complex, multi-process, which is based on the unity and balanced development of the three components (indicators) – economic, social and environmental. The main condition of sustainable development is a solution the food problem at the regional, national and global levels provided maintaining and restoring the natural environment.

We must take into account that the system balancing of these three components is extremely challenging. Thus, the interconnection of economic and environmental components requires valuation of anthropogenic impacts on the environment. The interconnection of social and economic components involves achieving fairness in the distribution of wealth between people and providing targeted assistance to the poor. The interconnection of social and environmental components leads to the need maintaining the same rights of present and future generations to exploit natural resources.

Key words: *sustainable development, agriculture, economic, environmental, social indicators.*

Постановка проблеми. Розгляду сільського господарства як об'єкта дослідження на засадах сталості передувало формування самої концепції сталого розвитку на першій конференції ООН з навколишнього середовища в 1973 р. у Стокгольмі, уживання поняття в доповіді Комісії ООН «Наше спільне майбутнє» у 1987 р. та визнання, що сталий розвиток потребує узгодження і гармонізації соціального, економічного та екологічного складників для задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь – у документі «Порядок денний на ХХІ ст. « на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. На саміті в Йоганнесбурзі у 2002 р. учасники закликали запроваджувати національні та регіональні ініціативи та прискорити перехід на стале виробництво та споживання, у тому числі сільсько-господарської продукції. Зусилля світової спільноти стали спрямовувати на підвищення ефективності використання ресурсів, скорочення забруднення навколишнього середовища від виробництва та споживання сільськогосподарської продук-

ції, вирішення питань продовольчого забезпечення та продовольчої безпеки. За прогнозами ФАО попит на продовольство у найближчі сорок років збільшиться більше ніж на 60% за чисельності населення 9 млрд. осіб, причому майже мільярд споживачів будуть не в змозі споживати продовольчі товари у достатньому обсязі.

Сільське господарство – ресурсоемна галузь, причому такі ресурси, як вода, родючий ґрунт, біорізноманіття постійно виснажуються, забруднюються та руйнуються. Традиційне сільське господарство споживає левову частку доступної прісної води, а отже, має нести відповідальність за збезлісіння, втрату біорізноманіття, деградацію земель та відтворення природного середовища. У свою чергу зміна клімату може суттєво обмежити виробництво та споживання продуктів харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем сталого розвитку сільського господарства проводили вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: О. Бородин, О. Гойчук, О. Несветов, А. Лісовий, О. Попова, Ю. Бабочкіна, О. Зигрій, Л. Заставнюк, І. Гончаренко, А. Стельмашук, Н. Хміль, В. Іванов, А. Пономарьова, М. Малік, В. Полішук, І. Остапчук, Ст. Тангерман, Лім Лі Цзин та ін. Питання продовольчої безпеки та зміни клімату у контексті сталого розвитку галузі дискутуються у роботах У. Хофмана, К. Кита, Д. Береутер, Д. Глицкман,

Г. Ц. Нелсона. На питаннях сталості розвитку галузі сконцентрована діяльність Міжнародного центру з торгівлі та сталого розвитку (МЦТР) та Міжнародного інституту з навколишнього середовища та розвитку (МІНР); екологічні та соціальні наслідки виробничої діяльності сільськогосподарського сектора дискутуються в ЮНКТАД; торговельні аспекти сільськогосподарської продукції розглядаються на раунді СОТ у Досі; питання продовольчої безпеки залишаються у центрі уваги ФАО та ЮНЕП.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи сталий розвиток галузі з економічних, соціальних та екологічних позицій автори акцентують увагу на провідній зростаючій ролі екологічних орієнтирів розвитку для сільськогосподарського виробництва, але по-різному трактують завдання, способи, чинники та умови їх досягнення. Наприклад, О. Л. Попова наголошує на тому, що сільське господарство являє собою інтегровану (агроекологічну) цілісну систему виробництва рослинницької і тваринницької продукції, яка використовує невідновлювані та внутрішні ресурси, господарчі цикли якої пов'язані з природними біологічними циклами [1]. С. М. Пшихачов приділяє увагу рільництву, яке є фундаментом цивілізації, основою існування суспільства і являє собою ядро сучасної продовольчої системи, тому перехід до концепції сталого розвитку сільського господарства має екологічну мотивацію та потребує збалансованого розвитку елементів агроєкосистеми. Д. В. Шиян вважає, що сталий розвиток – це керований розвиток, у тому числі й процесами в масштабі біосфери, однією із характеристик якого є стабільність, таким чином, він поєднує економічне зростання та питання охорони навколишнього середовища й доступності природних ресурсів [2].

У дослідженнях представлено поєднання галузевого та територіального підходів, що висувається як об'єктивна необхідність, оскільки земельні ресурси, а головне сільськогосподарські угіддя є базою агропромислової діяльності, що обумовлює їх економічний, соціальний та екологічний зв'язок у контексті сталого розвитку [3]. Поділяючи погляди дослідників щодо територіально-галузевого підходу, О. В. Шубравська вважає, що сільськогосподарське виробництво має безпосередній зв'язок із переробкою сільськогосподарської продукції та споживчим

ринком. Проблема ж розвитку сільських територій включає в себе і питання забезпечення зайнятості сільського населення, гарантування йому гідного рівня доходів і соціальних благ, а також збереження і відновлення природних ресурсів у сільській місцевості.

Зарубіжні дослідники, зокрема американський економіст Д. Сітарз, сталий розвиток сільського господарства розглядає як спосіб організації роботи галузі, коли сучасні технологічні інновації комбінуються з необхідними способами захисту природних ресурсів, навколишнього середовища та виробляють екологічно захищені якісні продукти харчування і сировину для харчової, переробної та легкої промисловості, а це, у свою чергу, може забезпечувати виробникам більшу прибутковість. На необхідності оцінки сталості розвитку сільського господарства через споживання «сталих», екологічних, органічних, біотоварів наголошують у своїх роботах Я. Горчаков, Я. Любовецький, Е. Климов, М. Меньшикова, Л. Ревенко, Лім Лі Цзин, Д. Грін, Б. Лі, Дж. Моррісон, А. Верт, Т. Лінс та ін.

Наявність різних підходів щодо визначення сутності сталого розвитку сільського господарства, ролі сільськогосподарського виробництва у забезпеченні відтворення національної економіки та досягнення цілей сталого розвитку, фрагментарний характер досліджень зв'язків між орієнтирами розвитку галузі та функціями сільського господарства потребує теоретичного узагальнення та систематизації.

Формулювання мети. Мета написання статті полягала у тому, щоб систематизувати доробок щодо сутності та елементів сталого розвитку сільського господарства, виходячи з багатофункціональності галузі, теоретично обґрунтувати «піраміду потреб» сталого розвитку сільського господарства, довести необхідність узгодження орієнтирів сталого розвитку на всіх рівнях управління та всіх стадіях відтворення сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу. Термін «сталий розвиток сільського господарства» набув широкого обговорення серед науковців, практиків, державних службовців та представників урядів після 1996 р., коли на сесії ФАО (Продовольча і Сільськогосподарська Організація ООН) у Римі були сформульовані і прийняті основні положення сталого розвитку сільського господарства та сільських територій (скорочено – САРД від англійської аббревіатури SARD). Було, крім того, визнано, що головною метою сталого сільського господарства та сільського розвитку є підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки. Для виконання цього завдання необхідна підтримка освітніх ініціатив, застосування економічних інновацій і розвиток прийнятних нових технологій, що забезпечить таким чином доступ до продуктів харчування, відповідні потреби людини в поживних елементах; розвиток товарного виробництва; скорочення безробіття та підвищення рівня доходів як засобу боротьби з бідністю; управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища [5]. Практично відразу на Європейській конференції з питань сільського розвитку (Ірландія, Корк, 7–9 листопада 1996 р.) була прийнята «Коркська декларація», де проголошено, що сталий розвиток сільських територій стає провідним питанням порядку денного ЄС та фундаментальним принципом спільної сільськогосподарської політики. Завдання сталого розвитку сільського господарства та сільських територій зводились до такого: переорієнтація міграційних потоків до сільської місцевості, боротьба з бідністю, сприяння зайнятості населення, реалізація гендерної політики, задоволення зростаючих вимог споживачів, покращення рівня та

якості життя, здоров'я, безпеки, створення можливостей для розвитку особистості та проведення дозвілля, поліпшення сільського добробуту, переорієнтації регіональної політики на вирішення питань захисту навколишнього середовища, розвитку інфраструктури сільської місцевості, системи охорони здоров'я. Все більше наявних ресурсів спрямовувалося на розвиток сільських територій та охорону навколишнього середовища [6]. Таким чином, спираючись на орієнтир підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки, ЄС суттєво розширив та конкретизував перелік завдань сталого розвитку, приступив до реалізації сталого підходу не тільки у сільськогосподарському секторі, а й у всіх сферах життя.

Уряди розвинених країн світу теж змістово оновили національні програми розвитку. Так, позиція Департаменту навколишнього середовища, продовольства і сільського господарства Великобританії збігається із орієнтирами європейської спільної сільськогосподарської політики та спрямована:

- на забезпечення для споживача регулярних поставок здорової різноманітної їжі за помірною ціною, виробленої відповідно до загальноприйнятих екологічних та соціальних стандартів;
- забезпечення ефективного захисту навколишнього середовища і дбайливе використання природних ресурсів;
- збереження краєвидів, тваринного світу, культурної та археологічної цінності сільськогосподарських земель;
- підтримання належного рівня тваринного життя [7].

Міністерство сільського господарства США в Програмах із дослідження та навчання сталого сільського господарства і розвитку консультативної кооперативної служби екстенсії (SARE, CSREES) розглядає сільське господарство як систему:

- яка створює і контролює природні біологічні цикли;
- захищає і відновлює родючість ґрунту і природні ресурси;
- оптимізує використання ресурсів на підприємстві;
- скорочує використання невідновних ресурсів;
- забезпечує стабільний дохід сільському населенню;
- застосовує можливості сімейного та громадського фермерства;
- мінімізує шкідливий вплив на здоров'я, природу, якість води та навколишнє середовище [8, с. 20].

Додамо, якщо позиція США спирається, у першу чергу, на виробничо-організаційний підхід щодо сталого розвитку сільського господарства, то європейські країни це питання розглядають комплексно, з урахуванням наслідків у культурній, соціальній, виробничій, переробній, фінансовій та інших сферах і органах державного регулювання. Розширення тлумачення змісту сталого розвитку галузі та включення до нього соціальних та екологічних питань, на нашу думку, пов'язано з особливостями галузі та її багатофункціональністю. У міжнародній практиці сформувались три підходи щодо функцій сільського господарства: перший – забезпечення продовольчої безпеки та розвитку; другий – прагнення продовольчої незалежності, третій – розвиток багатофункціонального сектора національних економік. Роль сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки особливо чітко було окреслено ще на конференції ФАО в Нідерландах (м. Маастрихт) у вересні 1999 р., де зазначалося, що забезпечення продовольчої безпеки у поєднанні з підвищенням ролі навколишнього середовища і розвитком сільських

регіонів неможливе без стабільного розвитку сільського господарства. На думку О. І. Гойчука, конференція заклала основи для формування цілей і розробки практичних рекомендацій для досягнення стабільного розвитку сільського господарства і продовольчої безпеки. Автор вважає, що продовольча безпека, стан навколишнього середовища та розвиток сільських регіонів є опосередкованими ефектами сільськогосподарського виробництва та можуть розглядатися як суспільні блага, водночас розвиток галузі потребує державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Сучасний виклад Концепції багатофункціональності сільського господарства було представлено у глобальному звіті ОЕСР «Міжнародна оцінка сільськогосподарських знань, науки та технологій для цілей розвитку», який був прийнятий і затверджений урядами 58 країн у 2008 р. [9]. Прихильники багатофункціональності вважають, що окрім виробництва сільськогосподарських (у т.ч. продовольчих) товарів, сільське господарство формує сировинну базу для переробної промисловості, забезпечує диверсифікацію виробництва, життєдіяльність сільських територій, продовольчу безпеку, сферу зайнятості населення, зберігає культурну спадщину, запобігає стихійним лихам, виконує рекреаційну функцію, зберігає біологічне різноманіття та навколишнє середовище. Погоджуємося з позицією О. В. Бородіної про те, що багатофункціональність породжує нову загальнонаціональну значимість сільського господарства, а отже, потребує принципово нового підходу до забезпечення сільського розвитку на сталій основі, але не тільки на національному, а й на міжнародному рівні [10]. Із урахуванням структури національної економіки, ролі сільськогосподарської продукції у зовнішній торгівлі країн та можливості диверсифікованого використання сільськогосподарських товарів, на нашу думку, функції, окрім продовольчої, виробничої, економічної, соціальної, демографічної, рекреаційної, також можуть бути пов'язані з забезпеченням енергетичної, промислової, зовнішньоторговельної (зовнішньоекономічної) безпеки країн.

Концепція сталого розвитку (у т.ч. і сталого розвитку сільського господарства) ґрунтується на єдності та збалансованому розвитку трьох складників – економічного, екологічного, соціального. Економічний складник сталого розвитку сільського господарства має забезпечувати рентабельність виробництва; для досягнення економічної стійкості сільськогосподарські виробники мають застосовувати методи, які підвищують продуктивність їх виробництва, тобто диверсифікацію виробництва і ринків. Соціальний складник стійкості спрямований на забезпечення високого рівня життя працівників, безконфліктні стабільні соціально-культурні відносини, участь фермерів у різноманітних місцевих заходах, що позитивно впливатиме на місцеву громаду. Сутність екологічної компоненти сталого розвитку має бути спрямована на збереження цілісності і життєздатності біологічних і фізичних природних систем, від яких передусім залежить стабільність біосфери в глобальному масштабі, а також на збереження їх здібності до змін і самовідновлення [11, с. 4; 1]. Визначальне місце у сукупності складників належить економічному, оскільки саме він формує передумови для сталого функціонування решти підсистем (соціальної та екологічної) [12].

Досягнення цілей сталого розвитку залежить від взаємодії, конвергенції підсистем, цілі розвитку яких мають певний (у т.ч. нелінійний) зв'язок між елементами, хоча між ними існують протиріччя. Так, взаємодія економічного і соціального складників сприяє справедливому розподілу доходів між сільським населенням, економічного та екологічного – виникненню вартісних оцінок впливу сільсько-

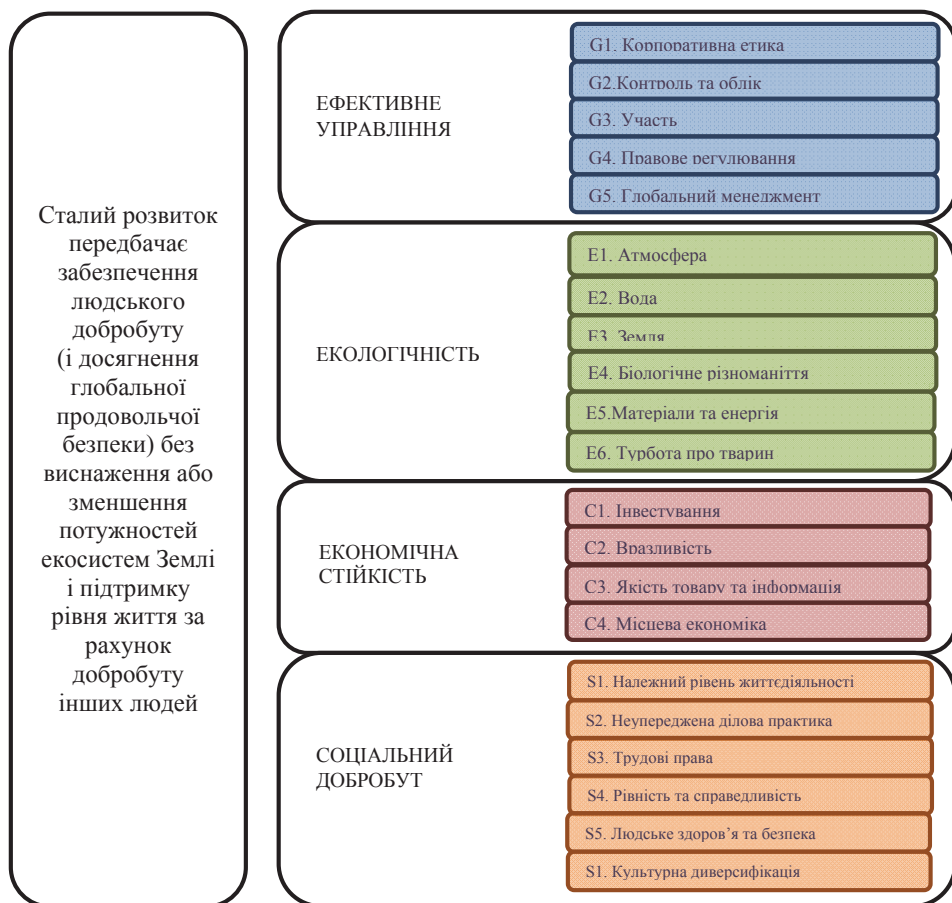
господарського виробництва на природу та інтерналізацію (облік в економічній звітності підприємств) зовнішніх впливів на навколишнє середовище, соціальної та екологічної – формуванню тісного внутрішнього зв'язку поколінь і міжпоколінної рівності, дотриманню прав майбутніх поколінь та участі населення в процесі прийняття рішень [13]. Найбільш «конфліктними» можна вважати протиріччя між економічними та екологічними цілями. Наприклад, мотивація нарощувати прибутки автоматично не означає реалізацію екологічних заходів зі збереження навколишнього середовища, біорізноманіття, клімату та ін. На думку автора, розв'язання протиріч – складний, керований процес збалансування економічних, соціальних та екологічних інтересів зацікавлених учасників на стадіях відтворення продовольчих та агропромислових систем країн та на всіх рівнях (місцевому, національному, міжнародному та глобальному).

Порівняльний аналіз національних продовольчих агропромислових систем свідчить, що значущість кожної підсистеми для окремо взятої країни різна, тому країни з різною швидкістю послідовно, але все ж просуваються від реалізації суто економічних завдань розвитку до соціальних та екологічних. З позицій споживача та багатофункціональності сільського господарства, на кшталт «піраміди Маслоу», можна побудувати своєрідну «піраміду потреб» сталого розвитку сільського господарства. На нашу думку, орієнтири сталого розвитку продовольчої та агропромислової систем кожної країни змінюються у такій послідовності: задоволення продовольчих та виробничих потреб у сільськогосподарській продукції; продовольча безпека; виробнича безпека (забезпечення сировиною переробних галузей); енергетична безпека; біодиверсифікація виробництва та торгівлі за умови ефективного господарювання (переважно економічні елементи сталого розвитку); забезпечення повної зайнятості, гідних доходів сільського населення, зменшення рівня бідності, упорядкування середовища проживання сільського населення, збереження національно-культурної спадщини (переважно соціальні елементи); забезпечення здоров'я людей, тварин, рослин; охорона навколишнього середовища та відтворення екосистеми (переважно екологічні елементи).

Визначальну роль у забезпеченні сталого розвитку галузі відіграють фактори та умови стійкості, методики оцінки сталості сільського господарства. В. А. Іванов та А. С. Пономарьова запропонували оцінювати внутрішні (пов'язані із виробничим, технологічним процесами та організацією виробництва) та зовнішні чинники – фактори бізнес-середовища, у т.ч. зовнішньоекономічні умови [14]. Положення економічної теорії про товарне господарство наголошують, що результатом виробництва мають стати споживчі блага, тобто товари та послуги, які б задовольняли потреби споживачів та суспільства. Перехід на засади сталого розвитку активізує відтворення «сталих», екологічних, органічних, біотоварів, вироблених, оброблених, спожитих із дотриманням норм соціально-трудового законодавства соціально-відповідальними компаніями та таких, що не завдають шкоди навколишньому середовищу. Зростаюча відкритість національних економік об'єктивно потребує врахування вимог щодо кон'юнктури світових ринків, походження товару, якості продукції, відповідності міжнародним стандартам, інформування споживачів про рівень безпечності продукції, способу її виробництва, зберігання, транспортування й т. ін. Вимоги щодо сталого розвитку виробництва реалізуються у товарах, які знаходять ринок збуту на міжнародному ринку через товарно-обмінні операції. Участь у глобальному поділі праці та факторів

виробництва сприяє тому, що міжнародна торгівля перетворюється на фактор економічного зростання на засадах сталості.

Завдання розробки критеріїв та показників сталого розвитку були поставлені ще на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. (розділ 40 «Інформація для прийняття рішень»), але робота й дотепер не завершена. Серед запропонованих індикаторів найбільш відомі: система індикаторів сталого розвитку, запропонована Комісією ООН з питань сталого розвитку, що складається з 132 індикаторів; система інтегрованих екологічних і економічних національних рахунків, запропонована Статистичним відділом ООН і націлена на врахування екологічного фактора в національних статистиках; показник «дійсних заощаджень», розроблений і розрахований Світовим Банком (швидкість накопичення національних заощаджень після належного обліку виснаження природних ресурсів і збитку від забруднення навколишнього середовища); програма екологічних індикаторів ОЕСР; перелік екологічних показників для країн Східної Європи, Кавказу, і Центральної Азії (Європейська економічна комісія ООН) [15, с. 129]. Щодо оцінки сталості сільського господарства найбільш упорядкована та деталізована система представлена ФАО, причому вона містить 116 індикаторів, об'єднаних у 58 субтем, систематизованих у 21 тему (комплексні показники сталого розвитку). Довідник із оцінювання сталого розвитку продовольчих

Комплексні показники оцінки сталого розвитку сільського господарства відповідно до SAFA [16, с. 20]

та сільськогосподарських систем Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems (SAFA) можна розглядати як методичну базу для оцінки ефективності управління, екологічності, економічної стійкості та соціального добробуту. Головним чином ця структура базується на існуючих схемах сталого розвитку, дає можливість підприємствам використовувати вже існуючі технології, стандарти, інновації на етапі виробництва, переробки, обміну, реалізації сільськогосподарських товарів. Комплексні показники оцінки сталого розвитку сільського господарства схематичні наведені на рисунку.

До переваг запропонованої методики слід віднести її універсальність, оскільки є можливість дослідити всі сфери сільського господарства (рослинництво, тваринництво, рибальство, лісівництво, аквакультура, післяжнивні роботи та ін.) на всіх етапах життєвого циклу товару, комплексність, з огляду на всі складники сталого розвитку та систему управління, включені до методики. Хоча методика й розрахована на оцінювання сталості діяльності виробників на всіх стадіях відтворення (від виробництва до споживання товару), а втім, на нашу думку, значна кількість індикаторів та велика база даних, крім того, необхідність залучення експертів для оцінки певних показників, високий рівень агрегованості показників суттєво звужують практичну сферу її застосування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З 90-х років по теперішній час завдання сталого розвитку сільського господарства поступово еволюціонували – відбулося зміщення акценту від підвищення рівня виробництва продуктів харчування стійким способом і забезпечення продовольчої безпеки до забезпечення соціального добробуту без виснаження екосистем, змін клімату, нанесення шкоди навколишньому середовищу за умови економічного ефективного виробництва. Поєднання економічної стійкості, екологічності та соціального добробуту у «трикутнику сталого розвитку» галузі фактично можна уявити у вигляді своєрідної «піраміди потреб» сталого розвитку сільського господарства, основу якої формує економічна підсистема. З огляду на багатofункціональність сільського господарства економічні потреби пов'язані із забезпеченням споживачів продовольством, сировиною для переробки, продовольчої, виробничої, енергетичної безпеки, біодиверсифікації виробництва та торгівлі за умови ефективного господарювання. Складниками соціальних потреб суспільства є забезпечення повної зайнятості, гідних доходів сільського населення, скорочення рівня бідності, упорядкування середовища проживання сільського населення, збереження національно-культурної спадщини (переважно соціальні елементи підсистеми). Домінуючими орієнтирами сталого розвитку сільського господарства на вершині «піраміди» мають стати екологічні завдання – забезпечення здоров'я людей, тварин, рослин; охорона навколишнього середовища та відтворення екосистем. Сталий розвиток – це складний, динамічний, керований та багаторівневий процес збалансування економічних, соціальних та екологічних орієнтирів з можливими протиріччями, тому потребують узгодження інтересів та пошуку компромісних рішень між учасниками ринку на всіх стадіях відтворення. Визнання світовою спільнотою концепції сталого розвитку у сільському господарстві та прийняття її національними урядами як дороговказної робить актуальними питання впливу міжнародної торгівлі на досягнення орієнтирів сталості. Перспективи подальших досліджень також будуть полягати у визначенні особливостей споживчих та суспільних благ (товарів та послуг), які відповідатимуть орієнтирам сталого розвитку сільського господарства.

Бібліографічні посилання

1. **Попова, О. Л.** Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії [Текст] / О. Л. Попова // Зб. наук. пр. ННЦ «Ін-т земл-ва УААН». – 2010. – Випуск 3. – С. 18–27.
2. **Несветов, О. О.** Теоретичні аспекти сталого розвитку сільського господарства [Текст] / О. О. Несветов // Вісн. Харк. нац. аграр. ун-ту ім.В.В.Докучаєва. Сер.: «Економічні науки». Зб. наук. пр. – 2011. – № 4. – С. 182–187.
3. **Малік, М. Й.** Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва [Текст] / М. Й. Малік, М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3–12.
4. Органическое продовольствие – новый вектор развития сельского хозяйства. – Мосты. – 2013. – Вып. 8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ictsd.org/bridgesnews> – Загл. с экрана.
5. **Петриков, А.** Устойчивое развитие сельской местности в России и направления научных исследований [Электронный ресурс] / А. Петриков. – Режим доступа: http://www.redov.ru/nauchnaja_literatura_prochee/selskoe_soobshestvo_21_veka_ustoichivost_razvitiya/p3.php – Загл. с экрана.
6. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельских территорий: Зарубежный опыт и проблемы России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.redov.ru/nauchnaja_literatura_prochee/selskoe_soobshestvo_21_veka_ustoichivost_razvitiya/p3.php – Загл. с экрана.
7. Towards sustainable agriculture: A pilot set of indicators, MAFF (February 2000). Useful links related to sustainable agriculture [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ecifm.rdg.ac.uk/sustainable_agriculture.htm – Title from the screen.
8. Устойчивое развитие сельских территорий: Вопросы стратегии и тактики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.redov.ru/nauchnaja_literatura_prochee/selskoe_soobshestvo_21_veka_ustoichivost_razvitiya/p3.php – Загл. с экрана.
9. Agriculture at a Crossroads. The International Assessment of Agricultural Knowledge, Science, and Technology for Development (IAASTD): global report / edited by Beverly D. McIntyre [et al.]. – 2009. – 606 p.
10. **Бородіна, О. В.** Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність [Електронний ресурс] / О. В. Бородіна – Режим доступу: www.ief.org.ua/Arjv_EP/Borodina106.pdf – Заголовок з екрана.
11. **Сморжанюк, Т. П.** Сталий розвиток в умовах глобалізації та його складові [Електронний ресурс] / Т. П. Сморганюк. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ecinn_2013_53_29 – Заголовок з екрана.
12. **Гончаренко, І. В.** Визначення підходів до трактування сутності економічного механізму сталого розвитку сільських територій [Текст] / І. В. Гончаренко // Всеукраїн. наук. – вироб. журн. «Сталий розвиток економіки». – 2012. – № 4(14). – С.146–148.
13. **Синицына, Е.** Концепция устойчивого развития [Электронный ресурс] / Е. Синицына. – Режим доступа: <http://cloudwatcher.ru/analytics/2/view/72/> – Загл. с экрана.
14. **Иванов, В. А.** Методологические основы устойчивости аграрного сектора [Электронный ресурс] / В. А. Иванов, А. С. Пономарева – Режим доступа: <http://esc.vscs.ac.ru/file.php?module=Articles&action=view&file=article&aid=1529> – Загл. с экрана.
15. **Тарасова, Н. П.** Индексы и индикаторы устойчивого развития [Электронный ресурс] / Н. П. Тарасова, Е. Б. Кручинина – Режим доступа: <http://www.ustoichivo.ru/i/docs/18/tarasova.pdf> – Загл. с экрана.
16. SAFA Sustainability Assessment of Food and Agriculture systems guidelines version 3.0. – 267p. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/SAFA_Guidelines_Final_122013.pdf – Title from the screen.

Надійшла до редколегії 24.12.2014

УДК 339.9

О. В. Пашенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕЖИМИ У РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОДАХ

Проаналізовано міжнародне регулювання інвестиційних потоків між країнами. Розглянуто інвестиційні режими у РТУ та виявлено основні протиріччя. Досліджено досвід ЄС у формуванні регіональної інвестиційної політики.

Ключові слова: іноземні інвестиції, регіональні торговельні угоди, режим найбільшого сприяння, національний режим, СОТ, міжнародні інвестиційні договори, Європейський Союз.

О. В. Пашенко

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИНВЕСТИЦИОННЫЕ РЕЖИМЫ В РЕГИОНАЛЬНЫХ ТОРГОВЫХ СОГЛАШЕНИЯХ

Проанализировано международное регулирование инвестиционных потоков между странами. Рассмотрены инвестиционные режимы в РТС и выявлены основные противоречия. Исследован опыт ЕС в формировании региональной инвестиционной политики.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, региональные торговые соглашения, режим наибольшего благоприятствования, национальный режим, ВТО, международные инвестиционные договоры, Европейский Союз.

O. V. Paschenko

THE INTERNATIONAL INVESTMENT REGIME IN REGIONAL TRADE AGREEMENTS

Regionalism has become the major component of trade and investment strategies of most countries for the last decades. Countries through regional trade agreements create opportunities for cooperation in the areas of economic policy that was not passably regulated in the WTO. Special attention is paid to attracting foreign investment, which remains as a key factor of economic growth. Therefore, definition of existing investment regimes in RTA and assessment of their compliance with the standards of international law on the regulation of investment flows between countries require further research. There is also necessary for analysis of joint investment policy of the European Union and third countries, as one of the global financial and economic leaders.

Results of the research of this topic by different scientists are rather contradictory and ambiguous. Therefore, the aim of the article is the determination of interrelation and fundamental conflicts between legal regimes WTO and RTAs, determining the degree of harmonization of EU legislation in this area. This aim can be achieved through analyzing international law in the regulation of investment flows between countries.

Following analysis we can say that RTAs are the basis for the declaration of investment regimes, creating a favorable investment climate and promote FDI inflows to the region. At the same time there may be unclear, overlapping and sometimes conflicting commitments to each other between the countries, which are parties of a large number of RTAs. But at some stage of the regional association countries are able to resolve these conflicts. An example of joint investment policy is the EU in the global space.

The results can be used as a theoretical and practical basis for deeper foundation of the prospects for the formation of the world economy regional structure, the impact of regional trade agreements on investment activity of countries.

Key words: *foreign investment, regional trade agreements, MFN Principle, national treatment, WTO, international investment agreements, the European Union.*

Постановка проблеми. Для сучасного етапу розвитку світового господарства характерне створення регіональних торговельних об'єднань, старт формування яких дають міждержавні торговельні угоди. Регіональні ініціативи часто виявляються більш осяжними, ніж ті, які підпадають під сферу регулювання міжнародних організацій, у тому числі СОТ. РТУ не тільки сприяють лібералізації торгівлі шляхом скорочення або скасування тарифних та нетарифних бар'єрів, але й дають можливість скоординувати позиції країн в інвестиційній сфері, уніфікувати інвестиційні стандарти і контролювати процедури за дотриманням міжнародних норм, встановити певний правовий режим для інвестування, створити сприятливий інвестиційний клімат. Тому визначення діючих режимів інвестування в РТУ, оцінка їх відповідності стандартам міжнародного права з питань регулювання інвестиційних потоків між країнами є актуальним напрямом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблем інвестування у регіональних торговельних об'єднаннях зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Дж. Бейлі, В. Бильчак, О. Булатова, Т. Вертинська, Т. Ворс, Н. Гуськова, Е. Данилюк, М. Кешен, Дж. Кравфорд, Г. Мірдал, Є. Ніколаєв, Т. Фролова, У. Шарп, Ю. Шишков, Ю. Янг, які у своїх роботах встановили взаємозв'язок між інвестиціями і торгівлею. Теоретично не обґрунтовано регулювання інвестиційних потоків у регіональних торговельних об'єднань. Серед дослідників та міжнародних інститутів найбільш дискусійними залишаються питання узгодження позицій країн ЄС стосовно трансформації двосторонніх інвестиційних угод до нових європейських правил інвестування.

Визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки інвестиції залишаються провідним чинником економічного зростання, питання регулювання інвестиційних потоків у регіональних блоках потребують подальшого дослідження. Також існує необхідність системного аналізу спільної інвестиційної політики Європейського Союзу з третіми країнами, як одного із світових фінансово-економічних лідерів.

Формування мети. Мета написання статті полягає у тому, щоб встановити взаємозв'язок та основні протиріччя між правовими режимами СОТ та РТУ на основі аналізу міжнародних правових норм у питаннях регулювання інвестиційних потоків між країнами, визначити ступінь гармонізації законодавства ЄС у даній сфері. Для досягнення поставленої мети застосовували методи компаративного аналізу, динамічних рядів, логічного, системного та комплексного підходів. Інформаційну та методологічну базу дослідження сформували звіти ЮНКТАД, СОТ, Європейської комісії, наукові статті та монографії вітчизняних і зарубіжних учених.

Виклад основного матеріалу. Регіональна економічна інтеграція, що відбувається через підписання РТУ, є характерною рисою сучасної багатосторонньої торговельної системи. Число таких угод, як і частка преференційної торгівлі в загальному обсязі міжнародного торговельного співробітництва, протягом останніх 10 років постійно зростає [1]. У рамках інтеграційних угруповань та угод на сьогоднішній день реалізується близько 60% міжнародної торгівлі. Розширюються їх масштаби та ускладнюються форми, збільшується число країн, які активно беруть

участь у даному процесі. Регіоналізація стала глобальним явищем, яке здійснює системний вплив на хід глобалізації та потребує серйозної оцінки наслідків [2].

Підписання РТУ вказує на розширення меж торгівлі та інвестування між країнами, супроводжується включенням у текст питань міграції робочої сили, охорони інтелектуальної власності, митного, санітарного регулювання, конкурентної політики, доступу до ринку держзакупівель, кооперації, врегулювання суперечок та ін. Тобто країни створюють можливості для економічного співробітництва у тих сферах економічної політики, які належним чином не врегульовані у СОТ, наполягаючи на включенні до угод окремих позицій і намагаючись зберегти за собою максимальні можливості для захисту національного ринку. Такі угоди про «глибоку і всеосяжну ЗВТ» або «ЗВТ+» вказують на становлення нового інтеграційного формату з більш-менш вираженими рисами спільного ринку з вільним рухом товарів, послуг, капіталів та елементами економічного союзу.

Підписання таких РТУ зумовлено бажанням отримати додаткові вигоди від інтеграції, у тому числі шляхом залучення іноземних інвестицій, зокрема прямих (ППІ), які, на відміну від інших форм капіталу, не збільшують зовнішній борг країни, а сприяють одержанню додаткових переваг для розвитку національного виробництва. ППІ забезпечують країну не тільки грошовими ресурсами, а й новими технологіями, ноу-хау, організаційним, управлінським та маркетинговим досвідом [3].

Слід зазначити, що між іноземними інвестиціями і торгівлею існує безпосередній взаємозв'язок: торгівля може привести до інвестицій, які у свою чергу доповнюють торгівлю. З огляду на те, що іноземний виробник захоплює все більшу частку національного ринку, стає прийнятним інвестувати та розвивати торгівлю у країні, що приймає. Тому серед чинників інтеграції суттєву роль відіграє транснаціоналізація. У процесі інтернаціоналізації виробництва міжнародні компанії виходять на нові ринки збуту і тим самим заохочують національні уряди домовлятися щодо торговельних режимів, пільг та оптимальних тарифів, формувати регіональний простір. У країні, що приймає, ТНК набувають певні права, наприклад, наймати робочу силу, використовувати природні ресурси, послуговуватись національною інфраструктурою. За таких умов РТУ повинні збалансовувати права та зобов'язання інвесторів на всіх стадіях інвестиційного процесу. Інвестиційний режим має враховувати особливості кожної країни-партнера.

У світової спільноти сформувались дві позиції регулювання міжнародних інвестицій. З одного боку, країни, переважно члени ОЕСР, прагнуть укладати угоди про права інвесторів та їх захист; з іншого боку, група країн, у рамках Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), намагається розробити правила, які б регулювали зобов'язання інвесторів. А втім обидва підходи водночас не розглядаються у жодному міжнародному документі.

Регулювання іноземних інвестицій забезпечує, насамперед, національне законодавство, на яке суттєво впливають міжнародні норми не стільки з торгових, скільки з майнових (активів) питань. Тобто формування інвестиційного режиму для національних та іноземних інвесторів здійснюється через запровадження недискримінаційного підходу з питань оподаткування, доступу до пільгового кредитування, валютного ринку.

Домовленості з питань торгівлі послугами та інвестицій у РТУ передбачають доступ до національних ринків країн-членів, надання національного режиму (НР), а в деяких випадках і режиму найбільшого сприяння (РНС) [4]. Відповідно до національного режиму іноземні інвестори мають вести підприємницьку діяльність у країні, що приймає, згідно з правилами національного законодавства, застосованих відносно національних інвесторів [5]. Даний режим – другий ключо-

вий правовий орієнтир СОТ після режиму найбільшого сприяння, він закріплений в основних документах організації [6].

Національним режимом переважно можуть послуговуватися країни з розвинутою, стабільною економікою, які не зважають на можливу економічну інтервенцію з боку країни-партнера. При цьому країни не створюють спеціальних правил, які б регулювали діяльність іноземних компаній [5]. Огляд РТУ свідчить, що у багатьох країнах, що приймають, уряди, враховуючи політичні, історичні, соціально-культурні чинники або державні програми, діючи до укладання ГАТС, включають у національний режим певні обмеження, тобто існують дискримінаційні правила для іноземних компаній [7]. А проте, країни, що розвиваються, намагаються зберегти преференції у торгівлі у межах РНС (принцип *favourone – favourall* – «благо одного – благо всіх») [8].

Як і національний, РНС не є загальноприйнятою міжнародно-правовою нормою, тому потребує свого закріплення в міжнародно-правових документах. При цьому РНС не визначає умови доступу на ринок, а лише гарантує, що вони будуть справедливими і рівноправними для всіх учасників багатосторонньої угоди. РНС в цілому відповідає інтересам іноземних інвесторів, оскільки у разі надання пільг інвесторам з третіх країн дані преференції будуть поширюватися і на них. Даний режим урівноважує іноземних інвесторів, що, у свою чергу, полегшує конкуренцію між ними у країні, що приймає.

Як свідчить проведений аналіз, не завжди зобов'язання про надання РНС у РТУ може розглядатися в контексті принципу взаємної вигоди. Наприклад, у випадку укладання угод між країнами, що знаходяться на різних рівнях розвитку, менш розвинені країни можуть скористатися положенням РНС виключно для своєї вигоди. Для таких угод включення положень про РНС буде фактично означати надання преференційного режиму в односторонньому порядку. Щоб уникнути цього, країни можуть або не включати положення про РНС в угоду взагалі, або щонайбільше чітко визначити всі можливі вилучення. Ще однією проблемою РНС щодо інвестицій є, зокрема, забезпечення однакових конкурентних умов інвесторам з різних країн, що пов'язано з розвитком міжнародного виробництва та визначенням національної приналежності підприємства.

Найбільшою ж проблемою залишається досягнення консенсусу у процесі ухвалення рішення про зміну положень про РНС у разі неадекватних взаємних вигод під час його застосування. Сторони можуть вносити зміни і доповнення в РТУ тільки за взаємною згодою. До того ж, якщо угода укладена між трьома і більше країнами, то дійти консенсусу в частині зміни положень про надання даного режиму виявляється складним питанням [4].

У свою чергу СОТ регулює трансферт ПІІ та має різноманітний інструментарій щодо стимулювання припливу інвестицій. У питанні співвідношення права СОТ та угод про регіональну інтеграцію виділяють два підходи: моністичний, відповідно до якого встановлюється пріоритет СОТ, і дуалістичний, згідно з яким відносини між СОТ та регіональними торговельними об'єднаннями мають горизонтальний характер [9]. За результатами Уругвайського раунду переговорів у рамках ГАТТ була підписана угода ТРІМС стосовно заходів у сфері інвестиційної політики, що має відношення до торгівлі. ТРІМС має дисциплінувати поведінку урядів по відношенню до іноземних інвестицій у виробничій сфері, щоб уникнути застосування несприятливих заходів у міжнародній торгівлі. Фактично угода просуває інтереси транснаціональних корпорацій, які прагнуть до розширення інвестицій за кордоном задля високих прибутків і зміцнення позицій на ринку. Як основні принципи угода встановлює національний режим і усуває кількісні обме-

ження для полегшення інвестицій за кордоном [6]. Слід зазначити, що угода СОТ про ТРИМС не регулює інвестиції, пов'язані із рухом технологій, робочої сили, фінансуванням НДДКР та ін.

Для регулювання інвестиційних відносин у міжнародній економіці останнім часом з'явився новий, більш гнучкий, інструмент – міжнародні інвестиційні договори (МІД) про взаємне заохочення і захист іноземних капіталовкладень. Такий тип договорів поширений у світовій практиці, має дво- та багатосторонній характер.

Міжнародні інвестиційні інструменти є невід'ємною частиною національних інвестиційних політик, які стимулюють інвестиції. МІД доповнюють національні правила та положення, містять додаткові гарантії для іноземних інвесторів, що стосуються захисту їхніх інвестицій, стабільності, прозорості й передбачуваності національної політики країни, що приймає. Вони містять взаємний обов'язок країн не проводити примусового вилучення капіталовкладень шляхом націоналізації, експропріації або конфіскації. З погляду інвестора МІД виступають у ролі страхового поліса, що особливо важливо для інвестицій в країнах з високими соціально-економічними, політичними та іншими ризиками. Слід зауважити, що МІД в основному сприяють заохоченню іноземних інвестицій лише побічно – шляхом надання захисту, тобто дотримання обов'язкових зобов'язань з боку країн, що приймають, – і не передбачають відповідальності інвесторів. Юридично обов'язкові зобов'язання стосовно компаній і приватних осіб передбачені національним законодавством, але відсутні в міжнародних договорах [10].

Незважаючи на те що МІД можуть сприяти внутрішнім реформам, встановлюючи міжнародні зобов'язання, і таким чином сприяти створенню більш привабливого інвестиційного клімату, вони мають обмежену сферу впливу та не враховують економічну політику щодо, наприклад, торгівлі, промисловості, технологій, інфраструктури або підприємництва. Водночас останнім часом спостерігається тенденція інвестиційного протекціонізму, що виражається у посиленні регулювання та обмеженні діяльності іноземних інвесторів.

Такий підхід в цілому не сприяє інвестиційній активності, тому, прагнучи залучити іноземних інвесторів, уряди надають перевагу більш широким інтеграційним угодам, що охоплюють також питання торгівлі, конкуренції та ін. РТУ на відміну від МІД визнають сильний взаємозв'язок між торгівлею та інвестиціями і «розмивають» межі між ними. Крім того, регіональні угоди з інвестиційної політики враховують положення міжнародних правових документів.

У більшості РТУ міститься розділ ISDS (Investor-state dispute settlement) про право інвестора ініціювати розгляд спору відповідно до норм міжнародного права. Цей механізм дозволяє іноземним інвесторам отримати захист своїх інвестицій, а також висунути претензії до міжнародного арбітражного суду щодо країни, що приймає, за порушення зобов'язань та отримати грошову компенсацію [10].

У процесі реалізації інвестиційної політики можуть виникнути проблеми теоретичного і практичного характеру. Включення певних положень в РТУ можуть призводити не до очікуваного ефекту лібералізації торгівлі, а до виникнення незрозумілих, дублюючих та іноді суперечних один одному зобов'язань між країнами, які часто є учасниками великого числа РТУ. Водночас регіональні інтеграційні угруповання на певному етапі розвитку уможливають вирішення вказаних проблем та встановлення умов інвестування, не відображених у міжнародних нормативно-правових актах. Підписуючи такі угоди, країни зобов'язуються, у першу чергу, реформувати систему регулювання інвестиційних потоків, таким чином формуючи сприятливий інвестиційний клімат для залучення ПІІ в економіку. У світовому просторі прикладом спільної інвестиційної політики є Європейський Союз.

Розмірковуючи про вільний рух капіталу в країнах Євросоюзу, слід зазначити, що особливістю даного угруповання є наявність власного права, яке безпосередньо регулює відносини не тільки держав-членів, а і їхніх громадян та юридичних осіб. Це право має пряму дію на території країн ЄС і виступає пріоритетом по відношенню до їх національного законодавства [11]. Регулювання іноземних інвестицій в ЄС є досить важливою сферою, що охоплює відносини, з одного боку, між іноземними інвесторами та ЄС, а також країнами-членами ЄС; а з іншого – між ЄС і третіми країнами, в яких знаходяться або будуть знаходитися інвестори ЄС і їх бізнес.

Відповідно до Лісабонського договору, який набув чинності у 2009 році, ЄС володіє виключною компетенцією з питань прямих іноземних інвестицій (ст. 207 ДЄЕС), що дозволяє йому укладати комплексні інвестиційні угоди, розширює його зовнішню компетенцію у сфері спільної комерційної політики [12]. З 2012 р. регулювання іноземних інвестицій в ЄС здійснюється згідно з Директивою Європейського парламенту та Ради № 1219 «Двосторонні інвестиційні угоди Держав-членів ЄС з третіми країнами: перехідне регулювання», яка визначає поступовий перехід до нової інвестиційної політики, тобто всі двосторонні інвестиційні угоди (ДІУ) будуть замінені інвестиційними угодами, які ЄС затвердить і підпише від свого імені (тобто створюється «оновлена система» ДІУ) [13].

Спільна політика ЄС вимагає більшої співпраці та координації між ЄС і країнами-членами. Задля забезпечення зовнішньої конкурентоспроможності, однакового ставлення до всіх інвесторів міжнародна інвестиційна політика має вирішувати питання про захист інвестицій. Запропонована інвестиційна політика ЄС спрямована:

- на забезпечення стабільної зайнятості та її зростання у довгостроковій перспективі;
- поліпшення доступу до ринків та гарантії того, що іноземні інвестиції розглядаються як вітчизняні;
- підвищення прозорості шляхом уточнення нормативно-правової бази;
- гарантування повного збереження країнами права регулювання внутрішніх секторів;
- збільшення інвестиційних потоків за умов збереження при цьому можливості вдаватися до захисних заходів у виняткових обставинах;
- полегшення пересування осіб в межах транснаціонального бізнесу («ключовий персонал») [11].

Розглядаючи фундамент, на якому ґрунтується інвестиційна політика ЄС і його цілі, так само як і межі виключної компетенції ЄС у цій галузі та його вплив на вказані відносини, варто зазначити, що новий юридичний режим захисту іноземних інвестиційних вкладень, уведений Директивою № 1219 у 2012 р. [13], сприятиме тому, що інвестиційна атмосфера стане більш прозорою та передбачуваною, забезпечить належний рівень впевненості для іноземних інвесторів і підвищить стабільність і безпеку інвесторів ЄС за кордоном.

З іншого боку, з прийняттям ще одної Директиви виникає цілий ряд питань, на які мають відповісти інститути ЄС, зокрема, стосовно діючих інвестиційних угод про вільний рух капіталу і платежів, підписаних на різних умовах та розглядаються для кожної країни окремо. Тому, враховуючи, що правова система ЄС, як випливає з викладеного, являє собою унікальний приклад для вивчення досвіду залучення інвестицій, існує потреба у вдосконаленні правового регулювання його інвестиційної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Останнім часом РТУ сприймаються як інструмент регулювання з питань, які належним чином не вирі-

шуються на багатосторонньому рівні. Зокрема, угоди про поглиблену інтеграцію виступають базою для декларування інвестиційних режимів (РНС або національного режиму), створюючи таким чином привабливий інвестиційний клімат і сприяючи припливу ПІІ в регіон. У той же час між країнами, які є учасниками великого числа РТУ, можуть виникати незрозумілі, дублюючі та іноді суперечливі один одному зобов'язання. Але на певному етапі розвитку регіонального об'єднання країни, формуючи спільну інвестиційну політику, здатні врегулювати протиріччя.

У світовому просторі прикладом спільної інвестиційної політики виступає ЄС, який отримав виключну компетенцію у регулюванні ПІІ після підписання Лісабонської угоди. На практиці це означає суттєві зміни правового, інституційного та організаційно-економічного характеру та формування відкритого інвестиційного середовища.

Бібліографічні посилання

1. **Crawford J.-A.** The Changing Landscape of Regional Trade Agreements [Text] / J.-A. Crawford, R. V. Florentino. – WTO: Geneva. Discussion Paper. – 2005. – № 8. – P.1.
2. **Спартак, А. Н.** Развитие и международно-правовое регулирование процессов региональной экономической интеграции: новые тенденции и явления в начале XXI века [Текст] / А. Н. Спартак // Рос. внешнеэконом. вестн. – 2010. – № 6 (Июнь). – С. 52–56.
3. **Навроцька, Н. А.** Глобалізація інвестиційного процесу [Текст]: монографія / Н. А. Навроцька. – Д.: Ліра, 2014. – 352 с.
4. **Кочнева, А.** Применение РНБ в региональных торговых соглашениях в части услуг и инвестиций [Электронный ресурс] / А. Кочнева. – Режим доступа: http://www.ictsd.org/downloads/bridgesrussian/bridges_ru_6-5.pdf – Загл. с экрана.
5. **Шумский, А.** Закрепление режимов инвестиций в соглашениях о поощрении и взаимной защите инвестиций Республики Беларусь [Электронный ресурс] / А. Шумский. – Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/2119/> – Загл. с экрана.
6. **Baldwin, R.** International Economic Integration [Electronic resource] / R. Baldwin, A. Venables. – Access mode: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/Pubs/Handbook_rs_Hoekman-Saggi_ch42.pdf – Title from the screen.
7. **Михневич С. И.** 115 вопросов о многосторонней торговой системе ГАТТ/ВТО [Электронный ресурс] / С. И. Михневич. – Режим доступа: http://mfa.gov.by/upload/Mikhnevich_paper_wto.pdf – Загл. с экрана.
8. **Бильчак, В. С.** Приграничная экономика [Текст]: учебник / В. С. Бильчак. – К., 2001. С. 11–56.
9. **Nikolaos, L.** The Brazilian Tyres Case: Trade Supersedes Health / L. Nikolaos // Trade, Law and Development. – 2009. – Vol 1. – № 2. – P. 231–259.
10. Investment Policy Framework for Sustainable Development. UNCTAD, May 1, 2014 [Electronic resource]. – Access mode: <http://investmentpolicyhub.unctad.org/publicdocs/annotations.htm#annotation1> – Title from the screen.
11. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/capital/third-countries/bilateral_relations/index_en.htm – Заголовок з екрана.
12. The Lisbon Treaty: Third edition. Foundation for EU Democracy, Denmark – 2009 [Electronic resource]. – Access mode: <http://en.euabc.com/upload/books/lisbon-treaty-3edition.pdf> – Title from the screen.
13. Establishing transitional arrangements for bilateral investment agreements between Member States and third countries. Regulation (EU) № 1219/2012 of the European Parliament and of the Council [Electronic resource]. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R1219&from=EN> – Title from the screen.

Надійшла до редколегії 15.12.2014

УДК 339.54

О. В. Пирог, А. І. Горячка*Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна***СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ**

Досліджено сучасні тенденції розвитку Інтернет-торгівлі в Україні під впливом світових тенденцій Е-комерції. Сформовано відмінні риси електронного бізнесу. Визначено світові тенденції розвитку Інтернет-торгівлі. Встановлено, що основними факторами розвитку Інтернет-торгівлі виступають такі: зручність, значна економія часу, наявність різноманітних знижок, відсутність податків з обороту. Негативними чинниками подальшого розвитку електронної торгівлі в Україні є: відсутність адекватного чинного законодавства й недостатньо розвинена інформаційна та комунікаційна інфраструктура ринку.

Ключові слова: електронна комерція, інтернет-торгівля, мережа Internet, інтернет-сектор, інтернет-магазини, платіжні системи, Україна.

О. В. Пирог, А. И. Горячка**СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНТЕРНЕТ-ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ**

Исследованы современные тенденции развития Интернет-торговли в Украине под влиянием мировых тенденций Е-коммерции. Сформированы отличительные особенности электронного бизнеса. Определены мировые тенденции развития Интернет-торговли. Установлено, что основными факторами развития Интернет-торговли выступают такие, как удобство, значительная экономия времени, наличие различных скидок, отсутствие налогов с оборота. Дальнейшему развитию электронной торговли в Украине препятствуют отсутствие адекватного действующего законодательства и недостаточно развита информационная и коммуникационная инфраструктура рынка.

Ключевые слова: электронная коммерция, интернет-торговля, сеть Internet, интернет-сектор, интернет-магазины, платежные системы, Украина.

O. V. Pyroh, A. I. Horyachka**THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF E-COMMERCE IN UKRAINE**

The article presents the results of researching of current trends of the development of Internet commerce in Ukraine influenced by global trends of e-commerce. Formed distinctive features of e-business. The identified global trends in e-commerce. It was established that the main factors in the development of Internet commerce are such as convenience, significant cost and time, availability of discount, no sales tax. Further development of e-commerce in Ukraine hampered by the lack of adequate current legislation and insufficiently developed information and communication infrastructure market.

The aim of the article is to research the contemporary global and national trends of Internet commerce and the formation of promising areas to enhance e-commerce in Ukraine. The methods were used to achieve this goal: grouping system and statistical analysis. Information base for the study was the scientific works of foreign and domestic scientists, statistical reports of the State Statistics Service of Ukraine and international organizations.

The development of E-commerce in Ukraine is extremely important as an effective way that will enter the global market for many Ukrainian companies, primarily

companies that provide commercial services firms and software developers. Ultimately, the timber trade will stimulate further development in Ukraine as Internet technologies and the entire financial infrastructure. National experience with ecommerce shows the great potential of the domestic market, the openness of society to information technology and the overall success of existing business systems.

Key words: *e-commerce, Internet trade, Internet sector, online shopping, payment systems, Ukraine.*

Постановка проблеми. Останнім часом у світовій економіці відбувається переміщення грошових потоків у сферу електронного бізнесу – торгівлі в Інтернет, що свідчить про щорічно зростаючий вплив Інтернет-технології на глобальні світові економічні процеси. Торгівля в Інтернеті стає одним із наймогутніших сегментів національних економік у розвинених країнах та країнах, що розвиваються. Компанії та підприємці прагнуть послуговуватися перевагами Internet у своїй діяльності за допомогою швидкого навчання, обробки та передачі інформації, грошей, товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями щодо теоретичних та науково-прикладних аспектів електронної торгівлі займалися такі закордонні вчені, як Г. Дункан, В. Звасс, Д. Козьє, А. Саммер, Л. Стюарт, В. Тріз, та вітчизняні науковці: В. Апопій [1], О. Бубліченко [2], Т. Дубовик [3], І. Міщук, В. Плєскач, В. Соболев, Н. Теницька [10], Н. Тягунова [11], О. Шалева [1, 12] та ін.

Визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні поза увагою вчених залишаються питання щодо сучасних тенденцій розвитку Інтернет-торгівлі в Україні під впливом світових тенденцій Е-комерції.

Формулювання мети. Метою наукової роботи є дослідження сучасних світових та національних тенденцій розвитку Інтернет-торгівлі й формування перспективних напрямків щодо активізації електронної торгівлі в Україні. Для досягнення поставленої мети застосовували методи групування, системного та статистичного аналізу. Інформаційну базу дослідження склали наукові праці зарубіжних та вітчизняних учених, статистичні звіти Державної служби статистики України та міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день вплив Internet можна спостерігати у кожній сфері суспільного життя. Не оминув Internet і торгівлю, ставши потужним каналом для реалізації найрізноманітніших товарів та послуг.

Відповідно до документів ООН [15], бізнес класифікується як електронний, якщо хоча б два його складники з чотирьох (виробництво товару або послуги, маркетинг, доставка і розрахунки) здійснюються за допомогою Інтернету. Тому в такій інтерпретації вважатимемо, що купівля належить до електронної комерції, якщо, як мінімум, маркетинг (організація попиту) і розрахунки проводяться засобами Інтернету.

У процесі аналізу фахової літератури [1, 3, 10, 12] були встановлені такі відмінні риси електронного бізнесу порівняно з традиційним:

1) зростання конкурентоспроможності фірми за рахунок зменшення витрат на організацію бізнесу, рекламу та просування товару (послуги), обслуговування клієнтів, підтримку комунікацій, зменшення витрат часу на взаємодію з клієнтами та діловими партнерами, розширення до- і після продажно́ї підтримки;

2) розширення та глобалізація ринків: для Internet не існує географічних кордонів, часових обмежень, вихідних, причому вартість та швидкість доступу до інформації не залежить від віддалі до її джерела (за винятком транспортних витрат

на доставку придбаного товару). З огляду на це малі та середні підприємства можуть успішно конкурувати на глобальному ринку, а споживачі мають можливість одержувати максимально широкий доступ до товарів і послуг;

3) персоналізація взаємодії: за допомогою інформаційних мереж фірми можуть одержувати детальну інформацію від кожного клієнта та автоматично надавати товари та послуги за масовими ринковими цінами;

4) зміни в інфраструктурі через зменшення частки або повного виключення матеріальної інфраструктури (будівлі, споруди), скорочення кількості персоналу, зменшення кількості посередників;

5) створення нових продуктів і послуг, наприклад служби електронної поставки і підтримки, надання довідкових послуг, послуг зі встановлення контактів між замовниками та постачальниками тощо.

Інтернет-торгівля має місце на всій території, де існує мережа Internet, та найбільш поширена у країнах, які мають найвищий рівень готовності до електронного бізнесу: США, Гонконг, Сінгапур, країни ЄС (таблиця).

Таблиця 1. Обсяги ринків Інтернет-торгівлі країн світу у 2012 р., млрд. дол. США*

Рейтинг	Країна	Обсяг ринку	Рейтинг	Країна	Обсяг ринку
1	США	186,942	11	Нідерланди	5,752
2	Китай	75,322	12	Італія	5,725
3	Великобританія	54,737	13	Австралія	5,153
4	Японія	54,640	14	Фінляндія	4,886
5	Німеччина	32,021	15	Польща	4,864
6	Франція	29,705	16	Норвегія	4,591
7	Південна Корея	26,137	17	Швеція	4,518
8	Бразилія	13,089	18	Швейцарія	4,235
9	Росія	12,250	19	Данія	3,820
10	Канада	5,994	20	Туреччина	3,765

*складено за даними [14].

Готовність країн до електронного бізнесу залежить: (1) від стану базової інфраструктури та технологій (доступ до об'єктів інфраструктури, швидкість функціонування, ціни, надійність, забезпеченість обладнанням для доступу до Internet, стан ринку інформаційно-телекомунікаційного обладнання); (2) доступу до необхідної інфраструктури; (3) каналів поширення та доставки; (4) поточного рівня використання мережі Internet приватним сектором та бізнесом; (5) доступності консалтингових послуг; (6) якості людських ресурсів; (7) державного регулювання електронної комерції.

Світові тенденції розвитку Інтернет-торгівлі впливають на її розвиток і в Україні:

- зростання кількості користувачів Internet. Провідні світові компанії прогнозують, що до 2020 р. понад 1 млрд. людей почнуть виходити в онлайн, буде створено понад 100 млн. сайтів. Український сегмент Internet на даний час являє собою понад 12 тис. сайтів, очікується також щомісячне зростання кількості відвідувачів на 15% [2];
- зростання онлайн-покупок, обсяг яких постійно збільшується: з 8 млрд. дол. США у 1999 р. до 1 трлн. дол. США у 2012 р. [14];

- «бум» у галузі продажів комп'ютерів та інших гаджетів через зниження цін на комп'ютерні системи [2], мобільні пристрої та програмне забезпечення;
- зміна технологічних пристроїв, через які здійснюється електронна торгівля: мобільні пристрої відіграють все більш важливу роль. За оцінками експертів [16], покупки, зроблені на мобільних пристроях, будуть складати 25% ринку до 2017 р. Згідно з VISUAL INDEX мереж Cisco [13] у 2014 р. кількість мобільних пристроїв перевищує кількість населення світу;
- поширення багатоканального продажу, який стає ключовим фактором сприяння розвитку малих господарських товариств та сутність якого полягає в оснащенні кількох торгових платформ, таких як Amazon чи Nextag для просування товарів.

Сфера Інтернет-торгівлі в Україні на сьогодні перебуває на початковому етапі розвитку, про що свідчить відкриття багатьох Інтернет-магазинів в українському сегменті мережі Internet. Швидке збільшення користувачів Internet стає рушієм розвитку Інтернет-сектора в Україні.

В Україні лише формується законодавча та нормативно-правова база щодо регулювання сфери Інтернет-торгівлі. Основними законодавчими актами в цій сфері є Закони України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [4], «Про електронні документи та електронний документообіг» [5], «Про електронний цифровий підпис» [6]. Законопроект «Про електронну комерцію» [7], в якому визначені організаційно-правові засади здійснення електронної комерції в Україні, регулювання відносин, що виникають під час укладення й виконання правочинів, вчинених в електронній формі із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем, знаходиться на розгляді у Верховній Раді України.

Невдовзі після появи Internet в Україні в 90-х рр. XX ст. почали з'являтися перші спроби ведення бізнесу в мережі. Незважаючи на відсутність будь-яких умов для позитивного розвитку Інтернет-ринку в Україні через низький рівень життя населення і зовсім незначний відсоток проникнення Internet у маси, перші Інтернет-магазини все ж таки змогли сформувати свій ринок, який почав динамічно розвиватися.

Користуючись послугами Інтернет-магазинів, перші покупці отримали можливість придбати комп'ютери та комплектуючі до них. Через кілька років в асортименті торгівлі Інтернет-магазинів з'явилися аудіо- та відеотехніка, мобільні телефони, різна побутова техніка, товари повсякденного вжитку і навіть продукти харчування.

З поширенням Internet популярність Інтернет-магазинів починає стрімко зростати і серед бізнесменів, які успішно працювали у сфері торгівлі, все частіше починає виникати запитання – як відкрити Інтернет-магазин? А втім помітне зростання споживчого попиту на Інтернет-покупки, зумовленого збільшенням кількості користувачів, на жаль, не забезпечує на сьогодні належної надійності. Така ситуація була спричинена появою на Інтернет-ринку в кінці 90-х рр. дрібних фірм, які почасти недобросовісними методами ведення бізнесу завдали шкоди іміджу Інтернет-торгівлі.

Інтернет-економіка України представлена галузями комп'ютерної техніки і комунікаціями, рекламою і медіа-індустрією, Інтернет-послугами, електронною комерцією. З'явилася певна частка споживачів, які купують у сфері Інтернет-торгівлі навіть продукти харчування. Українські покупці Інтернет-магазинів купують здебільшого товари так званого «вторинного попиту»: комп'ютери та побутова

техніка, засоби зв'язку, косметика, книжки, диски, товари для дітей та дому. Обнадійливим є ринок туристичних послуг, ринок продажів та оренди житла, продажів автомобілів, коштовностей, рідкісних товарів.

За 2012–2014 рр. спостерігалось зростання українського сегмента Internet (UANet) у всіх напрямках. Аудиторія UANet подвоювалася щорічно: за 2011–2014рр., за різними оцінками, складає від 2% до 4% населення. UANet містить у собі понад 12 тис. українських сайтів. Спостерігалось щомісячне зростання відвідувачів UANet на 15%, 56% аудиторії UANet представлена жителями України, 19% – Росії, 12% – США, 8% – Західної Європи, 5% – інші. Регулярна аудиторія користувачів UANet, що проживають в Україні, – 450 тис. осіб, а користувачів Інтернету – від 750 тис. до 2 млн. осіб. У 2012 р. Україна – у першій десятці країн Європи за кількістю Інтернет-користувачів – доступ до «всесвітньої павутини» мають до 15 млн. українців.

За даними Державної служби статистики України [8, с. 27; 9], станом на 2013 р. користувачами Internet є 13,6% жителів, у той час як, за даними internetworldstats.com, у США всемережжям охоплено 69,6% населення країни, Німеччині – 61,3%, Великобританії – 50,3%, Франції – 50,3%, Польщі – 62% та Росії – 44%. Взагалі 50,9% жителів Європейського Союзу користуються Internet. За вартістю домашнього Internet Україна займає «третє місце з кінця» серед 160 країн, за рейтингом Міжнародного телекомунікаційного союзу: у 2013 р. в Україні середньомісячна вартість доступу до Internet становила трохи більше 75–80 грн.

Водночас, за інформацією компанії TNS Interactive, усього 4% жителів України мають доступ до мережі Internet і лише 1% користувачів є одночасно Інтернет-покупцями. Інтернет-бізнес стримує недовіра споживачів до Інтернет-ресурсів. Серед експертів [10, 12] існує думка, що чим більше буде успішних проєктів Інтернет-магазинів, тим швидше закінчиться процес повернення втраченої довіри до торгівлі в мережі Internet. На даний час довіра населення до покупок в Internet починає зростати.

У регіональному зрізі, за даними Державної служби статистики України [8, с. 27; 9], у 2012–2013 рр. найбільша кількість абонентів мережі Internet припадала на м. Київ (31,9%), Одеську область (22,7%), Донецьку (6,5%), Дніпропетровську (4,2%), Львівську (4,0%) та Харківську області (3,1%). Найактивнішими в Україні є столичні користувачі мережі Internet: на м. Київ та Київську область припадає 70% користувачів сфери Інтернет-торгівлі. Кияни здійснювали близько 60% всіх Інтернет-покупок в Україні.

На початку 2009 р. в Україні налічувалося 3168 онлайн-магазинів, що було приблизно вдвічі-втричі більше, порівнюючи з 2006–2007 рр. Світова фінансово-економічна криза опосередковано здійснила в Україні певну «чистку» Інтернет-продавців, вразивши неоптимально побудовані Інтернет-фірми. Україна у порівнянні з іншими державами світу має досить низький рівень розвитку Інтернет-технологій і незначне поширення Інтернет-торгівлі.

А втім протягом 2012–2014 рр. кількість Інтернет-магазинів починає зростати прискореними темпами. Так, лише у 2013 р. з'явилося понад 1,5 тис. нових Інтернет-магазинів. На початок 2015 р. близько 12% від усієї сукупності українських підприємств продають свою продукцію через Інтернет. Інтернет-магазини, більшість з яких є суб'єктами малого підприємництва, зазвичай можуть обирати між загальною та спрощеною системою оподаткування. І хоча кількість Інтернет-магазинів зростає, але залишається ще багато незайнятих ніш на цьому ринку,

і наявна конкуренція дозволяє стартувати новачкам. Дуже часто старт-апи ґрунтуються на Інтернет-торгівлі як майданчику для реалізації амбітних проєктів.

Отже, можна з упевненістю стверджувати, що перспективи для розвитку ринку Інтернет-магазинів, незважаючи на кризу, досить сприятливі. Покупців приваблюють нижчі ціни, широкий асортимент продукції, краще подання продукції, спеціальні пропозиції і знижки, скорочення витрат на доставку товарів, термін доставки, якість товарів. Через кризу пересічний покупець починає шукати більш вигідні пропозиції в ціновому еквіваленті, а Інтернет-магазини цілком можуть стати конкурентами стандартним магазинам роздрібної торгівлі, пропонуючи аналогічний товар за нижчими цінами. Крім того, багато покупців віддають перевагу Інтернет-магазинам з огляду на можливість робити покупки у зручний час та в затишній домашній обстановці.

Однак стрімкий розвиток української Інтернет-торгівлі гальмує відсутність інтеграції з Інтернет-платежами. В Україні прийнято розраховуватися готівкою і в Інтернет-магазинах, у той час як, наприклад, у Швеції, де через Інтернет-торгівлю продають близько 82% всіх товарів, розраховуються тільки за допомогою Інтернет-платежів. За приклад можна також назвати США й інші розвинені країни світу. Інтернет-торгівля може розвиватися, за умови, що вона буде ґрунтуватися на Інтернет-платежах. У протилежному випадку велика кількість українських Інтернет-магазинів приречені на провал, незважаючи на всю привабливість цього бізнесу.

Як платіжний засіб в електронних платіжних системах використовують електронні (цифрові) гроші, які є аналогом готівки, і за необхідності миттєво передаються з одного електронного гаманця на інший. Усі електронні платіжні системи за способом доступу до електронного рахунку можна розділити на дві групи:

- 1) системи, що мають веб-інтерфейс для керування електронним гаманцем;
- 2) системи, що потребують установлення додаткового програмного забезпечення для керування електронним гаманцем.

Стати учасником і послуговуватися будь-якою платіжною системою можна лише за умови реєстрації й відкриття в ній електронного рахунку у вигляді електронного гаманця, який зберігає інформацію про суму коштів на рахунку користувача в даній платіжній системі.

Для проведення розрахункових операцій необхідно внести гроші в платіжну систему, тобто поповнити електронний рахунок за допомогою банку, поштового переказу, платіжного термінала або іншим зручним способом залежно від використовуваної платіжної системи. За необхідності електронні гроші завжди можна вивести із системи та обміняти їх на готівку.

Електронні платіжні системи дозволяють максимально спростити фінансові операції між покупцем і продавцем. Крім того, вони сприяють розвитку електронної комерції, оскільки уможливають здійснення операції майже миттєво. Єдиним недоліком і головною перешкодою для більш стрімкого розвитку електронних платіжних систем, як і раніше, є недовіра багатьох користувачів до електронних грошей. Однак варто відзначити, що безпека електронних платежів з часом значно підвищується і шахраям щораз важче отримати доступ до чужого електронного або банківського рахунку.

Збільшення використання платіжних систем неминуче, оскільки вони мають дуже важливі і незаперечні переваги, такі як:

- доступність – будь-який користувач має можливість безкоштовно відкрити власний електронний рахунок;
- простота використання – для відкриття та використання електронного рахунку не потрібно будь-яких спеціальних знань, усі наступні дії інтуїтивно зрозумілі;
- мобільність – незалежно від місця свого перебування користувач може здійснювати зі своїм рахунком будь-які фінансові операції;
- оперативність – переказ коштів з рахунку на рахунок відбувається протягом декількох секунд;
- безпека – передача інформації ведеться з використанням SSL протоколу за кодовим ключем 128-bit або іншими криптографічними алгоритмами.
- На сьогодні для здійснення платіжних операцій у мережі Інтернет можна скористатися такими платіжними системами:
- українські: Інтернет. Гроші, ГлобалМані, LiqPay, iPay.ua;
- міжнародні: E-Gold, Liberty Reserve, PayPal, Perfect Money, Moneybookers, Fethard, EasyPay, ChronoPay, WebMoney, CyberPlat, e-Port, Assist, RBK Money, PayCash, MoneyMail, Z-Payment, Яндекс. Деньги, КредитПилот, Рапида.
- В Україні Інтернет-торгівля стає конкурентоспроможною альтернативою традиційному бізнесу. Основними факторами розвитку Інтернет-торгівлі є такі: зручність, значна економія часу, наявність різноманітних знижок, відсутність податків з обороту. Успішний розвиток Інтернет-торгівлі в Україні можливий за трьох умов:
- наявність покупців;
- наявність у населення електронних грошей (грошових коштів на банківських рахунках, доступ до яких забезпечується картками найпопулярніших світових систем);
- дешеві системи доставки покупцям.

Перспективним для України є також створення електронних ринків, систем керування ланцюжком комплектації, систем керування взаємовідносинами з клієнтами. Важливим кроком у напрямі впровадження будь-яких систем «бізнес-бізнес» є використання відкритих міжнародних стандартів [10, с. 178]. В Україні вже існують технічні умови застосування цих технологій – створено національний електронний каталог товарів.

В Україні, крім того, створюються корпоративні портали, в межах яких систематизується корпоративна інформація та надається доступ до неї сертифікованим користувачам [10, с. 178]. Прикладом є корпоративні системи компаній «Квазар-Мікро» та Softline.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток Інтернет-торгівлі в Україні є надзвичайно важливий, оскільки є ефективний шляхом, який дозволить вийти на світовий ринок багатьом українським компаніям, у першу чергу фірмам, що надають комерційні послуги, і фірмам-розробникам програмного забезпечення. У кінцевому підсумку, Інтернет-торгівля дасть поштовх до подальшого розвитку в Україні як Інтернет-технологій, так і всієї фінансової інфраструктури. Національний досвід застосування електронної торгівлі свідчить про великий потенціал вітчизняного ринку, відкритість суспільства до інформаційних технологій і загальну успішність вже існуючих суб'єктів системи. З найгостріших проблем, що гальмують подальший розвиток електронної торгівлі в Укра-

їні, є відсутність адекватного чинного законодавства та недостатньо розвинена інформаційна та комунікаційна інфраструктура ринку. Однак щорічне зростання Інтернет-аудиторії, обсягів торгівлі через глобальну мережу, а також електронних магазинів, свідчать про готовність українського ринку до змін і перспективного майбутнього розвитку досліджуваної сфери.

Бібліографічні посилання

1. **Апопій, В. В.** Особливості електронної торгівлі та проблеми її сучасного розвитку в Україні [Текст] / В. В. Апопій, О. І. Шалева, О. В. Креденець // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 181–190.
2. **Бубліченко, О. В.** Стандарти електронної комерції. Розробка концепції мережі розподілених взаємоз'єднаних систем електронної комерції на основі web-сервісів [Текст] / О. В. Бубліченко // Міжнар. екон. форум студ. та професіоналів «Виклики перехідної економіки: досвід України та Польщі»: зб. доп. – К.: Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 103–109.
3. **Дубовик, Т.** Інтернет – торгівля в Україні [Текст] / Т. Дубовик // Вісн. КНТЕУ. – 2013. – № 1. – С. 20–28.
4. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Заголовок з екрана.
5. Про електронні документи та електронний документообіг: закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Заголовок з екрана.
6. Про електронний цифровий підпис: закон України від 22.05.2003 р. № 852-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Заголовок з екрана.
7. Про електронну комерцію: проект закону від 17.06.2013 р. № 2306а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua – Заголовок з екрана.
8. Стан і розвиток зв'язку в Україні за 2013 рік [Текст]: стат. бюл. / за ред. І. В. Калачова. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 32 с.
9. Статистичний щорічник України за 2013 рік [Текст] / за ред. О. Г. Осауленко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.
10. **Теницька, Н. Б.** Стан та перспективи розвитку системи збуту товарів через електронні мережі в сучасних умовах господарювання [Текст] / Н. Б. Теницька, А. О. Чайкіна // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2011. – № 3, Т. 3. – С. 176–179.
11. **Тягунова, Н. М.** Інтернет – торгівля: сутність та особливості [Текст] / Н. М. Тягунова, М. Ю. Гудзенко // Вісн. Полтав. держ. аграр. акад. – 2013. – № 3. – С. 160–162.
12. **Шалева, О. І.** Електронна комерція [Текст]: навч. посіб. / О. І. Шалева. – К.: ЦУЛ, 2011. – 216 с.
13. Cisco Visual Networking Index: Global Mobile Data Traffic Forecast Update, 2013–2018 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/service-provider/visual-networking-index-vni/white_paper_c11-520862.html – Title from the screen.
14. Ecommerce Sales Topped \$1 Trillion for First Time in 2012 [Electronic resource] – Access mode: www.emarketer.com/Article/Ecommerce-Sales-Topped-1-Trillion-First-Time-2012/1009649#sthash.L2VRtqKb.dpuf – Title from the screen.
15. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996) [Electronic resource]. – Access mode: www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/electronic_commerce.html
16. U.S. e-commerce sales could top \$434 billion in 2017 [Electronic resource]. – Access mode: www.internetretailer.com/2013/04/25/us-e-commerce-sales-could-top-434-billion-2017 – Title from the screen.

Надійшла до редколегії 12.12.2014

УДК 339.97

G. G. Polishko

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

NATION BRANDING AND ITS STAKEHOLDERS: ANALYSIS OF EUROPEAN AND UKRAINIAN APPROACHES

This study analyses the phenomenon of nation branding in the context of Eastern European countries. The paper aggregates and interprets marketing efforts applied to the brand of Ukraine through the prism of current processes of globalisation and general economic trends. The research investigates country brand stakeholders and the roles they have played in the Ukraine's brand development.

Key words: nation branding, place marketing, country brand, stakeholders, post-communist countries, country image

Г. Г. Полішко

НАЦІОНАЛЬНИЙ БРЕНДИНГ ТА ЙОГО СТЕЙКХОЛДЕРИ: АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПІДХОДІВ

Проаналізовано феномен національного брендингу в контексті Східно-Європейських країн; агреговано та інтерпретовано маркетингові дії, застосовані до бренда України через призму поточних процесів глобалізації та загальних економічних трендів. Крім того, визначено стейкхолдери національного бренду, а також їх роль у розвитку бренду України.

Ключові слова: національний брендинг, маркетинг місць, бренд країни, стейкхолдери, посткомуністичні країни, імідж країни.

А. Г. Полишко

НАЦИОНАЛЬНЫЙ БРЕНДИНГ И ЕГО СТЕЙКХОЛДЕРЫ: АНАЛИЗ ЕВРОПЕЙСКОГО И УКРАИНСКОГО ПОДХОДОВ

Проанализирован феномен национального брендинга в контексте Восточно-Европейских стран; агрегированы и интерпретированы маркетинговые действия, примененные к бренду Украины через призму текущих процессов глобализации и общих экономических трендов. Определены стейкхолдеры национального бренда и их роль в развитии бренда Украины.

Ключевые слова: национальный брендинг, маркетинг мест, бренд страны, стейкхолдеры, посткоммунистические страны, имидж страны.

Statement of the problem. Due to the rapid transformation of markets on the global arena, developed countries have applied marketing as one of the leading sectors of modern economy. In times, when access to capitals, talents, ideas and consumers is becoming easier, countries compete for the respect, trust, and loyalty of potential customers, investors, tourists, for the attention of media or governments of other countries [8]. Nowadays place branding and its image development receive increasing consideration [24], as globalisation sets new challenges for actors of international economic relations, requiring innovative approaches to the leadership on global markets of goods and service. Besides, researches and management of place branding concepts expand more beyond marketing domain, involving geography, demographics, urban planning and geopolitics, which examine the subject from a social, cultural, economic and political perspectives [23]. Hence, the practice of place branding as a strategic marketing tool has recently become an integral part of public administration [42]. Under those

circumstances, country brand creation is viewed as a topic of current interest which corresponds to the world conditions of development and competition.

Research and publications review. The phenomenon of nation branding has become a subject of interest among both domestic and international academicians or practitioners since the rapid processes of globalisation. However, despite its popularity growth, there are some debates in the literature about place branding meanings, concepts and frameworks.

The initial establishment and research on nation branding was made by K. Dinnie (2008), S. Anholt (2007), P. Kotler *et al.* (1993), G. Hankinson (2009), M. Kavaratzis (2012), S. Hanna and J. Rowley (2011), N. Kudenko (2006), A. Pankrukhin (2006), D. Vizgalov (2008) and others. At the same time, contextual interpretation of stated problem was addressed by Szondi (2007), who explored nation branding in terms of current economic and social conditions of Eastern European countries, Kaneva and Popescu (2011), who analysed place marketing under the influence of communist past of countries, Bulmer and Buchanan-Oliver (2001), who investigated relations of national identity under political circumstances.

Notably, in terms of domestic studies, Lyulchak *et al.* (2012) analysed nation branding in the context of international sport or cultural events, while Nagornyak (2008) assessed the initial attempts to nation brand and identity in Ukraine.

Gap in the literature. According to Merilees and others [31], fragmented literature provides the scope for investigating bonds between branding and multiple stakeholders involved into this process. At the same time, Kaneva [26] points out that there are wide perspectives in the analysis of the post-communist countries and their economies from the point of their relations' structure in administration and national identification. Thus, the current study addresses the gaps in the literature by identifying the wide spread actions related to nation branding in the former Soviet Union territories, contrasting roles of so far involved stakeholders and identifying main coordination issues between them.

Aim of the study. This paper aims to investigate the state of country branding in Ukraine and draw an analogy with other Eastern European countries by means of secondary data analysis. Specifically, the present study examines and sums up nation branding attempts which have been undertaken in Ukraine. The research evaluates the main stakeholders involved into country brand creation, assessing their roles and the level of coordination.

Research results and discussions. After gaining its independence from the Soviet Union in 1991, Ukraine has attempted to build a national identity and transform to market economy [32]. Szondi [40] argues that country brand development for transitional countries is an integral part of success of their political and economic evolution. In addition, nation branding initiatives provide former communist nations with the opportunities to produce their images that are aimed at new possibilities [27]. Importantly, the authors assert that countries like Ukraine face the imminence to reaffirm themselves on the global arena. Nevertheless, today economies of Central and Eastern Europe can benefit from country branding in regards with gaining a competitive advantage in the world marketplace [7; 35]. In essence, the phenomenon of nation branding has gained some attention in times, when Ukraine and similar countries found themselves on the new phase of development.

As main researchers of the topic imply, nation branding has been shifted from destination branding literature to holistic country branding strategies [24]. In the light of this, the first attempt to enhance the destination brand of Ukraine took place in 2005,

when a state tender for nation brand creation was announced. In 2007 the National Agency for Tourism and Resorts under the Ministry of Culture of Ukraine decided to promote tourism brand of the country «Snowy winters». Consequently, «Grand-Print Ukraine» company became a winner of the tender and received necessary funding for breakthrough into world information space, broadcasting commercials on such channels, as Euronews and National Geographic [4].

Targeted state branding programme in Ukraine was launched in 2010 during the preparation for the UEFA Euro 2012 [41]. At that time, image and brand creation were entrusted to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. In fact, world practice of place marketing considers international cultural or sport events as beneficial, emphasizing their positive impact on hosting countries. To demonstrate, such events attract attention of international community, establish new tourist and financial flows, develop infrastructure, create internal workplaces, and bring investments, raising and justifying an importance of place reputation. For example, XXII Olympic Winter Games in Sochi gave Russia opportunities to present a better country's image and reposition itself globally, activating positive associations in the minds of international community [34]. On the whole, the first branding techniques were applied in Ukraine, precisely, before the event of global significance.

Furthermore, the first presentation of the Positioning Strategy of Ukraine Abroad took place in 2011, created on the order of the Ministry of Foreign Affairs by CFC consulting company, which provides services in strategic communications [14]. The main message of campaigns, «Ukraine – is openness», presented Ukraine as the country open to reforms, tourists, global affairs participation and investments. Correspondingly, the basis of the developed brand was composed by marketers in regards to respectfulness as the inherent feature of Ukrainians, while the central platform of the strategy's sub-projects was «Ukraine. All about U» [3]. Such promotional campaigns as «Switch on Ukraine», broadcasting general country facts, «Ukraine Inspires», celebrating outstanding Ukrainians' achievements, «Ukraine, beautifully yours», demonstrating tourist or cultural potential, and «Ukraine. Moving in the fast lane», emphasizing changes in investment climate, were planned to implement for overall country representation on the global arena [3]. All projects and information campaigns made an attempt to promote nation values and distinctions.

The previous campaigns aimed at the country image development involved different stakeholders and had various focuses. However, visual information and implemented sub-projects that had been exposed to target audiences were strongly diversified. In essence, the analysis has showed that nation branding attempts had been implemented «in contrasts with established principles of communication and branding» [9, p.2], as marketing postulates usually stand for limited number of appeals communicated. Nevertheless, implemented activities can be correlated with destination branding approach, rather than holistic country branding. Correspondingly, Szondi [40, p.9] makes a clear distinction between these two concepts, defining a destination brand as a tool to attract visitors and increase tourist flow, while country branding aims to advertise «economic, commercial and political interests at home and abroad».

It is worth mentioning that the main message of the created strategy had been comprehensively developed according to the detected values and opinions of the residents of the country, although it was not maintained within the sub-projects. On the other hand, defining a brand platform, as a core essence of the country brand which is communicated to different audiences, it has been noted that the platform «Ukraine. All about U» was

successfully integrated within all elements of the strategy and became a connecting link among the sub-projects. However, target audiences were not clearly defined, while the strategy gave tourists opportunities to manipulate country's identity [9]. On the whole, it can be stated that the nation-brand identity of the country had not been accurately developed, thus, there were no solid foundation for the Ukraine's image communications.

Equally important, attention to the strategy development was drawn in times of urgency, when negative associations of citizens of certain countries had put in jeopardy a successful hosting of the UEFA Euro 2012 in Ukraine. Nevertheless, the project wasn't fully performed, applying only certain visual logos and commercials, and soon after the event ceased to exist. Particularly, the information campaigns were insufficient to establish the relations with international communities, as none of them had raised the question of reforms or changes of the country perception by desired audiences [3]. Overall, taken actions did not represent a holistic branding strategy, but rather had only superficial character, showcasing picturesque landscapes and national motives.

It is suggested that one of the reasons of the strategy's unsuccess was the absence of holistic Ukrainian idea [5]. Stakeholders involved into the actual process of the brand development were represented only by marketing managers, thus, the created strategy was unfamiliar and unacceptable for other categories. Indeed, Kaneva [26] implies that in the process of post-communist countries branding important stages of classifying and controlling a social subject have been ignored. In such a way, it can be proved that there was a lack of attention to the society's insights which could cause image inconsistency both internationally and domestically. For example, to distribute the Turkey's nation brand across Europe, investigations of country perceptions had been made, followed by analysis of such brand dimensions, as tourism, export, investments, politics, people and cultural factors [28]. Particularly for Ukraine, this case can be relevant, as the country tends to maintain close relationships with the EU.

Comparatively, Szondi [40] reports the following challenges of the process of country branding in transition economies. At first, each Eastern European country suffers from late understanding of significance of nation branding. The politicised nature of such processes restricts the effectiveness of the phenomenon, which consequently leads to strategic approach absence. Furthermore, the lack of coordination between institutions and actors involved in brand creation causes communications inconsistency which relates to the past branding initiatives in Ukraine. Finally, problems of incongruity of the brand in minds of domestic audiences, and a shortage of transparency in creation processes slow the phenomenon development.

Lessons drawn from other post-communist countries help to consider different approaches and issues of nation branding. For instance, Romania attempts to create its brand from the point of myth-making [27]. In other words, they use legends and images meaningful for Romania's visitors. However, a wide range of communicated myths proves the absence of unified decision on the country's national identity, which is an essential part of a comprehensive strategy. The other example explored in the same research is Bulgaria, which refers to national symbols disconnected from historical background of the place in its brand communications. In such a way, the lack of contextualisation creates certain confusion among foreigners who are unfamiliar with related historical or cultural facts. Nevertheless, the essence of national identity among post-communist countries is a presentation of exotic points of differences and place distinctions in a modern manner [10]. Thus, the process of nation-brand identity de-

velopment and consequent image formation requires an accurate analysis of historical, cultural, geographical, social, political and economic conditions of the context.

The present-day political situation in Ukraine is not analysed within this study, however, it is agreed that it can be regarded as an opportunity for national identity metamorphosis, nation-brand identity development and country brand building. To support, national identity is transforming through times, due to events and experiences which change or update community's perceptions [13]. Nowadays, the population of Ukraine clearly states its position towards country identity determination and self-representation on the global arena. Correspondingly, Kaneva and Popescu [27, p.195] underline that the difference between nation branding in post-communist countries from others consists in its «ontological aspiration», rather than in profit seeking.

Recently several attempts to form a new brand vision of the country have been made. Firstly, new tourism brand of Ukraine was presented by the «WikiCityNomika» group, aimed to such brand values cultivation, as trust, dignity, responsibility, and geo diplomacy which are related to the Ukraine's potential of living «in between» [43]. The brand project consists of self-contained graphic elements, widgets and pictograms of the cities. It is worth mentioning that the message strategy had been adopted from previously created slogan «Ukraine. It's all about U», introducing analogical «Ukraine. As free as U», «Ukraine. As tasteful as U», «Ukraine. As young as U», or «Ukraine. As artistic as U». As for potential target audiences, they are defined as follows: business tourists, which are companies or sectors interested in collaborations, and private tourists, who come to the country for diverse cultural, historical or adventurous purposes. Importantly, nowadays the Ukrainian Club of hoteliers and restaurateurs «Hoteliero» is making further distribution of the project, using developed graphic elements and the message in the new promotional movies created for the embassies and consulates, foreign cultural centres and media, social networks and the official country's websites. It is expected that tour operators, agencies, airlines, and regional administrations will present Ukraine under this single tourism brand.

Secondly, during the revolution in the country a project of «Nova Kraina» has been launched with the aim of creation a common vision of the Ukraine's future, which is attractive for its population and supported by the national dialogue. Among main participants of the project are experts and scientists, community representatives and opinion leaders, entrepreneurs and politicians, all having equal rights and voices [33]. Since its launching, the national idea «Ukrainian Happiness» and motto «With mind and heart» have been created and communicated. Besides, the mission of the country is defined as «Ukraine is a cradle of new consciousness, forms, new senses and values of world community». Overall, the project represents itself a non-governmental civil platform responsible for reforms creation and implementation, considering future strategic orientation, economic direction, and social conditions.

Finally, brainstorming platforms, such as «Reinvent» [37] and «Ukraine: country and cities branding» [19] have been recently introduced to discuss current issues, problems and opportunities of the Ukraine's presentation on the global arena, where sector experts, marketing agencies, outstanding people, successful businessmen and different politicians take part. With establishment of social platforms, the consistency of the national identity and ideas is aimed to be achieved, revealing and building such a brand essence, which will be native and familiar for the residents of the country. To demonstrate, analysing and meeting social identities in brand communications can help to create coordinated and agreed behaviour of the main stakeholders [30]. The launch of such

projects can be considered as a positive trend for the Ukraine’s development, however the lack of regulations between them and the absence of certain strategic orientations reduce their effectiveness.

Nowadays diverse international rankings and annual reports are used in order to evaluate dynamics of country brands and identify their influence or effectiveness. In essence, annual analytical tables, produced by different research companies and well-known marketers, motivate places to enhance their competitive positions by analysing their overall performance in relation to comparative nation brands. For the comprehensive understanding of the concept of place branding in practice, main international rankings and their areas of consideration are represented in the following table 1.

Table 1. Modern methodologies of country brands examination

Rankings/ Models	Institution/ Research company	Methodology	Areas of consideration/Variables
The most valuable nation brands	Brand Finance plc	Measurements of the strength and value of nation brands, based on the royalty mechanism [12]	Investments, Tourism, Products and Services, People and Skills
Country Brand Index	Future Brand	Quantitative research using Hierarchical Decision Model: analysis of perceptions of countries brands by residents, investors, tourists and foreign governments (Future Brand, 2013)	Value system, Quality of Life, Good for business, Heritage and Culture, Tourism
Nation Brand Index	Simon Anholt and Gfk	Qualitative research using online surveys of consumer attitudes towards nation brands around the world [21]	Nation Brand Hexagon: Exports, Governance, Culture, People, Tourism and Immigration/ Investment
Country Brand Ranking	The Bloom Consulting	Measurement of a country economic development, using statistical modelling and accompanying hard data [11]	Measurements of 4 variables: • Economic receipts and growth. • Online search demand. • Country Brand strategy rating in previous years (usage of the most accurate strategy) • Official website and social media performance
Nation Brand Perception Index	East West Communications	Analysis of countries mentions in global media sources every quarter, using text analysis system and perception metrics [18]	Number of country references or mentions, which defines the prominence of a country. Quality of media
Soft Power Survey	Monocle	Research is based on soft power and public diplomacy literature, using «standard data normalisation methodology» created for indices composition [25]	Government, diplomatic conditions, culture, education system, business environment, national brands and infrastructure
Wiesbaden Nation Brand Equity Model	The Research Centre Nation Branding	Research on interdependence between driving and profit factors, using image and identity measurements and analysis of nation brand wheel, which help to identify weak spots [39]	Outside image and self-perception identity, people, government, culture, exports, tourism, investments
Country RepTrak	Reputation Institute	Global study of ratings, measuring the link between country reputations and economic outcomes. The model analyses perceptions of a country by stakeholders, using online interviews [38]	Economy (high quality products and services, education, workforce, brands). Environment (lifestyle, culture, hospitality, nature). Government (business climate, policy, safety, effectiveness)

Source: integrated by the author.

Overall, uniting and analysing dimensions of such valuation methodologies, nation brands should carefully manage their performance in business, tourism, cultural, socio-economic, and political aspects. Moreover, rankings have a direct influence on nation branding strategies of countries, identifying critical success criteria on the global scale and setting standards that places have to maintain.

Even so, the Ukraine's brand does not occupy forward positions in the international rankings, Brand Finance [12] emphasizes the dynamic nature of its changes in the past years.

According to Szondi [40] and his institutionalisation of image-making in the Central and Eastern European countries, among the first stakeholders which had been involved in destination branding were government bodies represented by national tourism organisations, export agencies, and private business companies which were interested in the country's brand promotion. As it can be seen from the previous subparagraphs, the main stakeholders involved into the first attempts to the Ukraine's country brand creation can be summarised as follows.

To analyse the stakeholders engaged into nation branding initiatives, it is worth examining lessons from other countries. Kaneva and Popescu [27] report that previously for the post-communist countries, branding initiatives mostly appeal to national elites, the needs of which could be met. Dinnie and Fola [16] identify such additional parties

Table 2. Ukrainian stakeholders involved into the previous nation branding attempts

Type	Organisation	Role	Coordination issues
Public	the Ministry of Culture of Ukraine	Introducing the criteria of the project, arranging necessary funding, briefing, and requirements settings.	Coordinated between each other on the basis of similar governmental nature, however there is an absence of control and monitoring of developed projects.
	the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine		
	the National Agency for Tourism and Resorts		
Private	Marketing, branding and consulting agency «WikiCityNomika»	Developing of semantic platforms, conducting brand sessions, tourism brand presentation.	Uncoordinated between each other. Poor control from public authorities. Importantly, only the National Agency of Tourism and Resorts has taken several attempts to collaborate with «WikiCityNomika» and «Brand House» in tourism brand creation and distribution.
	«Brand House» agency	Research on perceptions of the country by international community, and based on it, development of the first nation branding strategy.	
	«CFC consulting»		
	«Grand-Print Ukraine»	Creation and launching of the first information campaigns about Ukraine.	
Private	The club of hoteliers and restaurateurs «HOTELIERO»	Distribution of tourism brand, development of promotional campaigns, based on it.	These stakeholders are coordinated between each other, due to similar objectives of attracting tourists or visitors, and certain collaboration agreements.
Private	Ukrainian International Airlines	Participation in tourism brand development and distribution.	
Private	Travel agencies		
Private	Hotel chains and networks in Ukraine		

Source: integrated by the author.

to involve, as The Chamber of Commerce, Cultural Heritage associations, convention centres and congress offices, real estate agents, policymakers, key journalists, media commentators, and academic institutions. According to Hankinson [22], the majority of countries establish specific destination marketing organisations, which represent public sector and are responsible for control, monitoring and guiding the projects.

It has been noted, that in Ukraine there was no leading organisation that managed accompanying processes of the brand formation. This can be regarded as one of the main reasons of incomprehensive and non-competitive essence of the brand obtained in result. Notably, participation of citizens and opinion leaders, as ones of the main groups of stakeholders, has been very small as they were only partly involved into crowdsourcing platforms. In addition, export promotional organisations, being important actors of country brand creation and distribution [36], were not involved into these activities in Ukraine. Thus, the fully inclusive stakeholder approach had not been provided, being another challenge of the country branding in Ukraine.

Conclusions and directions for future research. To conclude, countries in the Central and Eastern European region have recently started developing their brands and implementing related activities in their overall state strategies. However, attention and understanding of the concept's significance are growing considerably, due to the consequences of globalisation, world economic conditions, strong competition on the global arena and urgent need of self-repositioning for post-communist countries. To demonstrate, dynamic changes in the annual international rankings of nation brands, which examine places performances and reputations, support the growing interest towards implementation of the phenomenon.

Particularly for Ukraine, the country had made certain attempts to create its nation brand, although nation branding initiatives were of tactical, rather than strategic nature and were more related to the concept of destination branding. In general, the Ukraine's past experience reaffirms the fact that creation of nation branding strategy does not comprise only information campaigns, messages, or PR-activities and visual elements implementation, but is a complex interconnected performance of all state functioning departments. Analysis of the country's stakeholders who put efforts to the previous Ukraine's brand development clearly demonstrates the idea of the necessity of holistic and inclusive approach towards the nation brand creation and its participants. To clarify, the lack of management of involved parties and a notable absence of certain categories of stakeholders have negatively influenced the country's brand performance. Nevertheless, the political situation in Ukraine today can become a ground of national identity transformation and new brand-identity development.

The further studies can be focused on exporation of the Ukraine's population self-identification aspects, details of global marketing strategy development for the country or strategic brand experience of other post-communist countries.

References

1. **Визгалов, Д. В.** Маркетинг города [Текст] / Д. Визгалов. М.: Фонд «Ин-т экономики города», 2008. – 110 с.
2. **Куденко, Н. В.** Стратегічний маркетинг [Текст]: Навч. посіб. / Н. В. Куденко, – 2-ге вид. без змін. – К.: КНЕУ, 2006. – 152 с.
3. **Люльчак, З. С.** Національний бренд та брендинг у контексті міжнародних подій [Текст] / З. С. Люльчак, А. А. Ліпенцев, Ю. І. Галушак // Логістика: [зб. наук. пр.] / відп. ред. С. В. Крикавський. – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2012. – С. 127–136.

4. **Нагорняк, Т. Л.** Країна як бренд. Національний бренд «Україна» [Текст] / Т. Л. Нагорняк // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – С. 220–226.
5. Негарнiчне получилось. Почему брендинг Украины начался с провала [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://focus.ua/country/178727>. – Загл. с экрана.
6. **Панкрухин, А. П.** Маркетинг територій [Текст]: учеб. пособие / А. П. Панкрухин. – 2-е изд., дополн. – СПб.: Питер, 2006. – 416 с.
7. **Anholt, S.** Brand New Justice: The Upside of Global Branding [Text] / S. Anholt. – Oxford: Butterworth–Heinemann, 2003.
8. **Anholt, S.** Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions [Text] / S. Anholt. – New York: Palgrave Macmillan, 2007.
9. **Bagramian, R.** Bringing the Nation to the Nation Branding Debate: Evidence From Ukraine. [Text]: Poster Session at American Marketing Association Summer / R. Bagramian, M. Ü. Huges, L. Visconti, 2012 [Electronics resource]. – Access mode: http://mineucokhughes.com/wp-content/uploads/2012/10/wmccpm2012_submission_131.pdf (Accessed: 02 July 2014) – Title from the screen.
10. **Baker, C.** Wild Dances and Dying Wolves: Simulation, Essentialization, and National Identity at the Eurovision Song Contest [Text]: / C. Baker. – Popular Communication, 2008. – 6(3), pp. 173–89.
11. Bloom Consulting 2013 Algorithm [Electronics resource]. – Access mode: <http://www.bloom-consulting.com/en/algorithm> (Accessed: 21 July 2014). – Title from the screen.
12. 12. Brand Finance Flying the flag. Discover the most valuable nation brands of 2013: The annual report on nation brands [Electronics resource]. – Access mode: http://www.brandfinance.com/images/upload/brand_finance_nation_brands_2013.pdf (Accessed: 21 March 2014). – Title from the screen.
13. **Bulmer, S.** Experiences of brands and national identity [Text]: / S. Bulmer, M. Buchanan-Oliver // Australasian Marketing Journal, 2010. – 18, pp. 199–205.
14. CFC Consulting 2013 Brand Ukraine [Electronics resource]. – Access mode: <http://www.cfc.com.ua/en/case-studies/all/brandukraine/> (Accessed: 21 May 2014).
15. **Dinnie, K.** Nation branding: Concepts, issues, practice [Text]: / K. Dinne. – Oxford: Butterworth–Heinemann, 2008.
16. **Dinnie, K.** Branding Cyprus – a stakeholder identification perspective [Text]: / K. Dinnie, M. Fola. – 7th International Conference on Marketing, Athens Institute for Education and Research 6–9 July, 2009. [Electronics resource]. – Access mode: http://www.brandhorizons.com/papers/Dinnie_Branding_Cyprus.pdf (Accessed: 02 July 2014). – Title from the screen.
17. **Djordjevic, B.** Corporate strategic branding: How country and corporate brands come together [Text] / B. Djordjevic. // Ekonomski anali, 2008. – 53(177). – pp. 59–88.
18. East West Communications 2013 Nation Brand Perception Indexes. [Electronics resource]. – Access mode: <http://eastwestcoms.com/indexes.htm> (Accessed: 21 July 2014). – Title from the screen.
19. Fedoriv Fedoriv. Com. [Electronics resource]. – Access mode: http://fedoriv.com/upload/credentials_fedorivcom_2013.pdf (Accessed: 22 June 2014). – Title from the screen.
20. Future Brand 2013 Country Brand Index. [Electronics resource]. – Access mode: http://www.futurebrand.com/images/uploads/studies/cbi/CBI_2012-Final.pdf (Accessed: 14 June 2014). – Title from the screen.
21. Gfk 2013 Place branding research. [Electronics resource]. – Access mode: http://marketing.gfkamerica.com/PlaceBranding_slipsheet.pdf (Accessed: 14 July 2014). – Title from the screen.
22. **Hankinson, G.** The management of destination brands: Five guiding principles based on recent developments in corporate branding theory [Text] / G. Hankinson. // Journal of Brand Management. – 2007. – 14. – pp. 240–254.
23. **Hankinson, G.** Managing destination brands: establishing a theoretical foundation [Text] / G. Hankinson // Journal of marketing management. – 2009. – 25(1–2). – pp. 97–115.
24. **Hanna, S.** Towards a strategic place brand–management model [Text] / S. Hanna, J. Rowley // Journal of Marketing Management. – 2011. – 27(5–6). – pp. 458–476.
25. Institute for government Foreign policy: soft power and national security [Electronics resource]. – Access mode: <http://www.instituteforgovernment.org.uk/our-work/better-policy-making/>

- foreign-policy-soft-power-and-national-security (Accessed: 21 July 2014).– Title from the screen.
26. **Kaneva, N.** Branding Post-Communist Nations. Marketizing National Identities in the New Europe [Text] / N. Kaneva.– New York: Routledge, 2012.
27. **Kaneva, N.** National identity lite: Nation branding in post-Communist Romania and Bulgaria [Text] / N. Kaneva, D. Popescu // International Journal of Cultural Studies.– 2011.– 14(2), pp. 191–207.
28. **Kemming, J. D.** Turkey's EU accession as a question of nation brand image [Text] / J. D. Kemming, O. Sandikci // Place Branding and Public Diplomacy.– 2007.– 3, pp. 31–41.
29. **Kotler, P.** Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations. [Text] / P. Kotler, D. H. Haider, I. Rein.– New York, USA: The Free Press, 1993.
30. **Lee, R.** The underlying social identities of a nation's brand [Text] / R. Lee, R. Klobas, T. Tezinde, J. Murphy // International Marketing Review, 2010.– 27(4), pp. 450–465.
31. **Merrilees, B.** Multiple stakeholders and multiple city brand meanings [Text] /B. Merrilees, D. Miller, C. Herington // European Journal of Marketing.– 2012.– 46(7/8), pp. 1032–1047.
32. **Nordberg, M.** Nation and State Building, Historical Legacies and National Identities in Belarus and Ukraine: A Comparative Analysis, in Furman, D. (ed.), Belarus and Russia: Societies and States. [Text] / M. Nordberg, T. Kuzio.– Moscow: Parava Cheloveka, 1998.– pp. 376–392.
33. Nova Kraina Civil platform «New Country». [Electronics resource].– Access mode: <http://novakraina.org/vision-nova-kraina-english-version> (Accessed: 11 June 2014).
34. **Ostapenko, N.** Nation Branding of Russia through the Sochi Olympic Games of 2014» [Text] / N. Ostapenko // Journal of Management Policy and Practice.– 2010.– 11(4), pp. 60–63.
35. **Papadopoulos, N.** Country Equity and Country Branding: Problems and Prospects [Text] / N. Papadopoulos, L. Heslop // Journal of Brand Management.– 2002.– 9(4–5), pp. 294–314.
36. **Pappu, R.** Country image and consumer-based brand equity: relationships and implications for international marketing» [Text] / R. Pappu, P. Quester, R. W. Cooksey // Journal of International Business Studies.– 2007.– 38, pp. 726–745.
37. Platforma Reinvent the country [Electronics resource].– Access mode: <http://reinvent.platforma.ma> (Accessed: 21 July 2014).– Title from the screen.
38. Reputation Institute 2013 Country RepTrak™ Topline Report [Electronics resource].– Access mode: <http://cde.peru21.pe/doc/0/0/1/3/5/135564.pdf> (Accessed: 14 July 2014).– Title from the screen.
39. Research Center Nation Branding 2010 Methodology of The Research Center Nation Branding [Electronics resource].– Access mode: <http://www.research-center-nation-branding.com/Methodik.php?lang=2> (Accessed: 21 July 2014).– Title from the screen.
40. **Szondi, G.** The role and challenges of country branding in transition countries: The Central and Eastern European experience [Text] / G. Szondi. Place Branding and Public Diplomacy 2007.– 3(1), pp. 8–20.
41. The Ukrainian Week 2011 Branding Ukraine: Lip-Synching a Happy Tune [Electronics resource].– Access mode: <http://ukrainianweek.com/Society/38090> (Accessed: 11 June 2014).– Title from the screen.
42. **Ward, S. V.** Selling Places: The Marketing of Towns and Cities. [Text] / S. V. Ward.– London: Routledge, 1998.
43. WikiCityNomika Guiding principles of Ukrainian tourism brand [Electronics resource].– Access mode: http://tourism.gov.ua/files/brbook/ukraine_tourist_brand_brandbook_eng_6.pdf (Accessed: 05 June 2014).– Title from the screen.

Надійшла до редколегії 22.01.2015

УДК 339.56

О. В. Присвітла

Дніпродзержинський державний технічний університет, м. Дніпродзержинськ

ІННОВАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК У ДЕТЕРМІНАНТАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ

Розглянуто інноваційний складник у детермінантах сучасного розвитку освіти. Для виявлення тенденцій у даній сфері здійснено аналіз тенденцій на світовому ринку послуг, виявлено особливості розвитку державних програм країн інноваційних лідерів, успішні форми екосистем університетів з комерціалізації інновацій. Доведено необхідність моніторингу ситуації на глобальному ринку послуг та міжнародному ринку праці для стратегічного управління у сфері освітніх послуг. Зроблено висновок про необхідність удосконалення форм співпраці у триаді «державна – бізнес – освіта».

Ключові слова: інноваційний розвиток, місія університету, екосистема, інноваційна активність, комерціалізація інновацій, міжнародна конкуренція.

О. В. Присветлая

ИННОВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ДЕТЕРМИНАНТАХ СОВРЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Рассмотрена инновационная составляющая в детерминантах современного развития образования. Для выявления тенденций в данной сфере осуществлен анализ тенденций на мировом рынке услуг, выявлены особенности развития государственных программ стран инновационных лидеров, успешные формы экосистем университетов по коммерциализации инноваций. Доказана необходимость мониторинга ситуации на глобальном рынке услуг и международном рынке труда для стратегического управления в сфере образовательных услуг. Сделан вывод о необходимости совершенствования форм сотрудничества в триаде «государство – бизнес – образование».

Ключевые слова: инновационное развитие, миссия университета, экосистема, инновационная активность, коммерциализация инноваций, международная конкуренция.

O. V. Prisvitla

INNOVATIVE COMPONENT IN THE DETERMINANTS OF MODERN DEVELOPMENT OF EDUCATION

The purpose of the study is to reveal characteristic features of innovative determinant in the provision of educational services and to suggest directions for improvement of public education development strategy in the context of international experience based on analytical review of scientific and theoretical foundations of innovation economy development, reports of international organizations.

It is proved that the dominant of intensive development of educational services is an innovative component in their structure. New knowledge, new forms and types of services, training and retraining of experts in new areas of training, modern interactive learning forms, cooperation in the commercialization of innovations, new approaches to the definition of the mission of institutions are among the factors that determine the competitiveness of educational services subjects. Growth of innovation factors' influence in competitive struggle of universities and other educational institutions for the leading position in the global education market is a reality in the emerging high-tech economy based on knowledge.

Author determined characteristic trends in the global education market: increase in revenues from services and qualitative changes in the structure of services; growing demand for newest jobs experts which is a result of structural changes in the international labor market and trends in the priority areas of scientific researches of leading countries and international corporations.

Key words: *innovative development, the mission of the University, ecosystem, innovative activity, commercialization of innovation, international competition.*

Постановка проблеми. У глобальному інноваційному середовищі університетська освіта є невід’ємною складовою частиною системи, яка забезпечує рух інтелекту, інформації та людського капіталу – основних факторів, що визначають геополітичне становище будь-якої країни у світовій економіці. Формування інтелектуальної еліти стає важливим фактором міжнародної конкурентоспроможності корпорацій та країн. Глобалізація ринку освітніх послуг, з одного боку, розширює можливості науково-технологічного обміну між вищими навчальними закладами, з іншого – посилює (до глобальних меж) рівень конкуренції між ними. За цих умов зростає роль інноваційного розвитку самих університетів як важливої умови формування потужного інтелектуального потенціалу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні ознаки науково-технологічних зрушень на основі інформатизації суспільства виявляються у формуванні нових економічних систем, успішно впроваджуваних і в практику освітніх послуг. Інноваційно-інвестиційна локалізація, здатна швидко змінювати характер територій, перетворюючи їх на мегарегіони високотехнологічного розвитку, є важливою передумовою інноваційних змін у системі освітніх послуг [11, с. 9–11]. Інтелектуально-інформаційні ресурси, не маючи абсолютних кількісних обмежень, здатні до тиражування і саморозвитку. Через поширення інновацій у сфері технологій і менеджменту, динамізацію та диверсифікацію обміну товарами, послугами, інвестиціями глобалізація сприяє підвищенню ефективності розвитку всіх суб’єктів ринку [2, с. 22–23]. Особливого значення набуває розвиток нових форм співпраці у тріаді: «державна – освіта – бізнес».

Окремі аспекти інтеграції науки, освіти та бізнесу викладені у працях як українських, так і російських науковців. Зокрема, О. Амоша, А. Землянкін, Г. Моїсєєв [1] пропонують удосконалити взаємодію науки, освіти і промислового виробництва шляхом створення науково-освітніх або освітньо-наукових комплексів асоціативного типу із залученням підприємств промисловості; Ю. Левицький [7] розкриває значення та місце освіти у зв’язках з наукою й виробництвом; О. Голіченко [3] розглядає процес інтеграції з позиції налагодження ефективних схем кооперації та спеціалізації між учасниками цього процесу; Т. Кузнецова і Г. Кітова [6] досліджують стан інтеграції науки й освіти в російських реаліях, потреби і завдання поліпшення умов інтеграції на сучасному етапі розвитку; О. Катаєв [5] досліджує питання інноваційної діяльності науково-освітніх комплексів. Роль класичних університетів у формуванні інноваційного потенціалу національної економіки в умовах глобального інноваційного середовища та розвиток форм співпраці у тріаді «наука-освіта – виробництво» досліджували Н. П. Мешко, М. В. Поляков, І. П. Отенко, О. С. Преображенська та ін. [8,9, 10]. Проте недостатньо вивченими залишаються тенденції розвитку екосистем комерціалізації інновацій університетів країн-інноваторів. Подальшого дослідження потребують успішні практики інноваційної активності студентів університетів як необхідної умови реалізації

корпоративних та національних стратегій в умовах формування високотехнологічної економіки.

Формулювання мети дослідження. Теоретичні та методологічні засади інноваційного розвитку вищої освіти потребують свого подальшого вивчення з метою формування механізму регулярного трансферу наукових та прикладних сучасних знань у сферу вищої освіти, що дозволить забезпечити високий якісний рівень підготовки кадрів відповідно до потреб інноваційної моделі економіки; на основі аналітичного дослідження науково-теоретичних засад розвитку інноваційної економіки, звітів міжнародних організацій – виявити основні ознаки інноваційного розвитку у сфері надання освітніх послуг та запропонувати напрями вдосконалення державної стратегії розвитку освіти в контексті забезпечення міжнародних конкурентних переваг в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток глобального ринку освітніх послуг формується на основі тенденцій на міжнародному ринку праці та з урахуванням сучасних запитів цивілізаційного розвитку суспільства. Однією з найбільш вагомих домінант інтенсивного розвитку освітніх послуг є інноваційний складник у їх структурі. Нові знання, нові форми та види надання послуг, підготовка та перепідготовка фахівців нових напрямів підготовки, сучасні інтерактивні форми навчання, співпраця у комерціалізації інновацій, нові підходи до визначення місії навчальних закладів – неповний перелік чинників, що визначають міжнародну конкурентоздатність суб'єктів освітніх послуг. Зростання інноваційних факторів у конкурентній боротьбі університетів та інших закладів освіти за провідні позиції на глобальному ринку освітніх послуг є об'єктивною реальністю в умовах формування високотехнологічної економіки, заснованої на знаннях.

Аналіз звітів міжнародних інституцій, які займаються дослідженням міжнародної конкуренції (Міжнародна бізнес-школа INSEAD, Корнельський університет (Cornell University), і Всесвітня організація інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO) дозволяють виокремити дві характерні тенденції на глобальному ринку освітніх послуг. Перша – це нарощування темпів обсягів послуг (доходів від надання послуг) та якісні зміни у структурі послуг, а саме збільшення переліку напрямів підготовки фахівців, розширення форм та видів отримання нових знань. Ці тенденції відповідають позитивним змінам на глобальному ринку високотехнологічних послуг, до яких відносять і освітні послуги. Стрімкий розвиток глобального ринку високотехнологічних послуг є важливим індикатором визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), річний обсяг експорту світового ринку високотехнологічних послуг (KIS-послуги) за 2013 р. становив 3,35 трлн. дол., з них послуги з високою інтенсивністю знань (HKIS-послуги) – 1,65 трлн. дол., та послуги з меншою інтенсивністю знань (LKIS-послуги) – 1,7 трлн. дол. (рис. 1).

Другою ознакою розвитку глобального ринку освітніх послуг є зростання попиту на фахівців новітніх професій, що є результатом структурних змін на міжнародному ринку праці та тенденцій у сфері пріоритетних напрямів наукових досліджень провідних країн світу та міжнародних корпорацій.

Відповідно до дослідження науково-теоретичних засад інноваційного розвитку світової економіки основними факторами зростання попиту є інтелект, інформація та інвестиції, при цьому слід відзначити, що перші два складники значною мірою формуються в системі освіти [10].

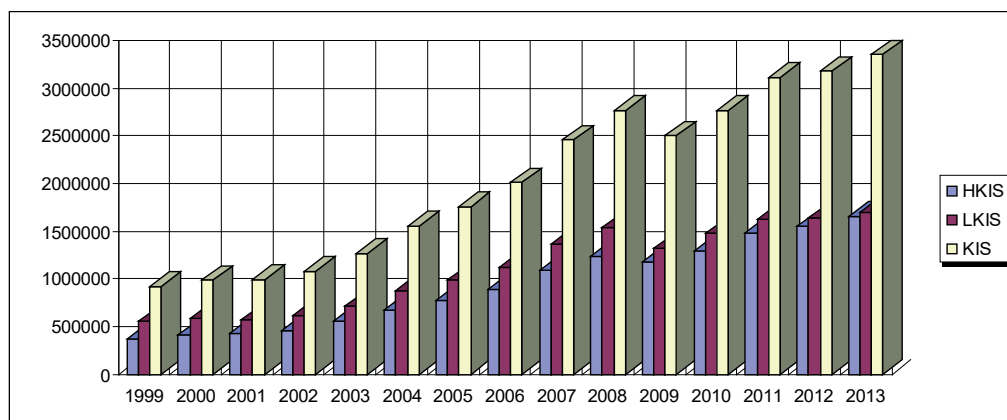

Рис. 1. Динаміка розвитку світового ринку високотехнологічних послуг, млн. дол., за період 1999–2013 рр.*

*складено за даними джерела [19].

Розвиток освіти є передумова інноваційного розвитку країни та забезпечення міжнародної конкурентоздатності національної економіки. В країнах-інноваторах рівень вищої освіти населення значно вищий, ніж у країнах, що розвиваються і мають трансформаційну економіку. Наприклад, в Японії, яка займає 6 місце у рейтингу глобального індексу міжнародної конкуренції, 94% школярів отримують вищу освіту [16, 20].

У ЄС, згідно зі звітами Євростату, найбільша кількість людей у віці від 30 до 34 років, які мають диплом про вищу освіту, проживає в Ірландії – 51,1%. Відтак Кіпр – (49,9%), Люксембург (49,6%) та Литва (48,7%). Найменше таких людей проживає в Італії (21,7%), Румунії (21,8%) та на Мальті (22,4%). Загалом у 2012 р., у порівнянні з 2005 р., відсоток людей (30–34 роки) з вищою освітою зріс у всіх країнах-членах ЄС. Зокрема, він майже подвоївся у Латвії (з 18,5% у 2005 р. до 37% у 2012 р.), Чеській Республіці (з 13% до 25,6%) та Румунії (з 11,4% до 21,8%) [21].

Рівень населення з вищою освітою є важливим фактором забезпечення сталих макроекономічних показників країни, зокрема індексу безробіття. Випускники вузів краще захищені від безробіття і більше заробляють, ніж люди без вищої освіти. В Євросоюзі рівень безробіття серед осіб з вищою освітою у віці 20–34 рр. становить 7,1%, а серед людей з середньою освітою – 10,9% (тобто в півтора рази вище). Більше того, є свідчення, що середній дохід зростає з підвищенням рівня освіти: в середньому по ЄС дохід осіб з вищою освітою на 63% більший, ніж осіб з середньою освітою, і більше ніж у два рази перевищує дохід людей з початковою освітою [22].

Як показують дослідження, інноваційний розвиток країн-членів ЄС є пріоритетний уже на протязі багатьох років. На державному рівні приймаються стратегічні програми, законодавчі акти, що задають вектор розвитку держав. На сьогоднішній день в ЄС діє програма Europe 2020. Стратегія Europe 2020 направлена на розвиток через: більш ефективні інвестиції в навчання, дослідження та інновації, перехід на шлях низьковуглецевої економіки та скорочення бідності через створення нових робочих місць. Стратегія орієнтована на п'ять амбітних цілей у сфері зайнятості, інновацій, освіти, боротьби з бідністю і клімату/енергії.

Список десяти світових лідерів у сфері інновацій практично не змінюється. У рейтингу країн світу за рівнем інноваційних можливостей і результатів як і раніше лідирує Швейцарія, відтак – Великобританія, Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Сполучені Штати, Сінгапур, Данія, Люксембург і Гонконг. Результати порівняння тенденції попередніх років (2012 і 2013 рр.) свідчать, що Швеція знаходилась на другому місці після Швейцарії [12].

За оцінками експертів, Швеція має найкращу інноваційну систему в Європейському Союзі, яку наслідують Фінляндія, Данія, Німеччина – країни з найбільш стабільним розвитком інноваційного напрямку економіки з 2007 р. [21]. Невід’ємною частиною національної інноваційної системи є модель процесу комерціалізації інновацій університетів, яка має три ступені реалізації (рис. 2).

На першому етапі реєструється ідея проекту та відбувається її перевірка на важливість та оригінальність. На другому етапі комерціалізації проводиться його оцінка, створюється план проекту та бізнес-концепція. На завершальному етапі створюється бізнес-план проекту та визначаються права на інтелектуальну власність автора проекту [4, С.56–57]. Відтак починається реалізація проекту за межами ВНЗ. На основі даної системи відбувається комерціалізація науково-технічних розробок не тільки у Швеції, а вже й в інших країнах ЄС.

Політика шведського уряду спрямована на посилення позицій Швеції як «науково-дослідницької нації» і, отже, поліпшення її глобальної конкурентоспроможності в технологічній сфері. Для досягнення цієї мети уряд Швеції застосовує три основні підходи: розвиток незалежних досліджень; державні структури не повинні «заважати» так званим незалежним дослідникам, але за необхідності повинні допомагати їм і визначати найбільш перспективні напрямки розвитку НДДКР; фінансова підтримка розробки науково-технічних винаходів «світового класу». За даними Державної Агенції інноваційних систем -Vinnova, у шведському науковому «ландшафті» є кілька «гірських піків світового класу», тобто винаходів і відкриттів світового рівня [19]. Умовою світового успіху є співпраця всіх зацікавлених сторін для реалізації інноваційного шляху розвитку Швеції. На НДДКР Швеція виділяє 3,6% свого ВВП. Основна частина НДДКР, фінансованих

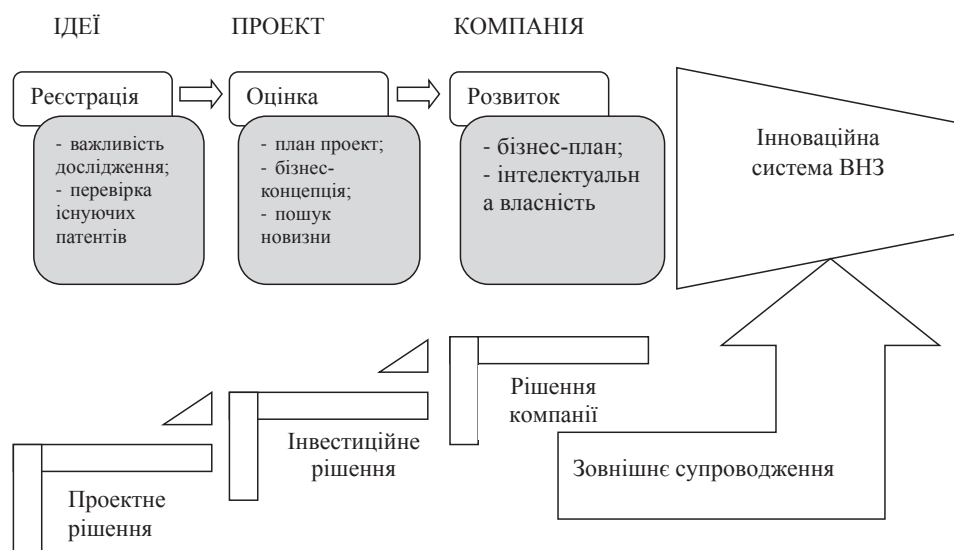

Рис. 2. Шведська модель процесу комерціалізації інновацій в університетах

державою, проводиться в університетах і вищих навчальних закладах. В рамках свого науково-дослідного бюджету уряд Швеції віддає перевагу трьом наступним стратегічним напрямкам: медицина, біологія та біотехнологія; інформаційно-телекомунікаційні технології; екологія, клімат-контроль, сталий розвиток.

Високий рівень конкуренції на глобальному ринку високих технологій є стимулюючим фактором для нових ініціатив урядів країн у сфері освіти і науки. Так, Великобританія зробила прорив і випередила Швецію, змістивши її на 3-місце у рейтингу (табл. 1), визначивши пріоритетність інновацій для економіки країни. У 2010 р. уряд опублікував «План фінансування науки і дослідницької діяльності у Великобританії на період з 2011–2012 фін. р. до 2014–2015 фін. р.». Згідно з цим планом щорічна сума витрат на дані цілі становить близько 4,6 млрд. ф. ст. і в листі Міністерства фінансів Великобританії в жовтні 2013 р. урядом були підтверджені плани по збереженню даного обсягу фінансування на зазначеному рівні щонайменше до 2015–2016 фін. р. [15].

Великобританія є одним зі світових лідерів у сфері наукових досліджень та інноваційної діяльності. На початок 2014 р. в університетах нараховувалось 2,495млн. студентів, тридцять із 150 британських університетів, що займаються науковими дослідженнями, входили в Топ-200 університетів світу згідно з системою рейтингу «The world university rankings» [13]. Про якість наукових досліджень свідчить той факт, що на Великобританію припадає лише 3% світових витрат на наукові дослідження, хоч науковцями публікується близько 6% наукових статей у світі і 16% у найбільш цитованих наукових виданнях. Більше 50% витрат на наукові дослідження у Великобританії припадають на п'ять секторів – фармацевтику, біотехнології; аерокосмічну галузь і оборону; комп'ютерні технології; банківську сферу і автомобілебудування [17]. За останнє десятиліття британські вчені отримали 12 нобелівських премій.

Слід відзначити, що на глобальному ринку швидкими темпами зростають високотехнологічні послуги у сфері освоєння космосу та зондування Землі. Динаміка використання космічних апаратів щороку зростає. Так, найбільшу частку супутників у 2013 р. було запущено з метою виконання науково-дослідницьких робіт (42,14%), забезпечення зв'язку (18,27%) та виконання робіт військового спрямування (17,26%) [14]. Уряди країн, провідні приватні університети світу розробляють програми з освоєння новітніх послуг і підготовки спеціалістів готових до реалізації інноваційних проєктів. Наприклад, розподіл державного фінансування на наукові дослідження і розробки у Великобританії здійснюється за двома основними напрямками: – надання грантів університетам на основі результатів їх діяльності через організації з фінансування вищих навчальних закладів (Фінансові ради в Англії, Шотландії і Уельсі і Міністерство зайнятості та освіти у Північній Ірландії); – фінансування інших дослідницьких організацій через мережу семи Дослідних рад (Research Councils) на конкурсній основі. Окремі суми фінансування виділяються BIS Британському космічному агентству (UK Space Agency), створеному як його підрозділ в 2011 р. У рамках Агентства була консолідована реалізація програм у сфері освоєння космосу. BIS також відповідає за фінансування трьох незалежних національних академій Великобританії: Королівське товариство (Royal Society) – національна академія наук Великобританії; Британська академія (British Academy) – об'єднує дослідження в галузі гуманітарних і соціальних наук; Королівська академія інженерних наук (Royal Academy of Engineering) [17].

Аналіз діяльності уряду Великобританії свідчить про важливість наявності національної стратегії розвитку освіти та науки, постійного моніторингу ситуації на ринку високотехнологічних послуг з метою внесення необхідних змін до програми фінансування та регулювання розвитку освіти та науки.

Важливим напрямом розвитку університетської освіти є також формування ареалів інноваційного розвитку територій, ядром яких є новітня освіта. Технологічні ареали – це кластери взаємозалежних підприємств, що працюють в одній галузі або в суміжних галузях і розташовані в одному географічному регіоні. Ці підприємства ділять спільну інфраструктуру, ринок праці та послуг і мають справу з подібними можливостями і ризиками. У міжнародній практиці існує кілька організаційних форм, в яких успішно функціонують технопарки.

Важливим складником загальноосвітніх тенденцій на ринку освітніх послуг є розвиток інноваційних форм навчання на основі ІТ-технологій. Нові інноваційні підходи до навчання охоплюють усі рівні освіти, починаючи з дошкільної освіти і закінчуючи університетами для людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати аналізу науково-теоретичних джерел стверджують, що на глобальному ринку світових послуг за останні 10–15 років, у контексті розвитку загальноосвітніх тенденцій створення високотехнологічного суспільства, сформувалася нова система цінностей в діяльності провідних університетів, серед яких особливе місце займає інноваційний складник. Проявом нових підходів до надання освітніх послуг є формування в університетах ефективних економічних систем з комерціалізації інновацій, до діяльності в яких активно залучаються студенти. Формування інноваційної активності студентів – важлива ознака сучасних тенденцій розвитку університетської освіти.

За результатами діяльності університетів ЄС з комерціалізації науково-технічних розробок можна зробити такі висновки: процес комерціалізації інновацій має відбуватися за активної взаємодії бізнесу, держави та освіти за чіткою схемою на постійній основі, а не періодично; для успішного інноваційного розвитку економіки країни потрібна активна державна підтримка малого та середнього бізнесу та підприємництва шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату у сфері фінансування університетської науки та освіти.

Важливою складовою частиною економіки знань має стати наявність системи (механізмів) формування та передачі знань від їх зародження до втілення в нових технологіях і продукції, що має інноваційний характер, тобто йдеться про процеси дифузії знань, які мають як ендегенний, так і екзогенний вимір.

В умовах міжнародної конкуренції країна не повинна відставати в економічному розвитку від своїх основних конкурентів, а отже, має підтримувати свої інтелектуальні досягнення на найвищому рівні. Ця логіка конвергенції зберігає свої переваги, але має й недоліки, оскільки завжди існує небезпека того, що вона призведе до копіювання цілей інших країн (регіонів, компаній, університетів), шаблонних та трафаретних підходів до управління.

Дивергенція форми трансферу знань має ґрунтуватися на економічній доцільності та на ефективності передачі знань та технологій, враховуючи можливості та сильні сторони суб'єкта трансферу. Для удосконалення власної схеми співробітництва між університетами та бізнесом варто розглянути міжнародний досвід та виокремити схеми взаємодії суб'єктів інноваційної системи, якими у подальшому можна скористатися в нашій країні.

Бібліографічні посилання

1. **Амоша, О. І.** Сучасні підходи щодо здійснення взаємодії академічної науки, освіти і промислового виробництва [Текст] / О. І. Амоша, А. І. Землянкін, Г. В. Моїсєєв // Економіка та держава. – 2007. – № 3. – С. 4–7.
2. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір [Текст] / Д. Г. Лукьяненко та ін.; за заг. ред. Д. Г. Лукьяненка та А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2008. – 420 с.
3. **Голиченко, О. Г.** Высшее образование и наука: интеграция или партнерство? [Текст] / О. Г. Голиченко // Экономика и мат. методы. – 2005. – Т. 41. – № 1. – С. 119–127.
4. Досвід європейських університетів з комерціалізації інновацій та можливості його застосування в Україні [Текст]: моногр. / Заг. ред.: В. Шатоха. – Д.: «Дріант», 2014. – 246 с.
5. **Катаєв, О.** Підходи до управління інноваційною діяльністю науково-освітнього комплексу [Текст] / О. Катаєв // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 88–93.
6. **Китова, Г. А.** Интеграция науки и образования в экономике знаний [Текст] / Г. А. Китова, Т. Е. Кузнецова // Информ. о-во. – 2005. – № 5. – С. 32–36.
7. **Левицкий, Ю. В.** Становление целостности образования, науки и производства в информационном обществе [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соиск. науч. степ. д-ра филос. наук: спец. 09.00.01 / Ю. В. Левицкий. – Омск, 2007. – 30 с. – Режим доступа: vak.ed.gov.ru/announcements/filosof/LevickiYuV.doc. – Загл. с экрана.
8. **Мешко, Н. П.** Управління інноваційно-інвестиційним потенціалом мезорівня в умовах міжнародної інтеграції [Текст]: моногр. / Н. П. Мешко. – Д.: ДНУ, 2008. – 428 с.
9. **Мешко, Н. П.** Університет у національній інноваційній системі [Текст]: моногр. / Н. П. Мешко, М. В. Поляков, Є. М. Суліма. – Д.: ДНУ, 2012. – 436 с.
10. **Отенко, І. П.** Розвиток компетенцій підприємства на основі стратегічних знань [Текст]: Моногр. / І. П. Отенко, О. С. Преображенська. – Х.: ВД «Інжек», 2012. – 272.
11. **Пахомов, С. Ю.** Глобальна конкуренція: нові явища, тенденції та чинники розвитку [Текст] / С. Ю. Пахомов. – К.: КНЕУ, 2008. – 224 с.
12. Innovation Report 2013. National Association of Manufacturers [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nam.org/innovationreport.pdf> – Title from the screen.
13. Innovation Union Scoreboard 2014 [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf – Title from the screen.
14. Каталог спутников по странам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mapgroup.com.ua/kosmicheskije-apparaty>. – Загл. с экрана.
15. Global Competitiveness Report_2013–14. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www3.weforum.org/docs/WEF> – Title from the screen.
16. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Electronic resource] – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitiveness_Report_2014–15.pdf – Title from the screen.
17. Великобритания. Государственные затраты на образование [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://knoema.ru/atlas/> – Загл. с экрана.
18. Веб-сайт ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.un.org/ru/ – Заголовок з екрана.
19. Sweden's innovation agency [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.vinnova.se/en/> – Title from the screen.
20. Япония – экономические показатели – 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.tradingeconomics.com/japan/indicators> – Загл. с экрана.
21. Ірландія – країна-лідер ЄС за кількістю людей з вищою освітою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1207752-irlandiya-krayina-lider-yes-zakilkistyulyudey-z-vischoyu-osvitoyu> – Заголовок з екрана.
22. ЄС планує збільшити відсоток осіб з вищою освітою – яким чином? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net/?category=1&id=1367> – Заголовок з екрана.

Надійшла до редколегії 18.01.2015

УДК 334.726

С. Е. Сардак, О. В. Сливенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Досліджено теоретичні та історичні аспекти транснаціоналізації. Визначено роль ТНК у процесі транснаціоналізації національної економіки України. Розглянуто економічні показники, переваги та недоліки діяльності ТНК в Україні.

Ключові слова: транснаціоналізація, національна економіка, ТНК, інвестиції, альянси.

С. Э. Сардак, А. В. Сливенко

ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Исследованы теоретические и исторические аспекты транснационализации. Определена роль ТНК в процессе транснационализации национальной экономики Украины. Рассмотрены экономические показатели, преимущества и недостатки деятельности ТНК в Украине.

Ключевые слова: транснационализация, национальная экономика, ТНК, инвестиции, альянсы.

S. E. Sardak, O. V. Slivenko

THE TRANSNATIONALIZATION OF NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The study determined that in the twenty-first century trends of world development is due to the interaction of States, international organizations and transnational structures. Therefore, the aim of the article is to examine the theoretical and practical foundations of transnationalization in the economy of Ukraine. To achieve this goal were applied scientific methods of theoretical generalizations, comparisons, method of complex and structural analysis. In the article the characteristic of transnational structures, their historical stages of development and scope of activities. The analysis of both positive and negative consequences of the activities of foreign TNCs in the economy of Ukraine. Defined by the largest Russian TNCs. Scientific novelty is determine if you need to record the state of the transnationalization of the national economy for the optimization of state programs, policies, concepts and regulatory framework. The results of this paper can be used as a theoretical and practical basis for further in-depth study of the state transnationalization of national economy of Ukraine.

Key words: internationalisation, national economy, TNCs, investment, alliances.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. транснаціоналізація постає однією з глобальних тенденцій розвитку світової економіки й слугує інструментом економічного зростання національних економік і суб'єктів господарювання. У результаті розгортання транснаціоналізації активізуються міжнародна інвестиційна діяльність, міжнародна торгівля, науково-технічний обмін та інтеграційні процеси. І можна стверджувати, що саме через взаємодію держав, міжнародних організацій і транснаціональних структур визначається спрямування світового розвитку [17, с. 150–175].

Так, головні рушії транснаціоналізації – ТНК, контролюють понад 50% світового промислового виробництва, 67% міжнародної торгівлі, понад 80 патентів

і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау, майже 90% прямих іноземних інвестицій; переміщення лише 1–2% маси грошей, що знаходяться у їх володінні, цілком здатні змінити паритет національних валют; економічні можливості великих ТНК порівняно з ВВП середніх держав (ринкова капіталізація окремих ТНК перевищує 500 млрд. дол., а щорічні обсяги продажів становлять 150–200 млрд. дол.) [7;16]. ТНК здійснюють понад чверть світового виробництва товарів і послуг, третину експорту промислової продукції та 4/5 торгівлі технологіями та управлінськими послугами [18, с. 129]. Менше ніж 1% корпорацій фактично являють собою ядро глобальної економічної гіперструктури, яка контролює половину світової економіки; капітал мільярдерів-власників у США складає 10% ВВП, у Китаї – 2,6, в Росії – понад 10, а в Україні – 37% [6, с. 27]. Наприкінці першого десятиліття XXI ст. налічувалося близько 82 тис. ТНК, які мали 810 тис. зарубіжних філій, і завдяки 90% обсягу прямих іноземних інвестицій у світі вони суттєво впливали на стан національних економік [24]. Більше того, у 2012 р. загальна вартість активів ТНК зросла до 87 трлн. дол. (що на 15 трлн. більше світового ВВП), а зайнятість складала 72 млн. чоловік, що відповідає 2,2% від загальної кількості працюючих у світі; серед 100 найбільших національних економік світу тільки 60 були економічно суверенними від ТНК (так, доходи найбільшої американської ТНК ExxonMobil, в якій зайнято всього близько 77 тис. чоловік, в 2012 р. склали 453 млрд. дол., що в 2,5 рази більше розміру ВВП України [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти транснаціоналізації розглядали закордонні вчені: Н. Вафіна [4], С. Карпова [7], О. Климовець [8], А. Куерво-Казура [1], В. Медведєв [3], Т. Файст [2]. Феномен транснаціоналізації ґрунтовно досліджували такі вітчизняні науковці: М. Крамар [10], А. Кузнецов [13], Д. Лук'яненко [6], Ю. Макогон [21], Т. Орехова [21], А. Поручник [6], В. Самофалов [16], С. Сардак [17], С. Сіденко [18], К. Тетюра [20], Л. Шабаліна [24].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність численних публікацій, за ґрунтового дослідження даної проблематики можна відзначити протиріччя розвитку транснаціоналізації, дискусійність трактування авторами її природи та форм, а також різні оцінки результатів процесу розгортання у національних економіках [6, с. 47–60; 21].

Формулювання мети. Метою дослідження є визначення теоретичних і практичних основ транснаціоналізації в національній економіці України. Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові методи теоретичного узагальнення, порівняння, метод комплексного та структурного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «транснаціоналізація» вперше був ужитий Т. Левітом у 1993 р, який позначив феномен злиття ринків окремих продуктів, вироблених найбільшими транснаціональними корпораціями [8]. За економічним змістом транснаціоналізація розглядається: як вища форма інтернаціоналізації національних економік і їх економічний базис [6, с. 47], вихід за національні межі [4, с. 5], транснаціональна діяльність [6, с. 81]. Даний процес розглядається як розширення міжнародної діяльності компаній, експансія іноземних ринків, переплетіння капіталів за рахунок поглинання фірм інших держав, створення спільних компаній, залучення коштів іноземних банків, встановлення міцних довготривалих зв'язків за кордоном, формування мережових і асоціативних структур, інтеграційних об'єднань держав та ін.

Транснаціоналізація розгортається на всіх рівнях економіки – на мікрорівні (транснаціоналізація компаній); мезорівні (транснаціоналізація регіонів, галузей, ринків); макрорівні (транснаціоналізація національних економік); мегарівні (транснаціоналізація світового господарства). Даний процес охоплює й різні сфери економіки – транснаціоналізація виробництва, транснаціоналізація капіталу, транснаціоналізація людського ресурсу, транснаціоналізація бізнесу тощо.

Джерела транснаціоналізації сягають XVI–XVII ст., але перші транснаціональні структури почали формуватися наприкінці XIX ст., а протягом XX–XXI ст. вони набули ознаки сучасного типу: транснаціональні корпорації (ТНК), багатонаціональні корпорації (БНК), мультинаціональні корпорації (МНК), міжнародні корпоративні спілки, глобальні компанії, міжнародні стратегічні альянси (МСА), транскордонні стратегічні альянси (ТСА), транснаціональні мережі, метакорпорації тощо. Історичні етапи розвитку ТНК наведено у табл. 1.

На сьогодні ТНК, з одного боку, зацікавлені у подальшій лібералізації та демократизації світового економічного простору, а з іншого – правила, які діють у глобальних масштабах, неприйнятні в ТНК, оскільки в них реалізується планове господарство, встановлюються внутрішні ціни, які визначаються стратегією корпорації, а не ринком. Ця суперечність підпадає й під процес глобалізації, який перерозподіляє сфери економічного впливу й установлює новий економічний порядок.

ТНК мають великий вплив на країни базування і країни, що приймають. Країни, що приймають, схвалюють діяльність ТНК і сприяють розвитку конкуренції, як чиннику припливу прямих іноземних інвестицій, виробництва додаткових видів продукції, створення додаткових робочих місць, активізації внутрішньої торгівлі, впровадження інновацій.

В Україні зареєстровано понад 7 тис. філій іноземних ТНК [12]. Проте питання покращення інвестиційного клімату України і наразі залишається актуальним. Політична та економічна нестабільність непокоїть інвесторів стосовно ділових можливостей в Україні. Проблеми з кредитування реального сектора економіки, складні митні процедури, корупція, затримки відшкодування ПДВ набувають масштабності.

Таблиця 1. Історичні етапи розвитку ТНК*

Етап	Період розвитку	Особливості розвитку
I	Початок XVII ст. – до Першої світової війни	Виникнення та становлення перших ТНК, які масово вивозили капітал з Азії, Африки, Латинської Америки та переробляли в метрополіях
II	Період між світовими війнами	Виробництво військової техніки для провідних країн Європи
III	Після закінчення Другої світової війни – Розпад колоніальної системи (1945–1960 рр.)	Швидке зростання кількості ТНК. Впровадження терміна «Транснаціональні корпорації»
IV	З 1970–1980-х рр. до початку XXI ст.	Формування транснаціональних фінансових конгломератів за рахунок розвитку транспортних та інформаційних комунікацій
V	З початку XXI ст.	Створення корпораціями великих мереж виробництва і реалізації. Швидкий темп зростання кількості зарубіжних філій ТНК

*укладено за даними [15]

Таблиця 2. Провідні ТНК світу в 2014 р. [12]

Назва корпорації	Країна	Ринкова вартість, трлн. дол. США	Кількість працівників
ICBC	Китай	215,6	441902
China Construction Bank	Китай	174,4	348955
Agricultural Bank of China	Китай	141,1	478980
JP Morgan Chase	США	229,7	251196
Berkshire Hathaway	США	309,1	302000
Exxon Mobil	США	422,3	75000
General Electric	США	259,6	307000
Wells Fargo	США	261,3	264900
Bank of China	Китай	124,2	305675
Petroschina	Китай	202	544038

Протягом останніх років вагомими інвесторами в Україну можна назвати: Mittal Steel, Siemens, Volkswagen, Deutsche Telecom, Jabil Circuit and Electronics, Sony, Panasonic, Telelnor, TNK-BP, Coca-Cola, Cargill, Carlsberg, Sun Interbrew, Lraft Foods, Nestle, Phillip Morris, Reemtsma, Raiffeisen Bank, Erste Bank, HVB, ING Paribas, EFG Group, McDonalds, Metro Cash&Carry, Billa, Paterson, UPS, Rehnus Logistics, FedEx, CEVA(TNT), DHL, Emons, AsstrA, Schenker. Якщо ж аналізувати ТНК за галузевою приналежністю, то значна частина компаній зосереджена в торгівлі, переробній галузі, нерухомості та будівництві.

Таблиця 3. Інвестиції ТНК в економіку України станом на початок 2014 р.*

Компанія	Характеристика діяльності	Обсяг інвестицій в економіку України, млн. дол. США
Coca-Cola	Найбільша у світі мережа виробників прохолоджувальних безалкогольних напоїв	272
Nestle	Виробник продуктів харчування та напоїв для здорового образу життя	312,5
Metro Cash & Carry	Перший оптовий оператор продовольчих і непродовольчих товарів	550
McDonalds	Світовий лідер швидкого обслуговування	220
Billa	Мережа супермаркетів європейського зразка	167
Procter&Gamble	Виробники високоякісної продукції домашнього споживання	210
Carlsberg	Одна з провідних пивоварних груп у світі з великим портфелем брендів пива	188
SigmaBleyzer	Зв'язок та телекомунікації, харчова промисловість, розвиток аптечної мережі, торгівля	160
Western NIS Enterprise Fund	Харчова, будівельна та інші галузі	150
Daewoo	Автомобілебудування	160

* Наведено на основі обробки статистичних даних інтернет-ресурсів вказаних компаній.

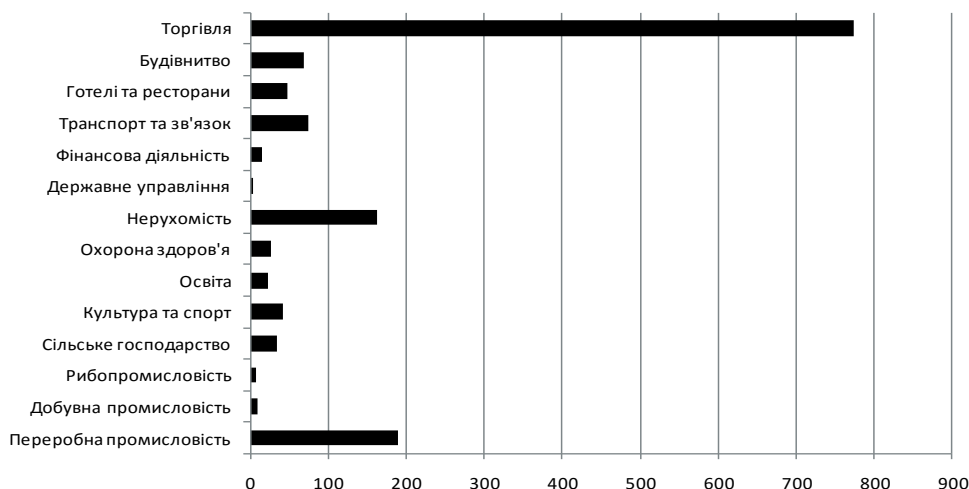

Рис. 1. Розподіл іноземних компаній в Україні за видами економічної діяльності у 2011 р. [11].

Ослаблене національне господарство України потребує додаткового залучення іноземного капіталу та інвестицій, які мають допомогти відновити економіку країни шляхом переоснащення виробництва, стати сильним поштовхом для подальшого розвитку. Проте іноземні інвестори в Україні вкладають капітал головним чином у фінансово-посередницькі сфери зі швидким обігом вкладених засобів з високим прибутком [24]. Популярним напрямом для іноземних інвесторів можна назвати також і переробну промисловість, яка є виробником кінцевої продукції.

До вищенаведеної інформації можна додати, що першими у полі зору іноземних інвесторів є розвинуті і перспективні сектори країн що приймають, унаслідок чого нав'язується інша корпоративна культура, технології тощо. Основою національної економічної безпеки багатьох країн вважають такі галузі, як металургія, суднобудування, транспорт, а втім Україна дозволяє іноземним інвесторам проникнути в ці галузі, що може призвести до зростання залежності економіки країни від іноземних ТНК.

Водночас в Україні сформовані і власні ТНК: ФПГ «СКМ», «DCH» Холдінг, НВГ «Інтерпайп», БАТ «Укрнафта», NEMIROFF Холдінг, ЗАТ «ВО КОНТИ», Noosphere Ventures, «КК «ROSHEN», «Кернел», «ІСД», «Свраз Україна», «Ритейл Груп», «ДФ Груп» [11]. Характеристику провідних українських ТНК наведено у табл. 4.

Коло сучасних українських ТНК, насамперед, формується навколо сировинних, автобудівних та агропромислових сфер господарювання, що дає змогу кваліфікувати зазначені вітчизняні корпорації як класичні зразки дослідженої структури ринкових відносин. Тобто вони мають спільні характеристики та ознаки існування, притаманні світовим ТНК.

Звичайно, ТНК через організацію власної діяльності з метою збагачення та розвитку мають безпосередній вплив на всі ланки сучасного соціального життя на територіях господарювання. Тому доцільно визначити головні переваги та недоліки в діяльності ТНК для країни базування та країни, що приймає (табл. 5).

Таблиця 4. Українські ТНК [22]

Компанія	Характеристика діяльності	Дохід за 1 пів-річчя 2014 р., млн. грн
Метінвест (група компаній СКМ)	Група компаній СКМ є найбільший в Україні й в СНГ виробник залізорудної сировини та сталі. Це і гірничодобувні дивізіони в Україні та США, збутові мережі у країнах Північної Америки, Європі та Близької Азії	71071,4
Кернел	Агропромислова компанія в Україні та в Росії. Експортує на міжнародні ринки кожного року майже 6 млн. т. сільськогосподарської продукції	14807,3
Індустріальний союз Донбасу	Металургійна група корпорації «ІСД» є у трійці лідерів сталеварної промисловості України, а також входить до 30 найбільших металургійних компаній світу за версією Міжнародного Інституту чавуна і сталі. Активно інвестує кошти у ринки Східної та Центральної Європи – Україну, Польщу, Угорщину, Чехію	13833,2
Укртатнафта	Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія – лідер нафтопереробної промисловості України та крупніший виробник високоякісних нафтопродуктів	10083,8
Євраз Україна	Металургійна та гірничодобувна компанія з активами в Росії, Україні, США, Канаді, Чехії, Італії, Казахстані та Південній Африці. Компанія входить до 20 крупніших виробників сталі у світі. У 2013 р. виробили 16,1 млн. т. сталі	6397,3
Остхем (ДФ Групи)	Азотний бізнес є один із ключових напрямів для Group DF, представлений холдинговою компанією ОСТХЕМ. Group DF диверсифікована міжнародна група компаній, що здійснює свою діяльність у ряді країн Європи та Азії. Основними напрямками діяльності Групи є азотний, титановий, газовий і банківський бізнеси. До інших сфер діяльності Групи входить агробізнес, медійний бізнес, содовий бізнес і нерухомість	6379,3
Інтерпайп	Найбільша у світі компанія-виробник безшовних труб та залізничних колес. Обсяг продажу трубних виробів понад 1,1 млн. т. у 2012р., та 250 тис. т. колесної продукції	6225,8
Ритейл груп	Мережа супермаркетів «Велика кишеня» та «Велмарт». Навесні 2014 р. був відкритий розподільчий центр у Молдові та перший гіпермаркет у Кишиневі	3100
Рошен	Один із найбільших світових виробників кондитерських виробів (320 видів високоякісної продукції). Головний офіс у Києві, виробництво – у Росії, Литві, Угорщині. Загальний обсяг виробництва продукції сягає 450 тис. т. на рік	2856,5
УкрАВТО	Лідер українського автомобільного ринку. Впроваджуючи найновітніші методи ведення бізнесу, передові технології діагностування, виробництва та ремонту автомобілів, корпорація забезпечує стабільність та надійність своїм численним клієнтам і партнерам. Розвиває підприємства з виробництва комплектуючих в Україні та Польщі	2459,3
Терра Фуд	Один із найбільших в Україні аграрних холдингів, що працює в сегменті молочної та м'ясної продукції, а також займається сільським господарством та має виробничі потужності в Україні та Росії	2171,5
Неміров	Входить до трійки найбільших глобальних горілчаних компаній та експортує свою продукцію у більше ніж 80 країн світу. У 2006 р. створено мережу ТД Неміров у Росії. У 2008 р. року розпочинає виробництво горілки у Росії та створює мережу в Білорусії	1277,8

Таблиця 5. Наслідки діяльності ТНК*

Для країни базування	Для країни, що приймає
Негативні	
- Операції ТНК, маючи інтернаціональну глобальну сутність, суперечать територіально обмеженій компетенції держави базування - Через розширені можливості ТНК держава вимушена впроваджувати радикальні важелі регулювання іноземних інвестицій аж до заборони інвестування в окремі галузі - Існування особливих умов інвестування у ТНК дозволяє вивезення національних напівфабрикатів для виробництва на територію країн, що приймають, навчання кадрів за окремими програмами, для конкретної ТНК, що спричиняє звуження професійної уніфікації трудових ресурсів країни, розширення експорту та виведення всієї вітчизняної продукції за кордон - ТНК має власну корпоративну ідеологію, яка забезпечує можливість створювати власні спецслужби і мати достатню кількість зброї, що становить ризик для національної безпеки країни базування - Особливості організації бізнес-процесу ТНК створюють передумови щодо порушення державних законів у частині грошових операцій, а саме ТНК має спокусу переведення великих грошових потоків з однієї країни до іншої	- Упровадження НДДКР ТНК здійснює, як правило, без участі представників країни, що приймає - З метою забезпечити стабільний внутрішній стан справ у кризовий період ТНК концентрують власний капітал у країні базування - У країнах з високим податковим бар'єром ТНК застосовують цінові маніпулювання за для ухилення від податків - В умовах жорсткої конкуренції ТНК створює для компаній, країни що приймає, безальтернативні умови переходу до безперспективних напрямів господарювання - ТНК організовує діяльність в умовах посиленої експлуатації і зовнішнього контролю з власного боку - В країні, що приймає, ТНК розгортають виробництва з відсталою технічною базою та екологічно небезпечні підприємства - Виробничу сферу філіальної мережі ТНК будують за принципом виснаження природного потенціалу країн, що приймають - У результаті діяльності ТНК існує ризик порушення чітко організованого інвестиційного процесу - ТНК здійснює тиск на владні інститути країн, що приймають, з метою лобіювання власних інтересів - ТНК широко співпрацюють з представниками різних мас-медіа щодо поширення впливу на формування місцевої громадської думки
Позитивні	
- Організація розвиненої системи філій ТНК за кордоном забезпечує зміцнення зовнішньоекономічних позицій вітчизняного виробництва в цілому - Як вагомий міжнародний інвестор ТНК обов'язково залучається в країні базування до фінансування державних програм, партійних систем та армії - Зовнішньоекономічний та зовнішньополітичний вплив ТНК на події світового рівня держава використовує у власних інтересах - Існуючи як джерело значного поповнення бюджету країни, що приймає, ТНК має вагомий вплив на її уряд - Власна держава завжди розглядає ТНК як інструмент національної політики	- Розміщення будь-якого суб'єкта господарювання іноземного походження, зокрема ТНК, створює нові можливості стимулювання розвитку національної економіки країни, що приймає - Організація ТНК на території країни, що приймає, нового виробництва із закінченням циклом виготовлення продукції впливає на збільшення обсягу продукту, що взагалі виробляється в країні, що приймає, і прибутку її споживачів - Інвестиційна діяльність ТНК забезпечує прискорення економічного зростання і розвитку країни, що приймає - Оскільки ТНК, як правило, будує свою початкову діяльність закордоном на вітчизняному сировинному складнику, то сприймається вона в країні, що приймає, як джерело одержання додаткових ресурсів - Бюджет країн, що приймають, поповнюється податковими відрахуваннями від діяльності філій ТНК - Організація робочих місць на дочірніх підприємствах ТНК для громадян країни, що приймає, сприяє зменшенню безробіття закордоном - Налагодження іноземного виробництва ТНК змушує виробників країн, що приймають, до випуску конкурентоспроможної продукції

* Складено авторами за даними [5; 19; 9].

Наявність відносно дешевої робочої сили, якісної природно-сировинної бази, висококваліфікованих спеціалістів, великого ринку збуту та широкого простору для приватизації дозволить ТНК проводити модернізацію капіталомістких виробництв, підвищуючи їх загальний технологічний рівень та посилюючи конкурентні переваги на міжнародних товарних ринках.

Оскільки іноземні інвестори зацікавлені насамперед у максимізації прибутку, а отже, й тільки у високоприбуткових галузях, то це може справити негативний вплив на деякі промислові галузі, оскільки вони є інноваційно-залежні. В Укра-

їні транснаціоналізація здійснюється шляхом захоплення стабільно зростаючих підприємств, до того ж замість забезпечення виробництва новими технологіями й обладнанням впроваджуються нові виробничі програми без оновлення виробничих фондів [23].

Крім того, необхідно зазначити, що за останнє десятиріччя зріс інтерес транснаціональних структур до укладання міжфірмових угод, так званих МСА (ТСА).

Міжнародні стратегічні альянси – це міждержавні міжкорпоративні форми здійснення спільної або пайової діяльності на основі багатосторонніх контрактів компаній різних країн шляхом проведення спільної маркетингової, фінансової, інноваційної, інвестиційної та операційної діяльності. Участь у таких мережах є значною перевагою, оскільки уможливорює доступ компаніям до комплементарних ресурсів, досвіду і знань партнерів із споріднених або суміжних галузей. До трійки найактивніших країн зі створення транснаціональних альянсів входять США, Німеччина та Японія; серед галузей, переважно з високою складністю технологій вирізняють такі, як: біохімія, інформаційні технології, автобудування.

Так, прикладом створення транснаціонального стратегічного альянсу є Video Home System (VHS) та Compact Disc (CD), зі світовими стандартами в аудіо- та візуальних продуктах. Ще одним прикладом є транснаціональний стратегічний альянс у автомобільній галузі, до якого увійшли 33 провідні компанії Європи та Азії з машинобудування, для досягнення спільної головної мети – запровадження на світовий ринок автомобіля, працюючого на гідроенергетичному пальному [14; 20].

Серед вітчизняних першопроходців зі створення МСА (ТСА) були машинобудівельні підприємства, стратегічна мета для яких – пошук замовлень на виробництво та постачання обладнання. ЗАТ «Новокраматорський машинобудівельний завод» постачав для Siemens та Voest Alpine металургійне обладнання. Сучасні вітчизняні МСА присутні майже в усіх сферах національної економіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Транснаціоналізація національної економіки України є закономірне історичне явище, а отже сприяє активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Значний природоресурсний потенціал України є головним фактором привабливості для іноземних інвесторів, але важливо стримувати нераціональні форми її розгортання. Діяльність іноземних ТНК в економіці України необхідно аналізувати як за позитивними, так і негативними чинниками, оптимізуючи державні програми, стратегії, концепції та нормативно-правову базу стосовно транснаціоналізації. Мета таких дій – захистити національні інтереси країни, виражено підходити до діяльності іноземних і вітчизняних ТНК, заохочувати розвиток перспективних галузей національного господарства.

Бібліографічні посилання

1. **Cuervo-Cazurra, A.** The multinationalization of developing country MNEs: The case of multinationals [Text] / A. Cuervo-Cazurra // Journal of International Management. 2007. 5 (13). № 3. – P. 258–277.
2. **Faist, T.** Transnationalization and Development: Toward an Alternative Agenda [Text] / T. Faist // Social Analysis. 2009. – Vol. 53(3). – P. 38–59.
3. **Medvedev, V.** Economic Foundations and Practical Results of Transnationalization Processes / 1st International Conference Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches, ESPERA 2013 [Text] / V. Medvedev, M. Badileanu, M. Bulearca // Procedia Economic and Finance. – 2014. – p. 42–47.

4. **Вафина, Н. Х.** Транснационализация производства в свете теории самоорганизации экономических систем. [Текст] / Н. Х. Вафина – М.: КГФИ, 2002. – 316 с.
5. Вплив транснаціоналізації на національну економіку та безпеку держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-18.pdf>. – Заголовок з екрана.
6. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование [Текст]: моногр. / Д. Лукьяненко, [и др.]; под науч. ред. профессоров Д. Лукьяненко, [и др.]. – К.: КНЭУ, 2013. – 466 с.
7. **Карпова, С. В.** Инновационные стратегии маркетинговой политики современных ТНК [Текст] / С. В. Карпова: монографія. – М., 2009. – 206 с.
8. **Климовец, О. В.** Интернационализация и транснационализация факторов производства – объективная основа развития мировой экономики [Электронный ресурс] / О. В. Климовец. – Режим доступа: <http://ecsosman.hse.ru/data/2011/10/27/1267245678/69.pdf>. – Загл. с экрана.
9. **Козак, Ю. Г.** Наслідки діяльності філій ТНК для країн Північної Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.westudents.com.ua/glavy/20239-nasldki-dyalnost-flytnk-dlya-kran-pvchno-ameriki-.html> – Заголовок з екрана.
10. **Крамар, М.** Транснаціоналізація як напрям інноваційного розвитку економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mns2013.3dn.ru/publ/sekcija_1/transnacionalizacija_jak_naprjam_innovacijnogo_rozvitku_ekonomiki_ukrajini/2-1-0-75. – Заголовок з екрана.
11. **Крилова, К. В.** Вплив транснаціоналізації на національну економіку та безпеку держави [Електронний ресурс]. / К. В. Крилова, Б. С. Серебренніков. – Режим доступу: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-18.pdf>. – Заголовок з екрана.
12. Крупнейшие транснациональные компании мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://prezi.com/gkxlarenj5n5/presentation>. – Загл. с экрана.
13. **Кузнецов, А.** Страна в объятиях транснационального капитала [Текст] / А. Кузнецов // Foreign Affairs chronicles. – 2013. – № 1. – С. 146–152.
14. **Кузнецов, В. Г.** Транскордонні стратегічні альянси: економічна природа та тенденції розвитку [Текст] / В. Г. Кузнецов, У. О. Іванова // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2009. – № 4. – Т. 1 – С. 111–116.
15. **Лимонова, Е. М.** Транснаціональні корпорації: основні етапи розвитку та регулювання їхньої діяльності в умовах глобалізації [Текст] / Е. М. Лимонова, К. С. Архіпова // Європ. вектор екон. розвитку. – 2014. – № 1(16). – С. 93–101.
16. **Самофалов, В.** Глобальний виклик транснаціональних корпорацій [Текст] / В. Самофалов // Дзеркало тижня. – 2009. – № 37. – С. 2–3.
17. **Сардак, С. Е.** Управлінсько-регуляторні аспекти розвитку людських ресурсів в умовах глобалізації [Текст]: моногр. / С. Е. Сардак. – Д.: ДНУ, 2012. – 460 с.
18. **Сіденко, С. В.** Неекономічні чинники світового економічного розвитку [Текст] / С. В. Сіденко. – К.: Аврора-Прінт, 2011. – 234 с.
19. **Степанець, С. І.** Основні наслідки діяльності транснаціональних корпорацій в умовах транснаціоналізації та глобалізації світової економіки [Електронний ресурс] / С. І. Степанець. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI> – Заголовок з екрана.
20. **Тетюра, К. С.** Міжнародні стратегічні альянси причини створення та розпаду / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=8819>. – Заголовок з екрана.
21. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища [Текст]: моногр. / Ю. В. Макогон [та ін.]; під ред. Т. В. Орехової. – Д.: Норд Прес, 2011. – 652 с.
22. Українські ТНК. Forbs Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ratings/2>. – Заголовок з екрана.
23. Формирование транснациональной экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://xreferat.ru/59/609-1-formirovanie-transnacional-noiy-ekonomiki.html>. – Загл. с экрана.
24. **Шабаліна, Л.** Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України [Текст] / Л. Шабаліна, М. Корнейченко // Економіка. – 2012. – № 3. – С. 59–64.

Надійшла до редколегії 15.12.2014

УДК 339.72

Н. В. Стукало, Е. А. Солонская-Ситник

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СУВЕРЕННАЯ НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТЬ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

Определена сущность суверенной неплатежеспособности, оценены её масштабы, установлены основные тенденции и возможные последствия неплатежеспособности стран-должников. Проанализировано современное состояние государственной задолженности Украины.

Ключевые слова: суверенная неплатежеспособность, внешний государственный долг, суверенный дефолт, суверенный кризис ликвидности, суверенный кредитный рейтинг.

Н. В. Стукало, Є. О. Солонська-Ситник

СУВЕРЕННА НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Визначено сутність суверенної неплатоспроможності, оцінено її масштаби, встановлено основні тенденції та можливі наслідки неплатоспроможності країн-боржників. Проаналізовано сучасний стан державної заборгованості України.

Ключові слова: суверенна неплатоспроможність, зовнішній державний борг, суверенний дефолт, суверенна криза ліквідності, суверенний кредитний рейтинг.

N. V. Stukalo, I. O. Solonska-Sytyk

SOVEREIGN INSOLVENCY: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Sovereign insolvency has become a recurring feature of public finance. Complexity of the economic situation and high rates of external debt growth in Ukraine identified the necessity of studying sovereign insolvency, to which insufficient attention is paid in domestic science. The chief purpose of the investigation was to determine the essence of the term «sovereign insolvency» and to analyze the current state of the public debt of Ukraine. The methods of comparative and logical generalization, time series method, and comprehensive, systematic approaches were the methodological tools of the study.

We have assessed the scale of sovereign insolvency. The major trends and the potential consequences of debtor countries' insolvency were established. It was found that the term «sovereign insolvency» need not coincide with the term «sovereign default». «Insolvency» means that a debtor is unable to pay debts as they fall due. «Default» essentially means nonpayment on debt liabilities (could result from the insolvency of the borrower or from unwillingness to make payments). Also the concept of sovereign insolvency must be distinguished from forgiveness of external debt, sovereign illiquidity. The study points out that, the solvency of the debtor countries and the debt burden are determined by the state of the real economy, its adequacy to the global economic conditions; their ability to manage their debt and other national and global economic factors. Analysis of Ukraine's public debt showed that, in the context of the deterioration of the economic crisis the problem of Ukraine's public debt could become insolvable, and default is highly probable. The economic situation and development of Ukraine will depend on the debt strategy to be selected by the government of Ukraine.

It is necessary that a more thorough study of the phenomenon (sovereign insolvency) should be performed. The investigation will be useful to researchers analyzing problems of sovereign debt crisis.

Key words: *sovereign insolvency, external public debt, sovereign default, sovereign liquidity crisis, sovereign credit rating.*

Постановка проблемы. Мировой финансовый кризис, разразившийся в 2008 г. и продолжающийся до настоящего времени, обострил проблему суверенного долга для широкого круга стран. Зависимость национальных экономик от внешнего финансирования усиливается по мере глобализации и либерализации финансовых рынков. Поэтому в настоящее время можно говорить о том, что мировое хозяйство становится более дефицитным: оно имеет чётко выраженные долговые черты.

Суверенная неплатежеспособность стала повторяющейся особенностью государственных финансов. Стремительно растущий долг всех стран мира, особенно развитых стран, повышает риск возникновения новых кризисов платежеспособности в будущем. Сложность экономической ситуации и высокие темпы роста внешнего долга Украины детерминируют необходимость исследования суверенной неплатежеспособности, которой в отечественной науке уделяется совершенно недостаточное внимание. Последнее подтверждается, в частности, отсутствием на современном этапе экономических исследований в Украине определения, раскрывающего содержание данной экономической категории. Введение в мировую практику такого понятия, как дефолт, также способствует снижению внимания к данному понятию со стороны отечественной науки.

Анализ последних исследований и публикаций. В зарубежных экономических исследованиях К. Рейнхарта, К. Рогоффа, Ф. Друды, Р. Джордано, Н. Рубини, У. Паницы, Э. Боренштайна, К. Требеша и др. большое внимание уделяется анализу различных аспектов кризиса государственного долга – в частности политических и экономических факторов, которые приводят к наступлению дефолтов, их внутренних экономических и финансовых эффектов и случаев глобального воздействия, которые приводят к серийным дефолтам. Тем не менее достаточно трудно найти комплексные данные о суверенной неплатежеспособности. В отличие от корпоративной неплатежеспособности, отмеченной во внутреннем законодательстве, определение суверенной неплатежеспособности имеет небольшой правовой резонанс [1].

Формулирование цели. Целью написания данной статьи является исследование сущности понятия «суверенная неплатежеспособность» и анализ современного состояния государственной задолженности Украины. Методологическим инструментарием исследования взяты методы сравнительного и логического обобщения, метод динамических рядов, комплексного, системного подходов.

Изложение основного материала. Толчком к более детальному изучению термина «суверенная неплатежеспособность» явилось выступление в 2001 г. заместителя главы МВФ и главного теоретика фонда Энн Крюгер, которая предложила идею создания глобальной системы банкротства неплатежеспособных стран [2].

Согласно определению Лешека Барцеловича, польского экономического реформатора, суверенная неплатежеспособность (несостоятельность) – это неспособность государства или его правительства обслуживать и (или) погашать свои

внешние долговые обязательства по мере наступления сроков, что проявляется в полной либо частичной неуплате процентов, основной суммы долга, фонда погашения и прочих требований [3]. Иными словами, уровень задолженности страны неприемлем («unsustainable debt level») и, таким образом, необходимо определённое снижение долговой нагрузки или реструктуризация. Рагурам Раджан (профессор, экономический советник и главный экономист МВФ с 2003 г. по 2006 г.) различает понятия «шок платёжеспособности» («solvency shock») и «условный шок платёжеспособности» [4, с. 20]. В первом случае уровень долга «просто неприемлемый», а в последнем – следует провести структурные реформы в стране для поддержания платёжеспособности в условиях шока, при этом государство останется платёжеспособным и будет восстанавливать доверие международных рынков капитала по мере реализации этих реформ [4, с. 21].

Согласно утверждению председателя рабочей группы по исследованию неплатёжеспособности государств Ассоциации международного права Филиппа Вуда «государства являются неплатёжеспособными, когда они не в состоянии производить выплаты по долговым обязательствам в иностранной валюте по мере наступления сроков» [5]. Отметим, что в данном определении Ф. Вуд прямо указывает на долговые обязательства, выраженные в иностранной валюте. Государство может быть неплатёжеспособно по обязательствам в национальной валюте гораздо реже, поскольку правительство имеет возможность погасить внутренний долг посредством выпуска новых денег. Однако выпуск денег в обращение является фиктивным источником погашения долга, поскольку эмиссия ведёт к инфляции, которая обесценит средства, возвращенные кредиторам. Государства, входящие в валютный союз, не могут в одностороннем порядке «раздувать» свои долги [6].

Суверенную неплатёжеспособность следует отличать от аннулирования внешнего долга. Последнее подразумевает ситуацию, когда государство-заёмщик отказывается (полностью или частично) отвечать по своим обязательствам, а также принимает другие законодательные меры с эквивалентным эффектом. Такие меры включают списание части или всей суммы долга, ужесточение валютного контроля либо налогового бремени, конверсию долга в местную валюту [7].

Такое понятие, как «суверенный дефолт», не обязательно совпадает с определением суверенной неплатёжеспособности, отмечает Михаэль Вайбель, профессор Кембриджского университета, специалист в области международного экономического права [5]. Некоторые суверенные дефолты сопровождаются официальным заявлением о неспособности государства осуществлять выплаты в виде закона или постановления, как, например, дефолт в России 17 августа 1998 г. В других случаях т.н. «дефолтные страны» просто прекращают оплату задолженности без какого-либо официального заявления или подтверждения. В 1930 г. Англия отказалась обслуживать свой долг Америке в 14,5 млрд. долл. США. Последовав примеру Великобритании, долги Первой мировой войны не вернули Америке также Франция и Италия, не имевшие перед данной страной никакой обратной задолженности [8]. Очевидно, что официальные заявления правительств стран о дефолте имеют ограниченную доказательную базу. Они должны быть тщательно изучены, так как у правительства может возникнуть соблазн симулировать неплатёжеспособность и отказаться от своего долга.

В целом, можно оценивать масштабы суверенной неплатёжеспособности на основе масштабов дефолтов, учитывая, что суверенная неплатёжеспособность

шире дефолта и является наиболее яркой формой проявления кризиса государственных финансов. Суверенная неплатежеспособность может проявляться в виде роста внешней и внутренней задолженности, хронического дефицита государственного бюджета, высокой инфляции, неустойчивости валютных курсов, девальвации. Понятие «дефолт» не включает в себя эти явления.

Следует также отличать понятия «суверенная неликвидность / суверенный кризис ликвидности» и «суверенная неплатежеспособность». Суверенный кризис ликвидности может наступить, невзирая на то что государство остаётся платежеспособным, если его ликвидных активов и имеющегося финансирования недостаточно для своевременного погашения своих обязательств или для того, чтобы правительство пролонгировало срок погашения обязательств [5]. Основу внешней ликвидности образуют золотовалютные резервы государства. Однако следует отметить, что суверенный кризис ликвидности может быстро трансформироваться в кризис платежеспособности. С практической точки зрения данные понятия отличить крайне сложно. Причина в том, что суверенная платежеспособность обуславливается убеждениями кредиторов, что государство ликвидно. Неликвидность проявляется в росте процентных ставок. В свою очередь, рост процентных ставок приводит к увеличению стоимости рефинансирования долга и оттоку иностранного капитала, чувствительного к изменениям процентной ставки. Всё это ставит платежеспособность страны под сомнение. Как только у инвесторов возникают сомнения относительно ликвидности страны, кредиторы корректируют свои ожидания. Это часто приводит к ухудшению макроэкономических показателей и снижению доверия.

Для систематизации понятий, связанных с суверенной неплатежеспособностью, предлагаем структурно-логическую схему (рис. 1).

Необходимо отметить, что при первых признаках невыполнения обязательств государством-должником по договорам банковского займа и облигационным займам кредиторы имеют право пролонгировать ссуды, продлить срок их погашения или приостановить выдачу нового кредита, если, например, государство-должник заявил о своей неспособности отвечать по внешним обязательствам по мере наступления сроков или имело место существенное неблагоприятное изменение финансового состояния должника. Фактическое состояние неплатежеспособности может дать право «покупателю» защиты по кредитным дефолтным свопам (CDS) потребовать наличных платежей от «продавцов» защиты и привести к снижению рейтинговыми агентствами кредитного рейтинга страны.

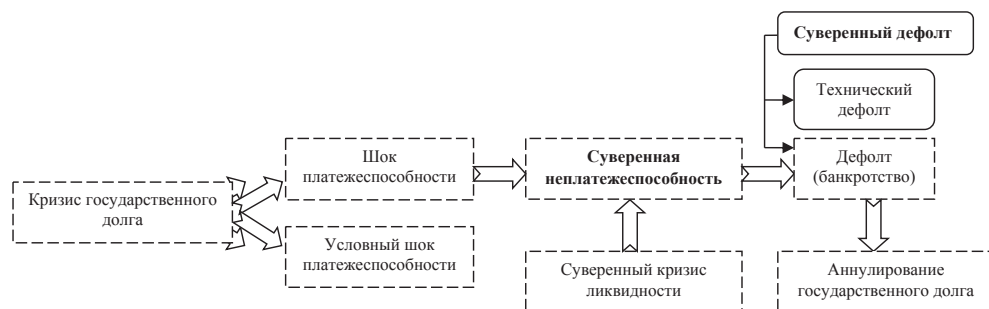

Рис. 1. Развитие кризиса государственного долга

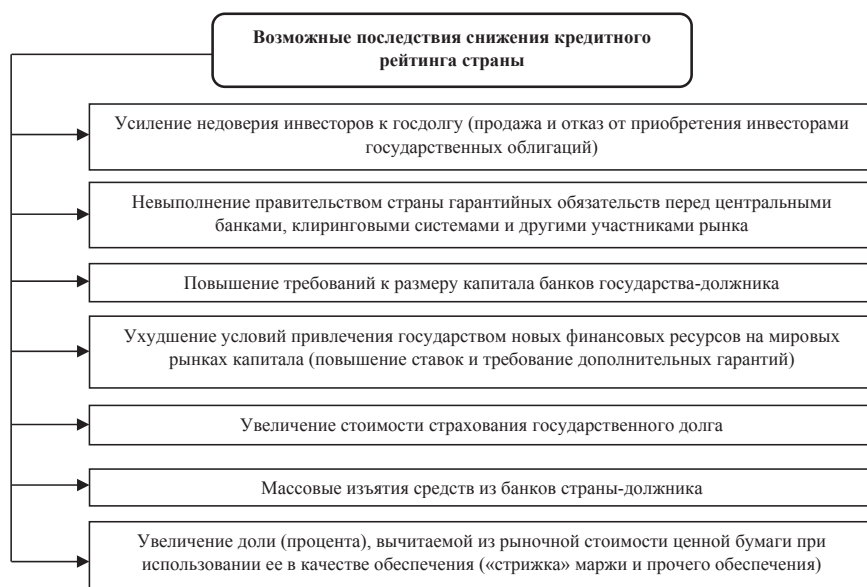

Рис. 2. Последствия снижения кредитного рейтинга страны

Отметим основные возможные последствия снижения кредитного рейтинга страны для государства-должника (рис. 2).

С помощью диаграммы наглядно продемонстрируем относительную значимость суверенной неплатежеспособности с точки зрения макроэкономики (см. рис. 3). Данная диаграмма показывает отношение номинальной стоимости дефолтного долга к номинальному мировому госдолгу и ВВП. В начале 1980-х гг. дефолты оказывали минимальное глобальное воздействие. Однако уже к середине следующего десятилетия, когда фискальные напряжения, имеющие место в странах с низким и средним уровнем дохода, усилились, суверенный долг, по которому был объявлен дефолт, был реструктурирован и, в конечном итоге, достиг максимальной отметки – чуть более 5% мирового государственного долга. Рост дефолтного долга по отношению к мировому ВВП был не таким резким, увеличившись с нуля до около 2% [9].

В последующие годы дефолтные долги таких глобальных масштабов уже не достигали, несмотря на аргентинский дефолт в 2000 г. и беспрецедентную реструктуризацию суверенного долга Греции в 2012 г. [10]. Вместе с тем периодичность таких событий возрастает, как отмечают М. Бордо и Б. Эйхенгрин [11]. Как только благодаря таким организациям, как МВФ, экономическая помощь стала доступнее, у кредиторов наметилась тенденция не придавать надлежащего значения дефолтам своих клиентов. И когда происходит реструктуризация, страны незамедлительно прибегают к повторным кредитам.

Кроме того, возможна более тесная корреляция дефолтного долга с растущим бременем государственного долга. Ускоренное наращивание государственного долга в последние годы прошло под знаком борьбы с кризисом 2007–2009 гг. и его последствиями. Рост госдолга приводит к росту затрат по его обслуживанию (выплате процентов), а поскольку эти затраты финансируются из госбюджета, то это – увеличение бюджетного дефицита и новые займы. Неспособность остановить данную тенденцию может привести к тому, что долг, в конечном итоге, будет

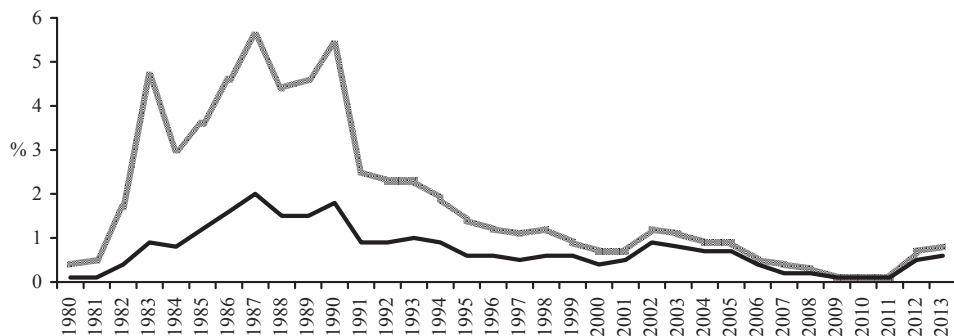

Рис. 3. Суверенний дефолтний долг как доля мирового государственного долга и мирового ВВП [2]

«погашен інфляцією» або дефолт окажется неизбежным. Процентные ставки в этом случае возрастут, что только усугубит бюджетную проблему, и возникнет угроза остановки экономического подъёма; сроки погашения долговых инструментов сократятся; произойдёт кризис рефинансирования.

Правительства стран, разрешая фискальные проблемы, должны обратить более пристальное внимание на вышеуказанные тенденции наряду с другими потенциальными рисками для глобальной финансовой стабильности.

Следует отметить, что страна с суверенной неплатежеспособностью может классифицироваться по долговому фактору как несостоятельный должник. По классификации МВФ, несостоятельные должники определяются по данным за последние пять лет, в течение которых такие страны допускали просрочки или их долги реструктурировались [12].

Несостоятельные должники с долгом в 2013 г. в 353,5 млрд. долл. США (26,5%ВВП, 129,4% экспорта товаров и услуг) имели платежи в размере 59,7 млрд. долл. США, что составило 22,2% от их экспорта товаров и услуг (см. табл.) [12]. В течение 2009–2013 гг. эти 29 стран допускали просрочки платежей, их долги по договоренности с кредиторами реструктурировались, частично списывались, конвертировались в акции, фонды и т.п.

Совокупный внешний долг развивающихся и переходных стран в последние годы продолжает возрастать, несмотря на прощения (списания), конверсии, реструктуризации, т.е. на мероприятия по снижению и ослаблению долговой нагрузки преимущественно стран с низким и средним уровнем развития. В 2013 г. сово-

Таблица. Внешний долг несостоятельных должников* (развивающиеся и переходные страны) в 2006 г., 2011–2013 гг., млрд. долл. США

Характеристика долгов	2006	2011	2012	2013
Несостоятельные должники	293.6	337.6	343.1	353.5
Внешний долг по кредиторам:				
официальным	142.7	178.6	178.2	185.4
банкам	27.3	25.1	26.0	27.5
другим частным	123.6	133.9	138.9	140.6

*Чистые должники с платежными трудностями – это 29 стран с просроченной задолженностью и/или с реструктуризацией долгов и платежей в 2009–2013 гг.

купный внешний долг развивающихся и переходных стран составил 7491,2 млрд. долл. США, увеличившись с 2006 г. на 47% [12].

Экономика Украины переживает третью рецессию с 2008 г. Политическое противостояние на Украине лишь усугубило хронические финансово-экономические проблемы страны. Ситуацию осложняют многочисленные факторы неопределенности. Журнал «The Economist» называет Украину и Венесуэлу наиболее рискованными суверенными заёмщиками, для которых дефолт может оказаться неизбежным [13].

Произошло снижение рейтингов Украины кредитными агентствами. Так, международное рейтинговое агентство «Fitch Ratings» в августе 2014 г. понизило долгосрочный рейтинг дефолта эмитента Украины по обязательствам в иностранной валюте с «В-» до «ССС», т.е. до «чрезвычайно спекулятивного» уровня [16]. Это крайне низкий уровень, который свидетельствует о высоких кредитных рисках.

Украина стремительно теряет свою платежеспособность: размер золотовалютных резервов страны уменьшился с 38,4 до 12,6 млрд. долл. США с августа 2011 г. по октябрь 2014 г. [14], тогда как размер одного лишь внешнего государственного долга превысил 41 млрд. долл. США и продолжает расти [15]. Совокупный внешний долг всего государства (с учетом компаний и банков) составляет более 136 млрд. долл. США [14]. Резкое увеличение долговой нагрузки также можно объяснить значительным дефицитом бюджета (в августе 2014 г. он уже составлял 5% ВВП); падением ВВП на 5%; девальвацией гривны (значительная часть госдолга Украины номинирована в иностранной валюте) [14].

Уровень государственного и гарантированного государством долга Украины к ВВП, по данным Министерства финансов Украины, на 30 июня 2014 г. составил 57,9% ВВП, что указывает на стремительное приближение к «порогу допустимого риска» (60%) [16]. Главным фактором роста государственного и гарантированного государством долга стала девальвация гривны к доллару США и другим валютам. Расходы Украины на обслуживание и погашение государственного долга в 2014 г. составляют 12,6 млрд. долл. США (не включая 3 млрд. долл., которые Россия может потребовать выплатить досрочно в соответствии с проспектом эмиссии еврооблигаций 2013 г., если коэффициент «долг/ВВП» окажется выше 60%) [17]. Динамика объема государственного и гарантированного государством долга, золотовалютных резервов Украины, а также изменение суверенного кредитного рейтинга Украины по версии рейтингового агентства «Fitch Ratings» продемонстрирована на рис. 4 [12; 16; 20].

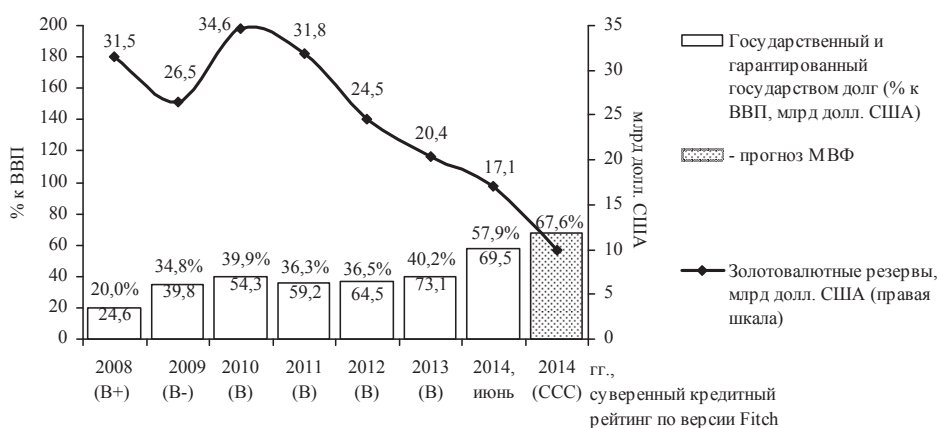

Рис. 4. Динамика государственного и гарантированного государством долга, золотовалютных резервов Украины

Превышение инвестиций над сбережениями характеризует экономику Украины как дефицитную. В 2013 г. чистая кредитная позиция Украины была отрицательной, поскольку инвестиции превысили сбережения на 9,2% ВВП Украины [18]. Украина является чистым импортёром капитала.

Наиболее значительную финансовую поддержку Украине оказывает МВФ. Совет директоров МВФ в апреле 2014 г. одобрил предоставление Украине двухлетнего кредита по программе «stand-by» в размере 17,01 млрд. долл. США. В 2014 г. Украина уже получила два транша кредита в сумме 4,58 млрд. долл. США и ожидает третий транш в декабре 2014 г. Однако помощь МВФ привязана к выполнению страной условий официальной программы кредитования МВФ [18]. Всемирный Банк предупреждает, что проведение «шоковой терапии» (сокращение государственных расходов, рост тарифов на электроэнергию, повышение налогов и т.д.) может отрицательно повлиять на экономику и снизить покупательную способность населения Украины [19].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Суверенная неплатежеспособность является достаточно сложным и неоднозначным явлением, которому экономисты Украины не уделяют достаточного внимания, подменяя понятие суверенной неплатежеспособности дефолтом, что является ошибочным. Неплатежеспособность и дефолт – явления одного порядка, характеризующие крайне неблагоприятное положение государства, хотя и несовпадающие полностью по своему содержанию. «Неплатежеспособность» означает, что должник не в состоянии осуществлять выплаты по своим долгам по мере наступления сроков. «Дефолт» фактически означает невыплату по долговым обязательствам (может быть результатом как неплатежеспособности заёмщика, так и его нежелания осуществлять выплаты). Однако оценивать масштабы суверенной неплатежеспособности можно на основе масштабов дефолтов, учитывая, что суверенная неплатежеспособность шире дефолта. Платежеспособность стран-должников и долговая нагрузка определяются состоянием их реальной экономики, ее адекватностью мирохозяйственным условиям; их умением управлять своим долгом и другими национальными и мирохозяйственными факторами (состоянием текущего платежного баланса и госбюджета, отношением внутренних сбережений и инвестиций, соотношением экспортных и импортных цен, объёмом притока/оттока капитала, валютным курсом и др.). Понятие суверенной неплатежеспособности стоит отличать также и от аннулирования внешнего долга, суверенного кризиса ликвидности.

В условиях усугубления экономического кризиса проблема государственного долга Украины может стать неразрешимой, таким образом, дефолт приобретает все большую вероятность. От того, какая долговая стратегия будет выбрана правительством Украины, будет ли государство использовать собственные возможности с максимальным эффектом, зависит дальнейшее экономическое положение и развитие страны.

Библіографічні посилання

1. State insolvency: what bondholders and other creditors should know (Allen & Overly LLP, 2010) [Electronic resource]. – Access mode: www.allenoverly.com – Title from the screen.
2. **Krueger, Anne** International Financial Architecture for 2002: A New Approach to Sovereign Debt Restructuring [Electronic resource] / Anne Krueger. – Access mode: <https://www.imf.org> – Title from the screen.

3. **Balcerowicz, Leszek** Sovereign Bankruptcy in the EU in the Comparative Perspective [Electronic resource] / Leszek Balcerowicz.– Access mode: [http://www.iie.com/publications/papers/balcerowicz 201012.pdf](http://www.iie.com/publications/papers/balcerowicz%201012.pdf) – Title from the screen.
4. **Raghuram, G. Rajan** Institutional Reform and Sovereign Debt Crises [Text] / G. Rajan Raghuram // Cato Journal, Cato Institute.– 2005.– vol. 25 (1).– p. 17–24.
5. **Waibel, M.** Bank Insolvency and Sovereign Insolvency [Electronic resource] / Michael Waibel.– Access mode: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1732786 – Title from the screen.
6. **Krugman, P.** Currency Regimes, Capital Flows, and Crises [Electronic resource] / Paul Krugman.– Access mode: [https://webspace.princeton.edu/users/pkrugman/ Currency%20 regimes.pdf](https://webspace.princeton.edu/users/pkrugman/Currency%20regimes.pdf) – Title from the screen.
7. State insolvency: options for the way forward (Presented at The Hague in August of 2010) [Electronic resource].– Access mode: <http://www.ila-hq.org/download.cfm/docid/0A7ACEAC-94A3-4B47-B9E642CF4BEA5D81> – Title from the screen.
8. **Альшанский, Л.** Возможен ли американский дефолт? [Электронный ресурс] / Л. Альшанский.– Режим доступа: <http://old.rcb.ru/archive/articles.asp?id=3196> – Загл. с экрана.
9. Database of Sovereign defaults (Bank of Canada's Credit Rating Assessment Group) [Electronic resource].– Access mode: <http://www.bankofcanada.ca> – Title from the screen.
10. Sovereign debt restructuring – recent developments and implications for the fund's legal and policy framework (April 26, 2013) [Electronic resource].– Access mode: <https://www.imf.org> – Title from the screen.
11. **Joshua, Aizenman** Managing Economic Volatility and Crises: A Practitioner's Guide (p. 472) [Electronic resource] / Joshua Aizenman, Brian Pinto.– Access mode: <http://books.google.com.ua> – Title from the screen.
12. IMF. World Economic Outlook, October 2014 [Electronic resource].– Access mode: <http://www.imf.org> – Title from the screen.
13. The Economist: Empty vaults. Will the next country to stiff bondholders be Ukraine or Venezuela? [Electronic resource].– Access mode: <http://www.strategic-culture.org/news/2014/10/14/economist-empty-vaults-will-next-country-stiff-bondholders-ukraine-venezuela.html> – Title from the screen.
14. Trading Economics [Electronic resource].– Access mode: <http://www.tradingeconomics.com> – Title from the screen.
15. Макроекономічний огляд (вересень 2014) [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10885213> – Заголовок з екрана.
16. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua> – Заголовок з екрана.
17. Россия может досрочно потребовать от Украины погасить долг по еврооблигациям [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://interfax.com.ua/news/opinion/183515.html> – Загл. с экрана.
18. Официальный сайт МВФ [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.imf.org> – Загл. с экрана.
19. Ukraine Can't Afford the IMF's «Shock Therapy» [Electronic resource].– Access mode: http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/09/10/ukraine_cant_afford_the_imfs_shock_therapy – Title from the screen.
20. Complete Sovereign Rating History (Fitch Ratings) [Electronic resource].– Access mode: <https://www.fitchratings.com> – Title from the screen.

Поступила в редакцію 15.11.2014

УДК 339.7

О. Д. Штанько

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НОВІТНІХ МЕХАНІЗМІВ МОБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Досліджено проблеми мобілізації фінансових ресурсів у глобальній економіці. Проаналізовано етапи еволюції світових фондових ринків та інституційний вплив на стан і параметри їхньої діяльності. Виявлено тенденції та перспективи регулювання фінансових ринків в умовах сучасних тенденцій регіоналізації та глобалізації світової фінансової системи. Визначено сутність сучасних фондових ринків як каталізаторів системи інструментів ринкової економіки.

Ключові слова: фінансовий ринок, фондовий ринок, грошовий ринок, світове господарство, реальний сектор, цінні папери, глобалізація, інформатизація.

О. Д. Штанько

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НОВЕЙШИХ МЕХАНИЗМОВ МОБИЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Исследованы проблемы мобилизации финансовых ресурсов в глобальной экономике. Проанализированы этапы эволюции мировых фондовых рынков и институциональное влияние на состояние и параметры их деятельности. Выявлены тенденции и перспективы регулирования финансовых рынков в условиях современных тенденций регионализации и глобализации мировой финансовой системы. Определена сущность современных фондовых рынков как катализаторов системы инструментов рыночной экономики.

Ключевые слова: финансовый рынок, фондовый рынок, денежный рынок, мировое хозяйство, реальный сектор, ценные бумаги, глобализация, информатизация.

O. D. Shtanko

THEORETICAL ASPECTS OF INNOVATIVE MECHANISMS TO MOBILIZE FINANCIAL RESOURCES IN THE GLOBAL ECONOMY

The purpose of the article is to highlight contemporary trends in the development of mechanisms for the mobilization of financial resources in the global economy. Justification the role of the financial markets as a tool of accumulating financial and information resources in informatization and globalization of the economy.

In modern conditions of internationalization, which is implemented in the controversial but, at the same time and complimentary forms of globalization and regionalization, increasingly close becomes interaction, mutual penetration of various elements, segments of financial market, diversification and universalization of its infrastructure.

Therefore, financial institutions are gradually abandoning the orientation on certain financial, stock, currency direction and seek to provide both themselves and their activity with universal character.

Based on theoretical tasks understanding and consideration of complex realities interconnected operation of real and financial concept becomes necessary a comprehensive approach that naturally would include enough of different order elements. The last must, on the one side, represent the processes of informatization

and development of the newest technologies, and on the other, represent realities of attracting financial resources of various functional purposes long-term and short-term capital, as a source of stimulus to the real economy.

Mobilization of financial resources in a market economy involves detection of a wide range of issues, methodological and applicative plan. The whole model of integration mechanisms of stock market confirms the effectiveness of the processes of internationalization, the contents of which is to eliminate unnecessary transaction costs.

However, stock markets integration issue is controversial. According to liberalization, integration model, involvement of investment tools, stock market, stock exchanges in integration processes become the condition and the factor of modern globalization. On the other hand globalization leads to erosion of credit resources from the unattractive countries, destruction of national stock markets.

Analyzing the innovative mechanisms to mobilize financial resources in a market economy, it is worth noting that the efficient functioning of financial systems is impossible without developed stock market.

Key words: *financial market, fund market, money-market, world economy, real sector, securities, globalization, informatization.*

Постановка проблеми. Багато питань, пов'язаних із функціонуванням сучасної фінансової системи, фондових ринків, зокрема на міжнародному рівні, з урахуванням новітніх тенденцій інтернаціоналізації вивчено наразі недостатньо. Теза про дерегулювання цієї системи, яка активно пропагувалася протягом останніх десятиліть, призвела до негативних наслідків не лише для економік тих країн, які, на відміну від США, Західної Європи, Японії, Китаю, позитивно сприйняли її, але і для світового господарства в цілому. Не дивно, що і сама логіка нинішньої глобальної кризи свідчить про те, що, зважаючи на виникнення та поширення сучасних фінансових інструментів, поточних особливостей роботи фінансових ринків, а також інтернаціоналізацію у формі глобалізації, істотно удосконалюються ключові регулятивні підходи, тож навіть теорія циклічного розвитку, з урахуванням інформаційно-глобалізаційних реалій, втрачає актуальність [1, с. 438].

Виходячи з теоретичних завдань осмислення та комплексного врахування реалій взаємно пов'язаного функціонування реального та фінансового секторів як окремих національних економік, так і глобалізованих господарських просторів, задля формування методологічної основи вироблення оптимального регулятивного механізму необхідним є застосування комплексного підходу, який би органічно включав в себе різнопорядкові елементи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість досліджень, як зарубіжних так і вітчизняних, була присвячена аналізу мобілізації фінансових ресурсів: Л. Зінгалес, В. Іноземцева, С. Каплан, Д. Норткотт, М. Портер, Дж. Стиглиць, З. Луцишин, О. Мозговий, В. Новицький, О. Сльозко, О. Сніжко, Ю. Пахомов, О. Плотніков.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження стосовно механізмів мобілізації фінансових ресурсів, означене питання залишається недостатньо вивченим. Існує проблема міжнародних інститутів у процесі регулювання діяльності світових фінансових ринків в умовах становлення інформаційної економіки визначення ролі та місця державного регулювання в цих умовах.

Формулювання мети. Метою дослідження є висвітлення сучасних тенденцій розвитку механізмів мобілізації фінансових ресурсів на світових ринках; обґрунтування ролі фінансових ринків як інструменту акумулювання фінансових та інформаційних ресурсів в умовах інформатизації та глобалізації економіки.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні розробки фінансової системи ринкової економіки, доктрини бюджетування, оподаткування тощо ґрунтується на твердженні, що економікою управляють об'єктивні економічні закони. Це спонукає до заперечення необхідності активного державного втручання, натомість пропонується не тільки законодавче регулювання умов формування процента, складання бюджету та ін., а також необхідність цільового інституційного втручання. Водночас ситуація є неоднозначна і вивчення закономірностей розвитку ринкових та регулятивних підсистем може надати важливу інформацію щодо логіки життєдіяльності ринкових механізмів та відтворювальних циклів у цілому.

Фондові ринки вже протягом століть відіграють ключову роль у процесах мобілізації капіталів та перерозподілу інвестиційних ресурсів. Причому в історії фондових ринків можна виокремити декілька умовних етапів. Так, функціонально обмежені ринки цінних паперів існували ще у XIII–XIV ст., коли у деяких країнах Західної Європи проводилися вексельні ярмарки та існували постійні вексельні ринки. Подібна роль ринків цінних паперів пов'язана з поступовим відособленням зобов'язань фінансового характеру від торгівлі товарами і формуванням передумов майбутньої концентрації капіталів. Щоправда, це відповідало технологіям пізньофеодальної доби і малим можливостям «освоєння» фінансових ресурсів, які здебільшого, у разі своєї концентрації, виконували роль скарбів. Щодо суб'єктного боку справи, учасниками «прото-фондового» ринку виступали учасники (кредитори та отримувачі кредитів, не обов'язково виробничого характеру), а також перекупники боргових зобов'язань, спекулянти лихварського типу [2, с. 214].

Сфера функціонування розвинутого фондового ринку, учасниками якого виступають інститути держави, регулятивні структури, підприємства, приватні особи, є органічною частиною більш широких утворень, передусім йдеться про фінансовий ринок у комплексі його елементів та інструментів. І хоча існуючі фінансові системи в різних країнах, як у розвинених економіках, так і в національних господарствах, що перебувають на етапі трансформації соціально-економічних систем, істотно відрізняються одна від одної, вони мають і загальні, універсальні риси [3, с. 80–87].

У функціональному відношенні фондовий ринок, який безпосередньо «спеціалізується» на обігу цінних паперів і є невід'ємною складовою розвинутої ринкової економіки, забезпечує (принаймні має забезпечувати) для будь-якої окремої країни приплив капіталу. Водночас цей ринок, як і будь-який інший, являє собою систему (більш або менш широку, у даному випадку – спеціалізовану) економічних відносин, які реалізуються в межах купівлі-продажу властивих йому об'єктів відповідно до ступеня спеціалізації відповідного сегмента суспільної праці. Отже, і у випадку обміну цінними паперами діє певна ціна, яка формується на стику функцій попиту-пропозиції.

З методологічного погляду важливо відзначити, що як умовно відокремлене, так і спільне у функціонуванні економік є пов'язано зі зростанням ролі та значення інституційного втручання в господарські процеси та формування таких приватно-ринкових інститутів, які вписуються в модель пріоритетного стимулювання суспільно значущих проектів. І в даному відношенні існують серйозні суперечності

сті та різноманітні підходи до організації регулятивних систем. Згідно з М. Портером, для розвитку економічного потенціалу окремої країни важливим фактором є рівень внутрішньої конкуренції, яка становить могутній стимул прогресу пріоритетних галузей [4, с. 402]. Дана теорія хоч і надзвичайно поширена, на наш погляд, у практичному плані не така ефективна, як би хотілося, більш того, часом не найбільш доречна для проведення аналізу особливостей розвитку реального сектору та управління фінансовими ресурсами, які спрямовуються до високотехнологічних сфер та галузей.

Передусім фінансовий ринок, який припускає наявність учасників, фінансових інструментів, можна розділити на грошовий ринок і ринок капіталів. В обох ситуаціях маємо своєрідні цінності, які є предметом постійної купівлі-продажу в цих специфічних торгових системах, і які, у кінцевому підсумку, не мають «самоцінності», а «являють собою», певною мірою опосередковано власне предмети споживання або інструменти, які забезпечують доступ до них. В історичному плані можна відзначити, що процеси формування й розвитку фінансових ринків були непростими, навіть хворобливими, адже фактично усі країни пройшли через кризові періоди і крахи окремих банків і бірж, а також зазнали кризових потрясінь усієї фінансової системи [5, с. 14–19; 6, с. 78–88]. Водночас навіть серйозна фінансово-економічна криза, що розпочалася в 2008 р. і мала суттєві негативні наслідки для США й інших розвинених країн, не скасовує, як відзначає В. Сурян, провідну тенденцію поступової трансформації постіндустріальних економік у більш високотехнологічні економічні системи, засновані переважно на знаннях. Ця тенденція виявляється як в матеріальному виробництві, так і у сфері послуг, у змінній структурі капіталу і характері трудових стосунків [7].

Дійсно, у функціональному відношенні фондові ринки – сфера дії фінансових інструментів, безпосередньо пов'язаних із реальним сектором, таких, що впливають на нього та відображають логіку його функціонування, відображають

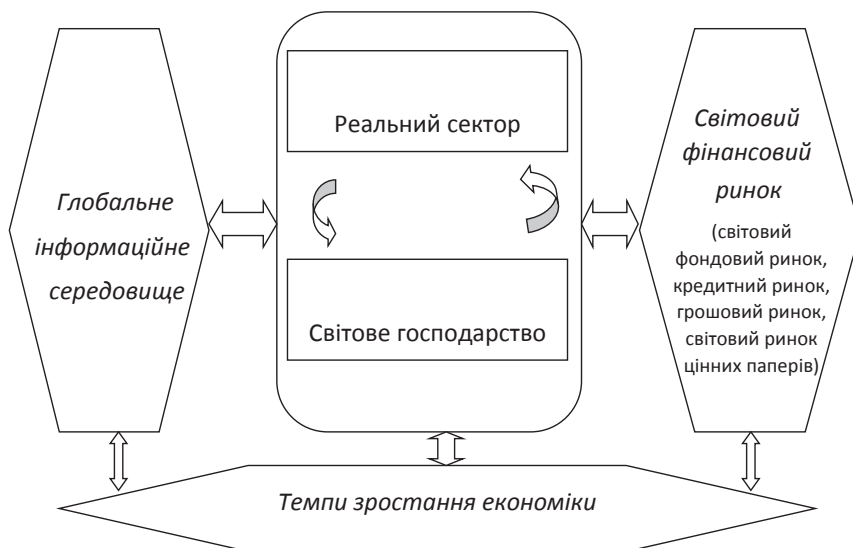

Рис. 1. Механізм взаємодії реального сектора та фондового ринку в сучасних глобально-інформаційних умовах*

* складено на основі: Корнійчук О. П. Фондовий ринок: теорія і практика / О. П. Корнійчук; за ред. акад. Б. М. Данилишина. – К.: НАНУ, РВПС України, 2009. – 224с.

системні впливи з боку глобального інформаційного середовища та світових фінансових ринків (див. рис. 1).

Формування, утвердження грошового ринку хронологічно випереджало генезис ринку цінних паперів, і є найбільш ранньою стадією існування фінансового ринку. Відзначимо, що виникнення грошового ринку у всіх соціумах, країнах безумовно передувало розвитку ринку капіталу. Можна казати і про функціональний примат грошового ринку, умови якого більш безпосередньо впливають на обіг цінних паперів, ніж навпаки. Водночас зворотні зв'язки сьогодні виявляються дедалі більш потужними. Більше того, стан та умови розвитку, функціонування усіх сегментів фінансового ринку сьогодні виступають у безумовній єдності (про сказане свідчать, зокрема й сучасні кризові реалії).

Держава як основний емітент грошей, емітент цінних паперів, регулятор грошового ринку, ринку капіталів, ключовий фактор розвитку фінансового ринку водночас створює правила гри, обслуговує ринок, визначає довгострокові позиції його розвитку, тактичні орієнтири поведінки господарських суб'єктів. Важливу роль в обох підрозділах фінансового ринку відіграють банки. Причому фактично уніфікованою для різних країн є реалізація державного суверенітету в плані монетарного регулювання через інститут центрального банку за допоміжної функції суб'єктів банківського сектора, а також фінансових та казначейських інститутів самої держави. Водночас регулювання та функціонування ринку капіталу є значно складніша система, як за суб'єктним складом, так і за функціональним «наповненням», оскільки предметом для нього постають не гроші, а грошові сурогати, символи цінностей та власне виробничі ресурси, до речі, не тільки диверсифіковані за характером, але й «розпоширені» між багатьма учасниками ринку.

Ринок цінних паперів у функціональному розумінні є один із безумовно найважливіших елементів для ринкової економіки, з огляду не тільки на «кількісний аспект», але й на його системні зв'язки з іншими сегментами та механізмами відкритої ринкової економіки. Фондові ринки відіграють важливу роль і як фактор соціальної стабільності в суспільстві [8, с. 79–87], оскільки вони допомагають вирішувати питання забезпечення стійкого розвитку реального сектора, збільшення зайнятості населення, ефективнішого перерозподілу суспільного продукту, покращення умов функціонування фінансово-кредитної системи країни в цілому, зокрема з погляду оптимізації її ліквідності та надійнішого запобігання можливих ризиків, а також стимулювання процесу придбання широкими верствами громадян прав виробничої власності.

Відповідно до історичних особливостей тієї або іншої нації ринок цінних паперів має більш або менш розвинену структуру, певним чином відлагоджені механізми функціонування. Причому під кутом зору політекономічного аналізу потреба у ринку цінних паперів зумовлена бажанням залучити додаткові грошові кошти для цілеспрямованого інвестування національної економіки через механізм перерозподілу відносного надлишку грошових накопичень. Йдеться як про сезонні надлишки, так і про міжгалузеві тимчасові фінансові диспропорції, використання яких створює можливість накопичувати підприємствами фінансово-інвестиційні кошти на власні інвестиційні проекти.

Водночас варто відзначити й сучасну тенденцію до розмивання національних кордонів, передусім, зміни торкнулися як найбільш інтегрованих держав, так і раніше відносно замкнутих національних фінансових просторів. Причина – глобалізація, яка передбачає радикальну зміну як зовнішніх, так і внутрішніх умов ді-

яльності фінансових структур, що відбувається завдяки регулюванню з боку міжнародних інститутів. Основний вектор їх впливу – лібералізація, яка після краху в 1971 р. Бреттон-Вудської системи та скасування режиму фіксування, прив'язки валютних курсів до золота призвела до нечуваної експансії іноземного капіталу на фінансових ринках окремих країн, що не лише підвищило значення світових резервних валют, і передусім долара США, але й дозволило спекулянтам «грати» на частих змінах курсу валют.

Означена й подібні неконструктивні форми активності суб'єктів світового ринку банківських послуг значною мірою пов'язані з посиленням конкуренції як однієї з причин зниження рентабельності традиційних банківських операцій взагалі. Йдеться про зниження банківської маржі, яке, крім іншого, сприяло дерегулюванню сфери фінансової діяльності, на що вимушені були згодитися розвинені країни наприкінці минулого століття. Як відзначають експерти, серед дерегулятивних кроків можна виокремити такі заходи, як зняття обмежень з величини процентних ставок, зниження податків і комісійних зборів з фінансових трансакцій, відкриття для іноземних банків доступу на внутрішній фінансовий ринок, розширена приватизація та сек'юритизація активів, дозвіл конкурувати з банками страховим компаніям та іншим фінансовим інститутам. Причому дерегулюванню сприяла також поява нового банківського інструментарію, що дозволяє обходити раніше існуючі правила та обмеження, та формування мережі офшорних банківських послуг, що функціонує у пільговому режимі (відсутність нормування резервних фондів, звільнення від страхових внесків, пільги на податки з прибутку) [9, 515 с.].

За сучасних умов інтернаціоналізації, яка реалізується у суперечливих, але водночас і компліментарних формах глобалізації та регіоналізації, дедалі тіснішою постає взаємодія, взаємне проникнення різних елементів, сегментів фінансового ринку, диверсифікація та універсалізація його інфраструктури. Тому фінансові інститути поступово відмовляються від орієнтації на певний фінансовий, фондовий, валютний ринок (який також можна класифікувати не тільки «суб'єктно», але й функціонально, скажімо, як терміновий), і прагнуть надати як собі, так і своїй діяльності універсального характеру.

Фінансові ресурси в сучасній ринковій економіці «живуть самотійним життям» і вже не виступають «простим» віддзеркаленням реального відтворювального процесу. Вектори товарообігу, логіка відносин купівлі-продажу «товар-гроші», «гроші-товар» далеко не вичерпують зміст відносин між економічними суб'єктами стосовно грошових, кредитно-інвестиційних ресурсів. Передусім, кажучи про внутрішню логіку самотійного «життя» фінансових ресурсів у ринковій економіці, слід констатувати, що відповідно до об'єктивних процесів інтернаціоналізації, які об'єднують, інтегрують національні фондові ринки світу, капітал стає дедалі мобільнішим і переміщається до тих країн та регіонів, де він цінується найбільше, забезпечує найвищий дохід. Завдяки наявності таких виражених специфічних інтересів стосунки між учасниками валютно-фінансових відносин, відносин стосовно інвестиційних, зокрема міжнародно-інвестиційних, ресурсів, весь міжнародний фінансовий ринок у світовому масштабі приведені у відповідність до особливих закономірностей, підпорядкованих ендогенній логіці, що відображає власні системні характеристики, закономірності настання тих або інших причинно-наслідкових подій. Такі закономірності, зокрема, пов'язані із вираженими зво-

ротними впливами на процеси виробництва як на національному, так і на міжнародному, світовому рівнях господарювання [10, с. 159–187].

Глобалізація фінансового ринку сприяє оптимізації розподілу коштів міжнародного ринку позичкових капіталів, що технічно забезпечується шляхом міжнародного, а також міжгалузевого переливу капіталів. Такі механізми, інструменти переміщення фінансових ресурсів доповнюють пряме, первісне інвестування і дозволяють оптимізувати не тільки структуру інвестицій, рівні прибутків на капітал, але й підвищувати темпи та збільшувати обсяги суспільного відтворення, що відіграє важливу роль як для розвитку країн, так і світової економіки в цілому.

Функціонування міжнародного фінансового ринку включає в себе як роботу окремих його взаємопов'язаних секторів, зокрема ринку власне грошових коштів, ринку капіталу, золота та дорогоцінних металів, коштовностей взагалі, валютного ринку, ринку цінних паперів, так і діяльність фінансових інститутів, а також застосування фінансових інструментів [11, с. 272].

З розвитком фондового ринку створюються і умови для більш повної реалізації регуляційної ролі державного кредиту [12, 156 с.]. Адже здійснюючи операції з державними цінними паперами, центральний банк у розвинених ринкових господарствах впливає на ресурсні можливості комерційних банків, регулюючи тим самим обсяг кредитних вкладень і сукупну грошову масу в обігу. Причому, впливаючи на рівень грошової пропозиції, держава здійснює при цьому певний вплив і на кон'юнктуру фінансових ринків.

Виходячи з теоретичних завдань осмислення та комплексного врахування стану взаємно пов'язаного функціонування реального та фінансового секторів як окремих національних економік, так і глобалізованих господарських просторів, для формування методологічної основи вироблення оптимального регулятивного механізму, на наш погляд, необхідно застосовувати комплексний підхід, який органічно включав би в себе достатньо різнопорядкові елементи. Останні мають, з одного боку, відображати процеси інформатизації та розвитку новітніх технологій, а з іншого – реалії залучення фінансових ресурсів різноманітного функціонального призначення довгострокового і короткострокового капіталу як джерела стимулювання реального сектора.

Тобто функціонування фондових ринків одночасно вбирає в себе і логіку роботи реального сектора національної економіки, і логіку роботи фінансової системи. З цього випливає необхідність системного врахування різних інтересів окремих суспільних елементів, функціонального поєднання інститутів впливу на параметри розвитку відтворювальної системи.

У першому випадку (робота реального сектора національної економіки) йдеться про реалізацію інтересів підприємців, виробників та споживачів, що контактують на відкритих ринках, причому такі інтереси мають бути узгодженими з інтересами суспільства в цілому в довгостроковому, середньостроковому та короткостроковому вимірах.

У другому випадку (функціонування фінансової системи національної економіки) ми маємо враховувати факт того, що на діяльність фондових ринків впливають усі ланки сфери фінансової системи певної країни (її регіональні складники), грошові кошти, що знаходяться в обігу, а також фінансові механізми міжнародного, наддержавного рівня [13, с. 100–112].

Відзначимо, що ситуації в обох випадках стосуються питання функціонування державного бюджету, місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, податкових

систем, фінансів державних та недержавних підприємств. Але в будь-якому разі важливим завданням при цьому є виявлення придатних до застосування дієвих механізмів акумулювання інвестиційних ресурсів через обіг цінних паперів у контексті міжнародного досвіду та з урахуванням завдань соціально-економічного розвитку. Вищевикладене потребує широкого погляду на досліджувану проблематику розгорнутому історичному, технологічному та геополітичному контексті, урахування наявних інвестиційних можливостей та потреб.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Наш погляд на проблему дає можливість зробити висновок, що весь процес мобілізації фінансових ресурсів у ринковій економіці передбачає виявлення і з'ясування широкого кола питань методологічного та прикладного плану. В цілому модель інтеграції механізмів фондового ринку підтверджує ефективність процесів інтернаціоналізації, змістом яких є усунення зайвих трансакційних витрат.

Водночас проблематика інтеграції фондових ринків є суперечлива. Відповідно до лібералізаційної, інтеграційної моделі залученість інструментів фондового ринку, бірж в інтеграційні процеси є суттєвою умовою та фактором сучасної глобалізації. З іншого боку, глобалізація призводить до вимивання кредитних ресурсів із малопривабливих країн, руйнації національних фондових ринків.

Існує нерозривний функціональний зв'язок між надійністю джерел капіталу, ефективністю стимулювання інвестиційного процесу й правильністю інвестування фінансових ресурсів, будь-яких засобів.

Застосування на практиці ефекту від міжнародного руху капіталів може дозволити будь-якій країні якнайповніше розкрити власний потенціал розвитку. Водночас, з погляду комерційних, регулятивних агентів, ухвалення рішення щодо здійснення інвестицій, як і стимулювання інвестиційного процесу, ґрунтується на аналізі великої кількості факторів, до яких належать загальнонаціональна доцільність, технологічні пріоритети, співвідношення очікуваної прибутковості певного проекту й ризику та ін.

Проаналізувавши новітні механізми мобілізації фінансових ресурсів у ринковій економіці, варто відзначити, що ефективне функціонування фінансових систем можливе лише за умов розвинутого фондового ринку. Сучасні тенденції до розмивання національних кордонів торкнулися не лише найбільш інтегрованих держав, але й тих, що раніше були відносно замкнутими. Причина того – глобалізація, яка означає радикальну зміну як зовнішніх, так і внутрішніх умов діяльності фінансових структур.

Бібліографічні посилання

1. **Корнійчук, О. П.** Фондовий ринок: теорія і практика [Текст] / О. П. Корнійчук; за ред. акад. Б. М. Данилишина. – К.: НАНУ, РВПС України, 2009. – 224с.
2. **Иноземцев, В.** Наметившиеся воспроизводственные тенденции в мировом хозяйстве [Текст] / В. Иноземцев // Экономист. – 2000. – № 6. – С. 80–87.
3. **Губайдуллина, Ф. С.** Как привлечь иностранные инвестиции [Текст] / Ф. С. Губайдуллина // ЭКО. – 2003. – № 10. – С. 132–143.
4. **Бекарев, А. А.** Финансовая эпидемия [Текст] / А. А. Бекарев // ЭКО. – 2009. – № 1. – С. 14–19.
5. **Портер, М. Е.** Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран [Текст] / Портер М. Е.; под ред. В. Д. Щетинина; пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

6. **Кашин, В. А.** Мировой финансовый кризис: причины и последствия [Текст] / В. А. Кашин // Финансы.– 2009.– № 1.– С. 14–19.
7. **Супян, В.** США на пути к «новой экономике» [Электронный ресурс] / В. Супян.– Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/ssha_na_puti_k_novoj_ekonomike_2010-05-20.htm.– Загл. с экрана.
8. **Кавкин, А.** Нетрадиционные способы управления кредитными рисками [Текст] / А. Кавкин // Мировая экономика и междунар. отношения.– 2004.– № 11.– С. 79–87.
9. **Магаш, И.** Мировая экономика конца тысячелетия (движущие силы глобализации) [Текст] / И. Магаш // Пробл. теории и практики управления.– 2001.– № 3.– С. 56–62.
10. **Григорьян, Э. Р.** Новые методологии изучения глобальных явлений [Текст] / Э. Р. Григорьян, М. А. Сафонова // Глобализация и моделирование соц. динамики.– М.: Ин-т. соц. наук, 2001.– С. 3–11.
11. **Ломакин, В. К.** Мировая экономика [Текст]: учеб. / В. К. Ломакин.– 3-е изд., перераб. и доп.– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007.– 671 с.
12. **Kaplan, S. N.** Investment-Cash Flow Sensitivities Are Not Valid Measures of Financing Constraints [Text] / S. N. Kaplan, Zingales L. // Quarterly Journal of Economics.– 2000.– Vol. 115.– P. 707–712.
13. **Макаров, В. Л.** Банки – элемент рыночной инфраструктуры [Текст]: Справ. экон. инструментария / В. Л. Макаров, Н. Е. Христолюбова, Е. Г. Яковенко.– М.: ЗАО Экономика, 2003.– 515 с.
14. **Борисова, М.** Мировая экономика скатывается к депрессии [Текст] / М. Борисова // Независимая газ.– 2003.– 13 мая.– С.3.
15. **Кульпінський, С. В.** Регулювання фінансових ринків: пріоритети та інструменти [Текст]: Моногр. / С. В. Кульпінський.– К.: ЛАТ і К, 2010.– 272 с.
16. **Корищенко, К.** Новые вызовы в регулировании финансового сектора в условиях кризиса / К. Корищенко, И. Соловьёва // Вопр. экономики.– 2010.– № 4.– С. 100–112.

Надійшла до редколегії 27.12.2014

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Горячка А. І.	студентка напрямку підготовки «міжнародна економіка» Національного університету «Львівська політехніка»
Дзяд О. В.	канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Жиліна К. В.	викладач кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Карплюк К. В.	студентка напрямку підготовки «менеджмент» Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Литвин М. В.	канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Марчук І. А.	викладач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова
Мешко Н. П.	д-р екон. наук, професор, зав. кафедри менеджменту та туризму Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Михайленко О. Г.	старший викладач кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Пашенко О. В.	викладач, аспірантка кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Пирог О. В.	д-р екон. наук, доцент, професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка»
Полішко Г. Г.	аспірантка кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Присвітла О. В.	асистент кафедри економіки та організації виробництва, Дніпродзержинського державного технічного університету, м. Дніпродзержинськ
Сардак С. Е.	д-р екон. наук, доцент, професор кафедри економіки та управління національним господарством Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Сливенко О. В.	аспірант кафедри економіки та управління національним господарством Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Солонська-Ситник Є. О.	аспірантка кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Стукало Н. В.	д-р екон. наук, професор, декан факультету міжнародної економіки Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Цвєтасєва К. В.	аспірантка кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Штанько О. Д.	канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ЗМІСТ

Дзяд О. В., Цветасва К. В. РЕСАЙКЛИНГ МУНІЦИПАЛЬНИХ ВІДХОДІВ У ПРОМИСЛОВО РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	3
Жиліна К. В. ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	13
Литвин М. В. ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ	24
Марчук І. А. НАБУТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	34
Мешко Н. П., Карплюк К. В. РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ ЯК НАПРЯМ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ ІМІДЖІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ	40
Михайленко О. Г. СТАЛІЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	48
Пашенко О. В. МІЖНАРОДНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ РЕЖИМИ У РЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ УГОДАХ	58
Пирог О. В., Горячка А. І. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ	65
Polishko G. G. NATION BRANDING AND ITS STAKEHOLDERS: ANALYSIS OF EUROPEAN AND UKRAINIAN APPROACHES	73
Присвітла О. В. ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА В ДЕТЕРМІНАНТАХ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ	83
Сардак С. Е., Сливенко О. В. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	91
Стукало Н. В., Солонська-Ситник Є. О. СУВЕРЕННАЯ НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТЬ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ	100
Штанько О. Д. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НОВІТНІХ МЕХАНІЗМІВ МОБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	109
ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ.....	118

Наукове видання

ВІСНИК

ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**Серія: СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Випуск 7

Заснований у 1993 р.

Українською, російською, англійською мовами.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

За точність наведених даних відповідають автори

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 7898 від 17.09. 2003 р.

Редактор В. О. Насекан
Технічний редактор Л. П. Замятіна
Коректор Т. І. Севост'янова

Підписано до друку 25.05.2015. Формат 70×108/16 . Папір офсетний.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,5. Обл.-вид. арк. 9,01. Тираж 100 пр. Зам. № 148.

Видавництво і друкарня «ЛІРА».
49050, м. Дніпропетровськ, вул. Наукова, 5.
Свідоцтво про внесення до Держреєстру ДК №188 від 19.09.2000.